

Τεχνολογικό
Εκπαιδευτικό
Ίδρυμα
Κρήτης

Σχολή Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας

Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας

Πτυχιακή Εργασία

Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία: Θεωρία και Εφαρμογές σε Ελλάδα και Ευρώπη

Σπουδάστριες: Ζανεττή Φωτεινή

Καλλέργη Μαρία

Μουλού Θεοδώρα

Εποπτεύουσα καθηγήτρια:

Ράτσικα Νικολέτα

Ηράκλειο, 2015

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα.....	2
Περίληψη.....	5
Abstract	6
Εισαγωγή	7
Μέρος Α'	10
1 Η Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία.....	10
1.1 Θεωρητικό υπόβαθρο της Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας	10
1.1.1 Τα σημεία διαφωνίας και σύνδεσης της Ριζοσπαστικής και της Παραδοσιακής Κοινωνικής Εργασίας.....	12
1.1.2 Σχολιασμός της ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας.....	14
1.1.3 Τα σημεία συμφωνίας των ριζοσπαστικών προσεγγίσεων.....	18
1.2 Ιστορική εμφάνιση και εξέλιξη	22
1.2.1 Κοινωνική εργασία στην Ελλάδα: μια σύντομη ματιά.....	28
1.3 Σχολιασμός του αναθεωρημένου ορισμού της κοινωνικής εργασίας.....	31
2 Βασικές Προσεγγίσεις στην Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία	36
2.1 Κριτική κοινωνική εργασία.....	36
2.2 Φεμινισμός: ιστορία, σημασία και κοινωνική εργασία	43
2.3 Κοινωνική εργασία ενάντια στην καταπίεση και τις διακρίσεις.....	49
3 Αξιοσημείωτες πρακτικές σε Ελλάδα και Ευρώπη.....	55
3.1 Στην Ευρώπη	55
3.1.1 Ριζοσπαστική/ Κριτική κοινωνική εργασία με νεαρούς παραβάτες - S. Rogowski (2014) 55	
3.2 Στην Ελλάδα	62
3.2.1 Παράδειγμα Αντιρατσιστικής Κοινωνικής Εργασίας: Πάτρα ,ΚΙΝΗΣΗ	62
3.2.2 Οργάνωση της κοινότητας από τα κάτω: Το παράδειγμα της Ηλείας.....	64
3.2.3 Παράδειγμα στη Λεύκα Πατρών.....	69
Μέρος Β'	72
4 Θεωρία μεθοδολογίας	72

4.1	Σκοπός έρευνας.....	72
4.2	Θεωρητικό υπόβαθρο.....	72
4.3	Η ποιοτική μελέτη στην παρούσα εργασία.....	74
4.4	Παρατηρήσεις σχετικά με την εμπειρία.....	75
4.5	Μεθοδολογία ανάλυσης δεδομένων – θεματική ανάλυση.....	76
4.6	Ιστορικό συνεντεύξεων (interview record).....	78
5	Ανάλυση συνεντεύξεων.....	81
5.1	Σχέση υποκειμένου με Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία.....	81
5.2	Εκπαίδευση και Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία.....	82
5.3	Δυνατότητα άσκησης Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας.....	83
5.3.1	Δημόσιοι Φορείς.....	83
5.3.2	Οργανώσεις.....	84
5.4	Πρακτικές εφαρμογές.....	84
5.4.1	Ελλάδα.....	84
5.4.2	Ευρώπη.....	89
5.4.3	Στον υπόλοιπο κόσμο.....	90
5.5	Αιτίες σπάνιας εφαρμογής του μοντέλου.....	91
5.6	Προοπτική/ μέλλον Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας.....	92
5.6.1	Ελλάδα.....	92
5.6.2	Ευρώπη.....	93
5.7	Σημασία κινημάτων.....	94
5.7.1	Πολιτική τοποθέτηση επαγγελματία κοινωνικού λειτουργού (πολιτική ουδετερότητα).....	96
5.8	Σχολιασμός νέου ορισμού επαγγέλματος.....	97
6	Συμπεράσματα- Συζήτηση.....	100
7	Βιβλιογραφία.....	106

Ευχαριστίες

Για την εκπόνηση αυτής της πτυχιακής εργασίας θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε όσους στάθηκαν αρωγοί στην πραγματοποίηση της.

Θερμές ευχαριστίες οφείλουμε, κατ' αρχάς, στην επιβλέπουσα καθηγήτρια κα Ράτσικα Νικολέτα, η οποία στάθηκε δίπλα μας σε οποιαδήποτε διευκρίνιση ζητήσαμε, παρέχοντας μας κατευθύνσεις και οδηγίες για την εκπόνηση της έρευνας και της συγγραφής.

Επιπλέον, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά τους καταξιωμένους επαγγελματίες, οι οποίοι δέχτηκαν να λάβουν μέρος στην έρευνα και μας αφιέρωσαν μέρος του πολύτιμου χρόνου τους για την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων. Επίσης, για τις πολύτιμες πληροφορίες που μας παρείχαν, σχετικά με την έρευνα μας για τη ριζοσπαστική κοινωνική εργασία και τις υποδείξεις τους για την ανεύρεση βιβλιογραφίας.

Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ θα πρέπει να εκφράσουμε η μια στην άλλη για την συνεργασία, αλλά και σε όσους ήταν δίπλα μας κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της πτυχιακής.

Περίληψη

Η παρούσα πτυχιακή εργασία αποσκοπεί στη συγκέντρωση και διερεύνηση του θεωρητικού υποβάθρου της Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας, αλλά και πρακτικών παρεμβάσεων που εμπνέονται από αυτό το μοντέλο σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Επίσης, γίνεται προσπάθεια ανάλυσης του νέου ορισμού του επαγγέλματος της κοινωνικής εργασίας (IFSW, 2014) υπό το πρίσμα της ριζοσπαστικής προσέγγισης.

Προς αυτό το σκοπό πραγματοποιήθηκαν αφενός έρευνα αρχειακού υλικού και αφετέρου ποιοτική μελέτη, μέσα από συνεντεύξεις με έξι (6) πρόσωπα - κλειδιά (key informants). Τέλος, για τη διεξαγωγή συμπερασμάτων ακολουθήθηκε η μεθοδολογία της θεματικής ανάλυσης.

Καταληκτικά συμπεράσματα αποτελούν τα εξής:

- στο νέο ορισμό του επαγγέλματος της κοινωνικής εργασίας, αν και υπάρχουν στοιχεία ριζοσπαστικής προσέγγισης, αυτά αντικρούονται με άλλα μέσα στον ίδιο ορισμό.
- τα περισσότερα παραδείγματα ριζοσπαστικής παρέμβασης που βρέθηκαν ήταν εθνικού επιπέδου, ενώ σε ευρωπαϊκό επίπεδο βρέθηκαν παραδείγματα μικρο-αντίστασης
- τα παραδείγματα ριζοσπαστικής παρέμβασης που βρέθηκαν παρουσίαζαν παρόμοια στρατηγική, όπως η γνωστοποίηση του εκάστοτε ζητήματος στο ευρύ κοινό, η αναζήτηση συμμάχων και η ενδυνάμωση του εκάστοτε πληθυσμού σχετικά με την ανάληψη δράσης
- οι περισσότερες από αυτές τις παρεμβάσεις έχουν αποτελέσματα ως προς τη συνεργασία του πληθυσμού και τη διεκδίκηση από μέρους του, ενώ κάποιες από αυτές τις διεκδικήσεις έχουν ήδη βρει ανταπόκριση (παράδειγμα της Λεύκας Πατρών).

Λέξεις – κλειδιά: ριζοσπαστική κοινωνική εργασία, ριζοσπαστική προσέγγιση, ριζοσπαστικό μοντέλο, ριζοσπαστικές παρεμβάσεις, κριτική κοινωνική εργασία, φεμινιστική κοινωνική εργασία, προσέγγιση ενάντια στην καταπίεση και τις διακρίσεις, ορισμός κοινωνικής εργασίας, ποιοτική έρευνα, θεματική ανάλυση.

Abstract

This dissertation aims to gather and investigate the theoretical background of radical social work, as well as practical interventions inspired by this model in Europe and Greece. Moreover, there has been put an effort in analyzing the new definition of social work (IFSW, 2014) through the radical perspective.

The study adopted archive research and qualitative study, through interviews with six (6) key informants. At last, the conclusions were drawn according to thematic analysis.

Conclusions are as follows:

- Even though the new definition of social work contains elements of the radical approach, they are contradicted by other elements, within the very same definition
- most of the practical interventions found were of national level, while in European level were found examples of micro-resistance
- the examples of radical intervention found presented similar strategy, such as public disclosure of the matter, the search for allies and the empowerment of the respective populations in order to take action.
- most of the interventions found have been successful in making the respective populations cooperate and claims, while some of their claims have been reciprocated.

Key – Words: radical social work, radical approach, radical model, radical interventions, critical social work, feminist social work, anti-oppressive social work, definition of social work, qualitative research, thematic analysis.

Εισαγωγή

Η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία ορίζεται ως «η ουσιαστική κατανόηση της θέσης των καταπιεσμένων μέσα στο πλαίσιο της κοινωνικής και οικονομικής δομής στην οποία ζούνε» (Bailey & Brake 1975:9). Αυτός ο ορισμός έχει δεχθεί έντονες επιρροές, από κάποιους χαρακτηριστικούς τρόπους αντίληψης του κόσμου που προέρχονται από τη σοσιαλιστική και μαρξιστική σκέψη.

Η επιθυμία για την εκπόνηση της παρούσας πτυχιακής εργασίας πηγάζει από την συνειδητοποίηση των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών που επικρατούν στην ελληνική κοινωνία. Τα δεδομένα της ελληνικής πραγματικότητας συνδέονται άμεσα με τις συνθήκες που επικρατούν, όχι μόνο στα υπόλοιπα κράτη μέλη της Ε.Ε., αλλά και σε ευρύτερο επίπεδο, όπου επικρατεί το καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα. Αυτό αποτελεί γενεσιουργό αιτία τόσο των ήδη υπάρχοντων προβλημάτων που εντείνονται, όσο κι εκείνων που αναδύονται λόγω της οικονομικής κρίσης. Το ριζοσπαστικό μοντέλο είναι το μόνο που αντιτάσσεται στα κοινωνικο-οικονομικά δομικά στοιχεία που διαμορφώνουν τις συνθήκες διαβίωσης και καταπίεσης, ενώ παράλληλα εστιάζει στη ρίζα του ατομικού προβλήματος και σύμφωνα με τη Fook (1993) «η Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία ακόμη κι όταν είναι ατομική, εστιάζεται στα δομικά αίτια των προσωπικών προβλημάτων και πιο συγκεκριμένα ανάμεσα στο άτομο και την κοινωνικο-οικονομική δομή που προκαλεί τα προβλήματα.»

Καθώς η ελληνική βιβλιογραφία παρουσιάζει έντονες ελλείψεις σχετικά με την Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία και τις πρακτικές της, όπου αυτές υπάρχουν, θεωρούμε πως είναι σημαντική η εκπόνηση της παρούσας πτυχιακής εργασίας. Επιπλέον, αν και η πολυπλοκότητα των συνθηκών επιτάσσει την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, η εκπαιδευτική διαδικασία στην ελληνική, και όχι μόνο, πραγματικότητα δεν ενθαρρύνει τους εκπαιδευόμενους κοινωνικούς λειτουργούς να εμβαθύνουν στο μοντέλο της Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας και μετέπειτα να το ασκήσουν -με ελάχιστες εξαιρέσεις-, αλλά συντηρεί την ερμηνεία της κοινωνίας μέσα από την παραδοσιακή κοινωνική εργασία.

Η παρούσα πτυχιακή εργασία αποσκοπεί τόσο στη διερεύνηση Ευρωπαϊκών και εθνικών πρακτικών που εμπνέονται από το συγκεκριμένο μοντέλο κοινωνικής εργασίας, στη συγκέντρωση του ήδη υπάρχοντος θεωρητικού υποβάθρου στο οποίο

βασίζονται, αλλά και στην μελέτη της εξέλιξης του μέσα στο χρόνο ανατροφοδοτούμενο από την πρακτική. Κατά τη διαδικασία της αναζήτησης συναφών πτυχιακών εργασιών διαπιστώθηκε πως δεν έχουν εκπονηθεί αντίστοιχες στον Ελλαδικό χώρο και πώς η βιβλιογραφία είναι κυρίως ξενόγλωσση.

Η δομή και το περιεχόμενο της παρούσας πτυχιακής εργασίας αποτελείται από το πρώτο μέρος (Α) που περιλαμβάνει τρία (3) κεφάλαια και το δεύτερο μέρος που περιλαμβάνει εξίσου τρία (3) κεφάλαια. Στο πρώτο μέρος, λοιπόν, το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στο θεωρητικό υπόβαθρο της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας ενώ επιχειρείται και η ιστορική αναδρομή της κοινωνικής εργασίας στην Ευρώπη και στην Ελλάδα. Ακόμη στο κεφάλαιο 1.3 παρατίθεται ο προσωπικός σχολιασμός των ερευνητών, του νέου παγκόσμιου ορισμού της κοινωνικής εργασίας όπου διατυπώθηκε το 2014 από την (IFSW) και το (IASSW).

Στη συνέχεια, στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται μία περιεκτική - σύντομη παρουσίαση των βασικών προσεγγίσεων της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας. Δηλαδή στην κριτική κοινωνική εργασία (κεφάλαιο 2.1), στη φεμινιστική κοινωνική εργασία (κεφάλαιο 2.2) και την κοινωνική εργασία ενάντια στην καταπίεση και τις διακρίσεις (κεφάλαιο 2.3). Τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται αξιολογώτερες πρακτικές που εμπνέονται απ' το εν λόγω μοντέλο, κυρίως στην Ελλάδα, καθώς δεν βρέθηκαν πολλά παραδείγματα από την Ευρώπη.

Στο τέταρτο (4) κεφάλαιο, που ανήκει στο δεύτερο μέρος γίνεται αναφορά στην μεθοδολογία της θεματικής ανάλυσης, η οποία και χρησιμοποιήθηκε για την πραγματοποίηση της έρευνας, αλλά και το ιστορικό των συνεντεύξεων, καθώς και λίγα λόγια για τα πρόσωπα κλειδιά (key informants) (interview record). Στο κεφάλαιο πέντε (5) παρουσιάζεται η ανάλυση των έξι (6) συνολικά συνεντεύξεων υπό το πρίσμα των θεματικών ενοτήτων που ορίστηκαν με βάση τα ερωτήματα των συνεντεύξεων και την μεθοδολογία. Τέλος η πτυχιακή εργασία ολοκληρώνεται στο έκτο (6) κεφάλαιο με την εξαγωγή των συμπερασμάτων από την εκπόνηση της έρευνας, τα οποία βασίστηκαν στα ερευνητικά ερωτήματα που είχαν τεθεί στην αρχή της διαδικασίας και ορίστηκαν ως εξής:

- Κατά πόσο ο νέος ορισμός του επαγγέλματος της Κοινωνικής Εργασίας (IFSW, 2014) ενθαρρύνει την άσκηση του ριζοσπαστικού μοντέλου;

Ριζοσπαστική κοινωνική εργασία

- Υπάρχουν αξιοσημείωτες πρακτικές Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας στην Ελλάδα ή σε Ευρωπαϊκό επίπεδο από το 2000 και μετά; Αν ναι, ποιο το περιεχόμενο αυτών;
- Ποια η μεθοδολογία στις συγκεκριμένες πρακτικές;
- Ποια η αποτελεσματικότητα των πρακτικών της Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας;

Μέρος Α'

1 Η Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία

1.1 Θεωρητικό υπόβαθρο της Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας

Το ιδεολογικό υπόβαθρο της Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας έχει την βάση του στην μαρξιστική πολιτική, κοινωνιολογία και φιλοσοφία. Οι σοσιαλιστικές και οι ριζοσπαστικές απόψεις που διαπνέουν αυτήν την προσέγγιση, πέρα από το γεγονός ότι ζυμώθηκαν και διαμορφώθηκαν μέσα από κοινωνικά κινήματα του 19^{ου} αιώνα, επηρεάστηκαν σε έντονο βαθμό από τον υπαρκτό σοσιαλισμό στην Σοβιετική Ένωση, όπου ένα διαφορετικό κοινωνικό σύστημα, ανάδειξε τις προοπτικές και τις δυνατότητες για την βελτίωση ποιότητας της ζωής των ανθρώπων σε πολλά επίπεδα, όπως την υγεία, την Πρόνοια, τη μητρότητα, την προστασία του παιδιού, την εργασία κ.α. (Κομμουνιστική Επιθεώρηση, 2015, τεύχος 2^ο: 84-87). Κρίνουμε λοιπόν, ότι οι κατακτήσεις του σοσιαλισμού απέδειξαν πως η ύπαρξη μίας κοινωνίας που βασίζεται στην κοινωνική δικαιοσύνη και στις ανάγκες του πληθυσμού και όχι του «κέρδους», είναι εφικτή και αναγκαία.

Ο Rojek (1986) διακρίνει τρεις μαρξιστικές απόψεις για την κοινωνική εργασία: την προοδευτική, την αναπαραγωγική και την αντιφατική. Η προοδευτική αντιλαμβάνεται την κοινωνική εργασία ως μια δύναμη θετικής αλλαγής. Οι κοινωνικοί λειτουργοί εργάζονται στα πλαίσια μίας καπιταλιστικής κοινωνίας, όπου η εργατική τάξη είναι θύμα εκμετάλλευσης της αστικής. Ο ρόλος των επαγγελματιών είναι να αφυπνίσει των συνείδηση των εκμεταλλεομένων, παρακινώντας για συλλογική δράση, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην κοινωνική αλλαγή. Σύμφωνα με την αναπαραγωγική θέση, οι επαγγελματίες όχι μόνο δεν συμβάλουν στη κοινωνική αλλαγή, αλλά διατηρούν την κατάσταση εκμετάλλευσης και καταπίεσης που υφίσταται η εργατική τάξη, μέσω του ταξικού ελέγχου. Η τρίτη θέση είναι η αντιφατική. Οι επαγγελματίες ενώ είναι φορείς του κοινωνικού ελέγχου, ταυτόχρονα δίνουν την ευκαιρία στην εργατική τάξη για γνώση και δύναμη, αφού τους παρέχεται αυτή η δυνατότητα στα πλαίσια της καπιταλιστικής κοινωνίας. Αυτή η αντίφαση

γεννά και άλλες και έτσι δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την ανατροπή του καπιταλισμού.

Η Ριζοσπαστική κοινωνική εργασία δεν έρχεται στο προσκήνιο για να προσθέσει απλά μία διαφορετική προσέγγιση ή κάποιες επιπλέον πρακτικές στο επάγγελμα του κοινωνικού λειτουργού, αλλά έχει επιδράσει και στην συνολικότερη θεωρία και πρακτική της κοινωνικής εργασίας, όπως αναφέρει και ο Malcolm Payne (2000), μέσα από τις πρωτοπόρες και μαρξιστικές απόψεις της. Αρχικά, ανέδειξε πως τα προβλήματα, πρέπει να προσδιορίζονται και να γίνονται αντιληπτά ως κοινωνικά και δομικά και όχι ως ατομικά επιρρίπτοντας την ευθύνη στο άτομο (όπως τα αναγνωρίζει η παραδοσιακή κοινωνική εργασία). Ακόμη ο τρόπος που δημιουργούνται και λειτουργούν οι προσωπικές σχέσεις, αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι των κοινωνικών σχέσεων και των κανόνων που επικρατούν μέσα σε μία καπιταλιστική κοινωνία.

Ωστόσο, σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί πως δεν συμφωνούν όλες οι δομικές θεωρήσεις, όπως αυτή των Wood & Middleman (1989), που αποτελεί μία προσέγγιση συστημάτων. Σύμφωνα με αυτή, οι ανισότητες και η αδικία που βιώνουν συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες έγκειται στο γεγονός ότι ανήκουν στην εργατική τάξη. Η παραδοσιακή ριζοσπαστική κοινωνική εργασία δίνει ιδιαίτερη σημασία στην ερμηνεία και την ανάλυση των ανισοτήτων όπου βασίζεται στην σοσιαλιστική αντίληψη. Επιπλέον, η ύπαρξη και άλλων προσεγγίσεων όπως η φεμινιστική και προσέγγιση της εναντίωσης στην καταπίεση και τις διακρίσεις έχουν διευρύνει το φάσμα των παραγόντων που οδηγούν στην αδικία και την ανισότητα, μετριάζοντας την βασική αρχή της ριζοσπαστικής όπου αποδίδει την αδικία που βιώνουν συγκεκριμένα άτομα στην κοινωνική τάξη, όπου και ανήκουν.

Με βάση αυτή, λοιπόν, η αποδοχή και ο συμβιβασμός της υφιστάμενης αδικίας ως παγιωμένη και μη αναστρέψιμη κατάσταση δεν συμπίπτει με αυτή την ιδεολογία. Αντιθέτως θέτει ως κύριο στόχο την ανατροπή των ανισοτήτων, τη πολιτική δράση και την γενική κοινωνική αλλαγή. Το ίδιο τονίζει ο Φρέιρε (επηρεασμένος από τον πρώιμο Μαρξ του 1844) και επισημαίνει ότι είναι ανάγκη αρχικά η συνειδητοποίηση της καταπίεσης και η ενεργός συμμετοχή για την κοινωνική αλλαγή. Η κοινωνική αλλαγή κρίνεται απαραίτητη και προϋποθέτει επαναστατική πολιτική και κοινωνική

σκέψη. Καθώς η αδικία είναι προϊόν του καπιταλιστικού συστήματος, οι όποιες πρακτικές εντός του δεν θα εξαλείψουν τα προβλήματα που δημιουργεί το ίδιο. Απόρροια της κοινωνικής αλλαγής είναι η κοινωνική δικαιοσύνη. Η έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης ωστόσο συνοδεύεται από ορισμένους περιορισμούς, οι οποίοι σύμφωνα με τον Τσακίρη (2013) είναι οι εξής:

- Η αρχή της ελευθερίας, όπου τα όρια της ελευθερίας του ενός σταματούν εκεί που ξεκινούν τα όρια της ελευθερίας του άλλου.
- Η αρχή της διαφοράς, όπου οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες θα πρέπει να επιλύονται προς όφελος των ευάλωτων ομάδων.
- Η αρχή των ίσων ευκαιριών, όπου «οι θέσεις και τα αξιώματα πρέπει να είναι ανοιχτές προς όλους και καθένας πρέπει να διαθέτει ακριβοδίκαια ισότητα ευκαιριών».

Η συμμετοχή και η συνεργασία στις δομές ισότητας και όχι ανισότητας που υπάρχουν σε μία κοινωνία πέρα από βασικός στόχος αποτελούν κινητήρια δύναμη. Τελευταίο χαρακτηριστικό σύμφωνα με τον Payne (2000) είναι η πράξη. Η θεωρία πρέπει να εφαρμόζεται στην πράξη, ώστε να αναδιαμορφώνεται και να διατυπώνεται εκ νέου. Κατά την διάρκεια της δράσης μας, οι απόψεις και η ιδεολογία μας αποκτούν αξία και νόημα. Μέσα από την εφαρμογή της θεωρίας στην πράξη, μας δίνεται η ευκαιρία να αλλάξουμε την εικόνα που έχουμε για τους εαυτούς μας (Ronby 1992).

1.1.1 Τα σημεία διαφωνίας και σύνδεσης της Ριζοσπαστικής και της Παραδοσιακής Κοινωνικής Εργασίας

Η Ριζοσπαστική κοινωνική εργασία ασκεί κριτική στις θεωρίες που ερμηνεύουν και αναλύουν τα κοινωνικά προβλήματα υπό το πρίσμα ψυχολογικών θεωρήσεων, στις θεωρίες δομικού λειτουργισμού, όπου θεωρούν δεδομένη τη τρέχουσα κοινωνική τάξη, αλλά και στην κοινωνική εργασία και συγκεκριμένα στο σύστημα παροχής υπηρεσιών. Υποστηρίζει πως οι δομές και οργανώσεις που υπάρχουν είναι μέρος του κοινωνικού συστήματος και διαιωνίζουν το καπιταλισμό.

«Παρουσιάζουν εγγενείς ανεπάρκειες στο να βοηθήσουν την εργατική τάξη» (Ryant 1969).

Η ριζοσπαστική προσέγγιση θεωρεί ότι η ψυχοδυναμική κοινωνική εργασία τείνει να ερμηνεύει τα κοινωνικά προβλήματα αποδίδοντάς τους ψυχολογικά, ατομικά αίτια. Με αυτήν την ανάλυση η ευθύνη των προβλημάτων του, προσδίδεται αποκλειστικά στο ίδιο το άτομο αποβλέποντας τις συνθήκες και το περιβάλλον στο οποίο το άτομο ζει και αλληλεπιδρά. Επιπλέον, ο ατομικισμός και η αποξένωση που επικρατεί σε μια καπιταλιστική κοινωνία, ενισχύεται μέσα από τις πρακτικές της παραδοσιακής προσέγγισης, αφού δεν επιτρέπουν στα άτομα που βιώνουν τα ίδια το πρόβλημα να έρθουν σε επαφή και να ανταλλάξουν εμπειρίες. Κατά κάποιον τρόπο θα μπορούσε να λεχθεί, ότι «αδιωτικοποιεί τα άτομα». Η βασική κριτική, η οποία της ασκείται, είναι το γεγονός ότι «ενισχύει και ακολουθεί την καταπιεστική κοινωνική τάξη του καπιταλισμού»(McIntyre,1982).

Εκτός από τις κριτικές που άσκησε η μία προσέγγιση στην άλλη και τις διαφορές τους, ο Webb (1981) διακρίνει τα τέσσερα σημεία σύνδεσης ριζοσπαστικών θεωριών και της ψυχοδυναμικής κοινωνικής εργασίας. Ως πρώτο θέτει το γεγονός, πώς και στις δύο το άτομο με την κοινωνία αλληλεπιδρά, συνδιαλέγεται και αλληλοεπηρεάζεται, επομένως μπορεί να επηρεάσει το περιβάλλον του. Ακόμη αποδέχονται ότι και η κοινωνία έχει ευθύνη για την ύπαρξη προσωπικών προβλημάτων, ωστόσο διαφέρουν στην ανάλυση της κατάστασης όπως και στις παρεμβάσεις τους. Επιπλέον οι ριζοσπαστικές προσεγγίσεις έχουν ως επιδίωξη το άτομο να είναι αυτόνομο. Παρόλα αυτά η παραδοσιακή κοινωνική εργασία ισχυρίζεται πως η ριζοσπαστική δεν λαμβάνει υπόψιν της την αυτονομία του ατόμου, επειδή προσανατολίζεται στην επίτευξη των γενικότερων κοινωνικών στόχων. Αυτοί οι στόχοι είναι πιθανό να έρθουν σε αντίθεση και σύγκρουση με τις προσωπικές επιθυμίες και ανάγκες όπως και την ανεξαρτησία του ατόμου. Από την άλλη πλευρά η ριζοσπαστική προσέγγιση υποστηρίζει, ότι η παραδοσιακή προσέγγιση παρακάμπτει τις κοινωνικές πιέσεις που επιδέχεται το άτομο για συμμόρφωση.

Σημείο σύνδεσης αποτελεί και η εν συναίσθηση που πρέπει να έχει ένας επαγγελματίας, ώστε να καταφέρει να κατανοήσει τα συναισθήματα και την κατάσταση που βιώνει ο εξυπηρετούμενος. Έτσι θα καταφέρει να πραγματοποιήσει

την παρέμβαση του και να επέλθει αλλαγή. Φυσικά τα μέσα και οι μέθοδοι παρέμβασης των δύο προσεγγίσεων διαφέρουν και υπάρχει αντιπαράθεση μεταξύ τους ως προς την σπουδαιότητα των δράσεων.

1.1.2 Σχολιασμός της ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας

Η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία ως μία εφαρμοσμένη προσέγγιση με μία μεγάλη χρονική παρουσία στον χώρο του επαγγέλματος δεν θα μπορούσε να μη δεχθεί κριτική και να μην προκαλέσει διάφορα σχόλια, ιδιαίτερα μάλιστα, από τη στιγμή που ακολούθησε μία τόσο αμφιλεγόμενη πορεία.

Αυτό που της καταλογίζει η παραδοσιακή κοινωνική εργασία είναι ότι δεν προσανατολίζεται στην κάλυψη των προσωπικών αναγκών, αλλά στην συμβολή της ανάπτυξης της συνείδησης των ανθρώπων και στην ύπαρξη της συλλογικής δράσης. Εφόσον δεν προβλέπεται κάτι τέτοιο από τα πλαίσια εργασίας των επαγγελματιών σε υπηρεσίες και δομές, μπορεί να επιτευχθεί μόνο από τον τρόπο που αντιλαμβάνονται και αντιμετωπίζουν τις καταστάσεις ορισμένοι επαγγελματίες. (Ράτσικα, σημειώσεις 2013)

Επίσης είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί πως οι ριζοσπαστικές προσεγγίσεις δεν έρχονται σε αντιπαράθεση προς τα κλινικά μοντέλα παρέμβασης, αντιθέτως υπάρχουν πολλά και άριστα παραδείγματα ριζοσπαστικής κλινικής εργασίας και κριτικής ψυχολογίας/ψυχανάλυσης (Kleinman, 1988, Martin Baro, 1994; Watkings, 1992). Επιπρόσθετα, της ασκείται κριτική ότι κινδυνεύει να γίνει το άλλο άκρο της παραδοσιακής κοινωνικής εργασίας, διότι δίνει εξέχουσα σημασία στην υλική υπόσταση των πραγμάτων και στις παροχές των δομών (π.χ. συμβουλευτική για τα δικαιώματα της κοινωνικής προστασίας), ενώ παραβλέπει τα ανθρώπινα συναισθήματα και τα προσωπικά τους προβλήματα. Ορθό θα ήταν, λοιπόν, οι πρακτικές και οι απόψεις της να προέρχονται μέσα από μια διαδικασία αντιμετώπισης των προβλημάτων πάρα από την θεωρία και την ιδεολογία της.

Η συγκεκριμένη προσέγγιση, η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία, προσφέρει απλά ένα τρόπο με τον οποίο τόσο οι εξυπηρετούμενοι όσο και οι κοινωνικοί

λειτουργοί θα πρέπει να αντιλαμβάνονται και να αντιδρούν σε ορισμένες καταστάσεις. Ωστόσο δεν έχει διαμορφώσει ένα ορισμένο μοντέλο πρακτικής και μεθοδολογίας (Ζαϊμάκης, 2012).

Μολαταύτα, δεν μπορεί να μην αναγνωριστεί η αξία και η χρησιμότητά της συνολικής οπτικής μίας κατάστασης που προσφέρει. Μάλιστα η εργασία της Fook (1993) αποδεικνύει ότι η θεωρία με την πάροδο του χρόνου έχει αρχίσει να εκφράζεται σε μεγάλο βαθμό στην πράξη. Ιδιαίτερη βάση δίνεται στην εναισθησία (insight), η οποία επιταχύνει τις αντιδράσεις των πελατών πάνω στα προβλήματα τους, όταν συσχετίζεται φυσικά με συμπεριφοριστικές θεωρίες και όχι με την ψυχοδυναμική προσέγγιση (για την οποία κατακρίνεται). Η εναισθησία δεν είναι αρκετή για να επιφέρει άμεσα αποτελέσματα, καθώς η ταξική συνείδηση και ταξική πάλη αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για αυτά.

Ο Rojek και οι συνεργάτες του το 1989 έρχονται να προσθέσουν ότι η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία σαφώς προσθέτει πολλές πληροφορίες και ερμηνείες για την αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων μίας κοινωνίας. Παρόλα αυτά δεν παρέχει έναν συνολικό απολογισμό για την σημασία που έχουν ούτε μία συντονισμένη άποψη για την δράση που πρέπει να πραγματοποιήσουν. Ακόμη η κοινωνική αλλαγή που επιχειρείται μέσα από ένα ευρύ φάσμα παρεμβάσεων, αδυνατεί να καλύψει τις επιθυμίες και τα συμφέροντα όλων των κοινωνικών ομάδων, που συχνά αντικρούονται μεταξύ τους. Παράλληλα, ισχυρίζονται ότι οι πρακτικές αυτές επί της ουσίας διασφαλίζουν περισσότερες παροχές από ότι οι υπηρεσίες για τους καταπιεσμένους.

Επιπλέον, θεωρείται πως η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία δεν δίνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στις καταπατήσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως στο δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης τόσο των ιδεών όσο και των πολιτικών πεποιθήσεων, στην θρησκευτική καταπίεση και στα βασανιστήρια που υφίστανται κάποια άτομα. Το γεγονός ότι τα κείμενα- ντοκουμέντα που έχουν γραφτεί προέρχονται από χώρες που εντάσσονται στην Δύση, δικαιολογούν αυτήν την στάση της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας. Τέτοιες καταστάσεις βιώνουν συχνά άτομα που ζουν σε ανατολικές χώρες, επομένως δεν υπήρχαν αρκετά παρόμοια ερεθίσματα από την δυτική κοινωνία ώστε η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία να εστιάσει σε

ικανοποιητικό βαθμό. Θα μπορούσε να λεχθεί, λοιπόν, ότι δεν υπάρχει σειρά προτεραιοτήτων. «Η παραδοσιακή ριζοσπαστική κοινωνική εργασία βρίσκεται σε πιο πλεονεκτική θέση σε σχέση με πιο πρόσφατους προβληματισμούς για θέματα ανισότητας, καθώς επικεντρώνεται συγκεκριμένα στη δομική ανισότητα που αφορά στην κοινωνική τάξη και τον πλούτο. Ο πιο σύγχρονος προβληματισμός γύρω από την φυλή και το φύλο κ.α. μπορεί να επισύρει την κριτική ότι εστιάζεται σε θέματα που για πολλούς είναι λιγότερο ουσιώδη.» (Leonard 1989).

Η ανάπτυξη της συνείδησης αποτελεί μία από τις βασικές αξίες και βήμα για την δράση. Για να επέλθει, ωστόσο, δράση με τα επιθυμητά αποτελέσματα, προϋποτίθεται η ενσυναίσθηση, δηλαδή η κατανόηση των συνθηκών της κατάστασης που βιώνει το άτομο. Οι εκφραστές της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας πιστεύουν ότι η ενσυναίσθηση στην παραδοσιακή προσέγγιση χρησιμοποιείται για να επιτευχθεί δράση που αποσκοπεί στην αλλαγή στάσεων και στη συμμόρφωση των κοινωνικών επιθυμιών τις οποίες επιβάλλει η άρχουσα τάξη. Αντίθετα, η ριζοσπαστική αποσκοπεί μέσω των δράσεων της στην κοινωνική αλλαγή. Μέσα από τις δράσεις που θα αναπτυχθούν είναι πολύ πιθανή η δημιουργία συμμαχιών των ομάδων-κοινωνικών στρωμάτων που έχουν συμφέρον να αλληλοϋποστηριχτούν και να δράσουν από κοινού. (Payne,2000).

Όσον αφορά πάντα στη ριζοσπαστική προσέγγιση, θεωρείται ότι από τη στιγμή που δεν πρόκειται για κάποια θεωρία αλλά για μια ολοκληρωμένη ιδεολογία, δεν είναι εφικτή η αξιολόγηση, η ερμηνεία και η ανάλυση μέσα από την διαδικασία της εμπειρίας. Οι μαρξιστές πιστεύουν ότι η ιστορική μελέτη και ο διάλογος αποτελούν μία θεμιτή- αναγνωρισμένη μέθοδο διερεύνησης, ενώ η θετικιστική επιστήμη εφόσον αποδέχεται και προωθεί την αστική τάξη, δεν είναι μία θεμιτή μέθοδος διερεύνησης μίας ριζοσπαστικής προσέγγισης.

Η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία, όπως και όλες οι θεωρίες, αντικρούει τις αρνητικές κριτικές με βάση τις δικές της αρχές. Συχνά όλες οι διαφωνίες πάνω στην θεωρία και τις πρακτικές της θεωρείται ότι είναι αναπαραστάσεις της καταπιεστικής αστικής τάξης. Ένα παράδειγμα αποτελεί, η μαρξιστική ατομική ψυχολογία του Leonard (1984) που πραγματοποιεί μια σύνδεση των ευρύτερων κοινωνικών θεωριών

με την κατανόηση των ατομικών αντιδράσεων και μ' αυτό τον τρόπο αντικρούεται η κατηγορία της ριζοσπαστικής για την παραμέληση του ατόμου.

Κάποιες από τις ριζοσπαστικές θεωρίες υποστηρίζουν ότι οι ελλείψεις, τα καταγραφές των αναγκών των εξυπηρετούμενων, απ' ότι η ατομική ψυχολογία. Με την αποδοχή αυτής της άποψης, αυτομάτως επιρρίπτεται η ευθύνη στο περιβάλλον που ζει το άτομο και όχι αποκλειστικά στο ίδιο (Galper,1975- Webb,1981). Από μία άλλη οπτική θα μπορούσε να δοθεί η αίσθηση ότι οι επαγγελματίες υποστηρίζουν τα συμφέροντα κάποιων εξυπηρετούμενων που μπορεί να συγκρούονται με τα συμφέροντα και τις επιθυμίες άλλων ατόμων στην κοινωνία. Με λίγα λόγια, οι παρεμβάσεις της, προωθούν περισσότερο την από κοινού δράση, παρά την παροχή ατομικής βοήθειας, ή κατευθύνονται προς μία ριζοσπαστική αντίληψη των συνθηκών που βιώνει το άτομο.

Ως εκ τούτου η κλίμακα των επιλογών περιορίζεται από την αποδοχή μέχρι και την μακροχρόνια αντίσταση. Φυσικά, σε μία μικρή πορεία χρόνου δεν μπορούν να αποτυπωθούν τα θετικά αποτελέσματα. Οι κοινωνικοί λειτουργοί που ενστερνίζονται ριζοσπαστικές προσεγγίσεις και εργάζονται σε δομές, πιθανά να μην έχουν την ανταπόκριση που επιθυμούν ή να μην μπορούν να παρέμβουν έμπρακτα. Ωστόσο, η ύπαρξη εμποδίων και δυσκολιών δεν σημαίνει πως ο επαγγελματίας θα πρέπει να παραιτηθεί από αυτήν την προσπάθεια, καθώς η ριζοσπαστική προσέγγιση δύναται να διευρύνει τον τρόπο αντίληψης των κοινωνικών λειτουργιών, χωρίς να έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την ίδια την οργάνωση ή και να χρησιμοποιήσει κάποιες ιδέες της συνδυαστικά με κάποια άλλη θεωρία. Οι πιο πρόσφατες πρακτικές της δεν εμπεριέχουν μόνο το στοιχείο της σύγκρουσης, αλλά και παρεμβάσεις που μπορούν να τεθούν σε εφαρμογή εύκολα, ακόμη και σε τέτοια πλαίσια. Αυτό συνάδει με την παραδοχή ότι η κοινωνική εργασία έχει στάδια και ότι οι μικρές αλλαγές είναι απαραίτητες, αντί για καθοριστικές αλλαγές σε κάθε στάδιο της εργασίας (Ζαϊμάκης, 2011).

Ο Payne (2000) υποστηρίζει ότι ένα από τα πλεονεκτήματα της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας με το οποίο καταρρίπτονται οι επικρίσεις που δέχεται το μοντέλο, είναι ότι τονίζει κάποια στοιχεία, χαρακτηριστικά της ζωής, όπως είναι «η σημασία της δύναμης, της ιδεολογικής κυριαρχίας, της κοινωνικής τάξης και

θέσης, της επαγγελματικής υπόστασης, του φύλου και της καταπίεσης.». Εν κατακλείδι, η Μαρξιστική θεωρία δεν εισάγει μόνο αυτές έννοιες με έναν απλό και ευνόητο τρόπο στο επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας, αλλά έχει βοηθήσει στην εξέλιξη των πρακτικών της με βάση αυτές. Παράδειγμα αποτελεί ή έννοια της δύναμης, η οποία έχει δημιουργήσει νέες προσεγγίσεις στην κοινωνική εργασία, οι οποίες συνδέονται με τον ρατσισμό και τον σεξισμό, με διαφορετικό τρόπο εστίασης, από τις περισσότερες θεωρίες.

1.1.3 Τα σημεία συμφωνίας των ριζοσπαστικών προσεγγίσεων

Η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία είναι μία θεωρία με επιστημονική βάση και με μακροχρόνια και αμφιλεγόμενη πορεία στον επαγγελματικό χώρο. Οι αρχές, οι αξίες και οι παρεμβάσεις της αποτελούν έναν συνδυασμό θεωρίας και εφαρμογής, οι οποίες διαμορφώθηκαν ύστερα από έντονες διεργασίες τόσο στο εσωτερικό της από κοινωνικούς λειτουργούς, όσο και από την κοινωνική πραγματικότητα (Mullaly & Keating, 1991).

Παρά τις όποιες διαφορές, υπάρχουν σημεία στα οποία όλοι οι ριζοσπαστικοί θεωρητικοί συμφωνούν. Πρώτη από αυτές είναι η αποδοχή του γεγονότος ότι ο καπιταλισμός γεννά τις ανισότητες τις οποίες η άρχουσα τάξη θεσμοθετεί, αφού έτσι διαιώνίζεται το κατεστημένο. Ακόμη, το καπιταλιστικό σύστημα και η ελεύθερη αγορά είναι αιτία για την αποξένωση, την εκμετάλλευση και την έλλειψη των απαραίτητων για την πλειοψηφία. Κρίνεται ότι αυτό το σύστημα πρέπει να αντικατασταθεί από τον σοσιαλισμό, όπου και θα υπάρχει ισότητα, συνεργασία, αλληλεγγύη, ευημερία, παροχές για την κάλυψη βασικών αναγκών και ισοτιμία στις ευκαιρίες. Μολαταύτα υπάρχει διαφωνία στον τρόπο με τον οποίο θα υλοποιηθεί ένα τέτοιο εγχείρημα. Οι ριζοσπαστικοί κοινωνικοί λειτουργοί συγγραφείς απορρίπτουν την φιλελεύθερη μεταρρύθμιση, πιστεύουν ότι τα κοινωνικά προβλήματα εγείρονται από την εκμετάλλευση, την αποξένωση και τις καταπιεστικές πρακτικές παρά τις ατομικές, οικογενειακές δυσλειτουργίες και τις διαπολιτισμικές διαφορές. Οι ανισότητες που υπάρχουν βασίζονται στο φύλο, την ηλικία, την φυλή, την τάξη κ.α.,

ενώ τα προβλήματα που εντοπίζονται σε μία κοινωνία είναι αποτέλεσμα της κοινωνικής οργάνωσης και δεν είναι εφικτή η επίλυσή τους μέσα από διοικητικές και τεχνικές μεταρρυθμίσεις (Mullaly & Keating, 1991).

Το καπιταλιστικό κράτος πρόνοιας στηρίζει την κοινωνική δομή. Τα βασικά χαρακτηριστικά της σχέσης των πολιτικών και των οικονομικών λειτουργιών της πρόνοιας είναι ο έλεγχος των επικίνδυνων τάξεων, με την παροχή προνομίων για τη μείωση της απειλής της κοινωνικής διάσπασης (Abramovitz, 1998, Corrigan & Leonard 1987, Galper, 1975, 1976, 1980, Gough, 1979, Jones, 1983, Piven & Cloward, 1971, Simpkin, 1979) και η διατήρηση της ανεργίας, ώστε το κράτος πρόνοιας να νομιμοποιείται στα μάτια των υποδεέστερων τάξεων και να εξασφαλίζει με αυτό τον τρόπο στις ιδιωτικές επιχειρήσεις ένα πρόθυμο εργατικό δυναμικό. (Abramovitz, 1988, Djaou 1983, Galper, 1975, 1978, 1980, Moscovitch, 1980, Gough, 1979, O' Connor, 1973, Piven & Cloward, 1971).

Με την ενίσχυση των καπιταλιστικών αξιών μέσω του κράτους προωθούνται πολιτικές που επισκοτίζουν τις κοινωνικές σχέσεις. Ενώ φαινομενικά υποστηρίζουν τα συμφέροντα των κατώτερων τάξεων εξυπηρετώντας κάποιες από τις ανάγκες τους, παράλληλα ενισχύουν την ατομικότητα και τον ανταγωνισμό μέσα από επιλεκτικά και ανεπαρκή προγράμματα (Corrigan & Leonard, 1981, Galper 1975, 1976, 1980, Gough 1979, Moscovitch & Drover 1981). Τέλος, οι κοινωνικές δομές είναι όργανα που εφαρμόζουν τις καπιταλιστικές λειτουργίες που ενσωματώνονται στην κοινωνική πρόνοια. Η σύγχυση που έχουν οι επαγγελματίες είναι γνωστή μεταξύ των αναγκών της δομής και της ευημερίας των εξυπηρετούμενων (Carniol 1987, Galper 1975, 1980 Pearson 1975, Scurfield 1980, Simpkin 1979).

Αν και λίγοι προτείνουν το σοσιαλιστικό μοντέλο κοινωνικής πρόνοιας, αποτελεί κεντρικό σημείο συμφωνίας, αφού βάσει αυτού είναι εφικτό να πραγματοποιηθεί η διανομή των πόρων ανάλογα με τις ανάγκες. Ένα τέτοιο μοντέλο θα προσέφερε καθολική, ολοκληρωμένη και ίση εξυπηρέτηση και κρατική χρηματοδότηση, εξάλειψη της ασφαλιστικής αρχής και δοκιμή μέσων, αλλά και αύξηση της συμμετοχής των λαϊκών στρωμάτων στις αποφάσεις της πρόνοιας και μείωση της ισχύος των επαγγελματιών και των διευθυντών υπηρεσιών (George & Wilding 1985, Gil 1976, Hurl & Mays, Mishra 1981).

Οι ριζοσπαστικές προσεγγίσεις υποστηρίζουν, ακόμη, ότι η παραδοσιακή κοινωνική εργασία διαιωνίζει τα κοινωνικά προβλήματα. Επίσης, κατηγορείται ότι εκτελεί τις λειτουργίες κρατικού ελέγχου με την προσωποποίηση των κοινωνικών προβλημάτων και την έγκριση της θεραπευτικής ηλικίας και της προσωπικής προσαρμογής, αφήνοντας το κατεστημένο ασφαλές και χωρίς προκλήσεις. (Galper 1978). Η άποψη πως το άτομο είναι ενάντια στην κοινωνία είναι μία πλαστή διχοτόμηση. Τα προσωπικά προβλήματα συνδέονται με τα κοινωνικά. Οι οικονομικοπολιτικές συνθήκες διαμορφώνουν προσωπικότητα και θέση. Αντί όμως να μένουν μόνο στις ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις, δεν αποκλείουν την παρέμβαση σε ατομικό, οικογενειακό και πολυπολιτισμικό επίπεδο. (Galper 1980, Leonard 1984, Moreau 1979, Withorn 1984)

Αν και ο φεμινισμός έχει σηματοδοτήσει την εξέλιξη της θεωρίας και των πρακτικών της κοινωνικής εργασίας, η ριζοσπαστική θεωρία παραμελεί την πατριαρχία σαν πηγή καταπίεσης. Η επίγνωση αυτή μαζί με την υπεροχή των γυναικών εξυπηρετούμενων καθιστά τη φεμινιστική οπτική ως επιστημολογική επίταξη για την ριζοσπαστική κοινωνική εργασία. Βέβαια, η φεμινιστική ανάλυση δεν αποκωδικοποιείται μόνο σεξιστικά και πατριαρχικά, αλλά ασκεί πιέσεις μεταξύ του ατομικού και του κοινωνικοπολιτικού. Η φεμινιστική μέθοδος κατανόησης και εξήγησης της εμπειρίας στηρίζεται στην έννοια «ότι το προσωπικό είναι πολιτικό». Είναι μια μέθοδος που προέκυψε από την ανάλυση της προσωπικής εμπειρίας, δηλαδή την εμπειρία που διαθέτουν οι γυναίκες μέσα στις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες (Colins, 1986, p.215). Αυτοί οι φεμινιστές αναγνωρίζουν την πατριαρχία της κοινωνίας ως μορφή καταπίεσης. Υπάρχουν, ωστόσο, και άλλες απόψεις. Ο Jagger και ο Struhl (1978, 1984) παρουσιάζουν και ξεχωρίζουν τέσσερις φεμινιστικές κατηγορίες, την φιλελεύθερη, τη ριζοσπαστική, τη σοσιαλιστική και τη μαρξιστική, οι οποίες αναλύονται εκτενέστερα στην συνέχεια.

Από την ενσωμάτωση του ρατσισμού στη ριζοσπαστική κοινωνική θεωρία και την πρακτική, έχει επεκταθεί η κατανόηση του όρου ως μία κύρια πηγή καταπίεσης. Ο ρατσισμός δημιουργεί το μύθο της λευκής υπεροχής με τη δημιουργία κοινωνικών δομών και διαδικασιών που υποστηρίζουν αυτό το πρότυπο της κυριαρχίας. Η πολιτική, κοινωνική και οικονομική περιθωριοποίηση που βίωσαν πρωτίστως οι μαύροι Αμερικανοί πολίτες, ενισχύουν τις ρατσιστικές αντιλήψεις στο εσωτερικό μιας

λευκής κοινωνίας και βοηθούν στη διατήρηση της καταπίεσης των μη λευκών ατόμων. Επιπρόσθετα, ο ρατσισμός εκτός από την προσωπική και κοινωνική καταστροφή που διαιώνίζει, ενισχύει καπιταλιστικές και κοινωνικές σχέσεις, με ένα πλήθος τρόπων. Αρχικά, νομιμοποιεί την ανισότητα με βάση τα προσωπικά πολιτιστικά χαρακτηριστικά, ενώ συσκοτίζει τις διαρθρωτικές ρίζες της. Προσθέτει στην πολυπλοκότητα της καταπίεσης των ανθρώπων και δυσχεραίνει την ήδη περιορισμένη ικανότητά τους για την αποτελεσματική εναντίωση στο πολιτικό-οικονομικό σύστημα. Με αυτόν τον τρόπο επιβραβεύεται η λευκή φυλή, καθώς αποκτά ανώτερο κοινωνικό status, ανεξάρτητα από το οικονομικό τους επίπεδο. Αυτό με τη σειρά του συμβάλλει στην πολιτική και οικονομική σταθερότητα, με τον επιπλέον διαχωρισμό των ανθρώπων της ίδιας τάξης, φύλου, ηλικίας και σεξουαλικού προσανατολισμού, αποσπώντας την προσοχή τους από την καπιταλιστική πολιτική οικονομία. Σε αντίθεση με την παραδοσιακή/ συναινετική πρακτική, η αντιρατσιστική ευαισθητοποιεί τους επαγγελματίες και τους χρήστες των υπηρεσιών, σχετικά με τις καταπιεστικές επιπτώσεις του ρατσισμού και της αλληλεπίδρασης με την πατριαρχία και τον καπιταλισμό (Mullaly & Keating, 1991).

Το τελικό σημείο σύνδεσης των ριζοσπαστικών κοινωνικών λειτουργιών συγγραφέων είναι η δυσπιστία και η κριτική για τον επαγγελματισμό. Πρώτο στοιχείο αποτελεί η έμφαση που δίνεται σε πτυχές βοήθειας, όπου λανθάνουν οι πολιτικές πτυχές της πρακτικής. Επίσης, ενθαρρύνονται παροδικές λύσεις στα προβλήματα αντί κοινωνικοπολιτικών αλλαγών (Galper, 1975, Withorn, 1984). Οι κοινωνικοί λειτουργοί με το να διαχωρίζονται από τους άλλους επαγγελματίες και ανθρώπους που λαμβάνουν υπηρεσίες, ενσωματώνονται με το κράτος πρόνοιας. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται ένα είδος τάξης στο οποίο ανήκουν οι επαγγελματίες και εθελουφλούν απέναντι σε ταξικά ζητήματα. Εξασκώντας την ανισότητα και την ατομικότητα ενισχύεται ο καπιταλισμός, ο ρατσισμός και οι πατριαρχικές αρχές, ενώ η παρέμβαση οφείλει να λαμβάνει χώρα στο άτομο και όχι στις κοινωνικές δομές.

Εν κατακλείδι, το επάγγελμα γίνεται αυτοαναφορικό και αναζητά δύναμη και κοινωνική πολιτική εξουσία. Ακόμη, πολλοί αναλυτές υποστηρίζουν ότι πρέπει να υπάρχει δικτύωση, οργάνωση ανάμεσα στους κοινωνικούς λειτουργούς, αλλά και συμμετοχή στην λήψη αποφάσεων (Carniol, 1987, Galper, 1975, 1980).

1.2 Ιστορική εμφάνιση και εξέλιξη

Σύμφωνα με τον Ferguson I. (2009) η Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία, ως διακριτό μοντέλο ή προσέγγιση στο πλαίσιο της κοινωνικής εργασίας εμφανίστηκε στη δεκαετία του 1970 στη Βρετανία, τον Καναδά και την Αυστραλία. Πιο συγκεκριμένα, αναπτύχθηκε από τα τέλη του '60 μέχρι και τη δεκαετία του '80 στη Βρετανία από τους Bailey & Brake (1975,1980) και από τους Corrigan & Leonard (1978), στις Η.Π.Α. από τον Galper (1980) και στην Αυστραλία από τους Throssell (1975), Rees (1991), De Maria (1993) και Fook (1993). Όσον αφορά στον Καναδά οι Moreau M. (1979), Mullaly B. (1993, 1997, 2007) ανέπτυξαν τη δομική ανάλυση (Fook, 2012). Ακόμη, η πρώτη εμφάνιση του όρου «ριζοσπαστική» (radical) πραγματοποιήθηκε με το άρθρο «Κοινωνική Εργασία προς Αναζήτηση ενός Ριζοσπαστικού Επαγγέλματος» (Rein, 1970), που δημοσιεύτηκε στο τεύχος Απριλίου του 1970 του περιοδικού Social Work και ακολούθησε το βιβλίο των Bailey & Brake (1975) με τίτλο Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία.

Σύμφωνα με τον Ιωακειμίδα (2012), μέσα σε εκείνη την περίοδο των έντονων κινηματικών διαδικασιών και γενικών πολιτικών εξελίξεων εμφανίστηκε στην Αγγλία και το περιοδικό Case Con Manifesto, που είχε σοσιαλιστική κατεύθυνση και απευθυνόταν σε ριζοσπάστες κοινωνικούς λειτουργούς, ενώ ταυτόχρονα απηύθυνε ευρύ κάλεσμα στους επαγγελματίες για συλλογική ενεργοποίηση. Αναλυτικότερα, το Case Con αποτελούσε ένα περιοδικό για τους “επαναστάτες” κοινωνικούς λειτουργούς, που τη δεκαετία του 1970 στην Αγγλία θέλησαν να αντιταχθούν στην κοινωνική εργασία που αναλωνόταν μόνο σε κλινικά περιστατικά, κατηγορώντας τα θύματα του συστήματος, αντί το ίδιο το σύστημα που είχε προκαλέσει φτώχεια, ανεργία και χαμηλό βιοτικό επίπεδο. Μέσα από ευρύτερες πολιτικές κινήσεις εμφανίστηκε η Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία ως μια αντικαπιταλιστική κίνηση, που αμφισβητούσε το κατεστημένο αναζητώντας νέους τρόπους να επιβιώσει και να δικτυωθεί. Ακόμα και σήμερα έχουν διατηρηθεί ορισμένα από τα αιτήματα της Ριζοσπαστικής κριτικής στην καθημερινή πρακτική της ΚΕ, όπως η αντί- καταπιεστική (anti-oppresive) πρακτική, η αναγνώριση του κοινωνικο-πολιτικού επιπέδου του πελάτη, η εργασία με ομάδες και η ενδυνάμωση των εξυπηρετούμενων (Case con Manifesto).

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, στα τέλη του '60 και αρχές του '70, υπήρξαν παράγοντες που συνέβαλλαν στην εμφάνιση ριζοσπαστικών μορφών κοινωνικής εργασίας. Οι παράγοντες αυτοί περιελάμβαναν και την «επανεφεύρεση της φτώχειας». Στα μέσα της δεκαετίας του '60 ερευνητές πραγματοποίησαν αναδιοργάνωση των υπηρεσιών κοινωνικής εργασίας (με βάση τη νέα νομοθεσία σε Αγγλία και Σκωτία), κάτι το οποίο οδήγησε σε μεγάλες ομάδες εργασίας και ενίσχυσε το αίσθημα της συλλογικής δύναμης, της επαγγελματικής ταυτότητας και των ερευνών σχετικά με τους λήπτες των κοινωνικών υπηρεσιών. Η σημαντικότερη από αυτές τις έρευνες ήταν αυτή των Mayer and Timm, *The client speaks: working class impressions of casework* (1970) που ήταν επικριτική απέναντι στις τότε κυρίαρχες ψυχολογικές προσεγγίσεις και στην αδυναμία τους να διαχειριστούν προβλήματα υλικής φτώχειας (Ferguson I., 2009).

Ταυτόχρονα τα κινήματα ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας εμφανίστηκαν στον Καναδά, στην Αυστραλία και λιγότερο στις Η.Π.Α. Αυτό το γεγονός υποδεικνύει ότι συνέβαλλαν κι άλλοι καθολικοί παράγοντες. Σημαντικότερος από αυτούς ήταν το τέλος της χρυσής εποχής του καπιταλισμού (long boom) που είχε ξεκινήσει μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, που σηματοδοτείται από τις οικονομικές κρίσεις σε πολλές περιοχές παγκοσμίως. Ακόμη, καθοριστικός παράγοντας ήταν και η διεθνής κατακραυγή για τον συνεχιζόμενο πόλεμο στο Βιετνάμ. Όλα αυτά συνετέλεσαν στη διαμόρφωση ίσως της πιο ριζοσπαστικής δεκαετίας στην ιστορία, από το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και μετά. Ενδεικτικό είναι ότι εκείνη την περίοδο (από τα μέσα του '60 ως τα μέσα του '70) εμφανίστηκαν πολυάριθμα κοινωνικά κινήματα τα οποία αλληλοτροφοδοτούνταν, κυρίως με την επίδραση της τηλεόρασης (Harman, 1988, Kurlansky, 2004).

Έτσι το κίνημα για τα δικαιώματα των μαύρων στις Η.Π.Α. των αρχών του '60 συνοδεύτηκε από την εμφάνιση του κινήματος για την απελευθέρωση των γυναικών (που με τη σειρά του ενέπνευσε το κίνημα για τα δικαιώματα του πολίτη στη Βόρεια Ιρλανδία), το Μέτωπο για την Απελευθέρωση των Ομοφυλοφίλων πήρε το όνομα του από το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο για το Βιετνάμ κ.ο.κ. Με τη σειρά τους αυτά τα κινήματα συνδέθηκαν και ανατροφοδοτήθηκαν από την ανάδυση ενός διεθνούς κινήματος φοιτητών, με τους τελευταίους να διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην «Άνοιξη της Πράγας» το 1968 στη Τσεχοσλοβακία, καθώς και

στην ανάφλεξη του Γαλλικού εργατικού κινήματος το Μάιο του '68, όπου έλαβε χώρα η μεγαλύτερη Γενική Απεργία της ιστορίας και προκάλεσε τη φυγή του Προέδρου της Γαλλίας, Σαρλ ντε Γκωλ, σε στρατιωτική βάση στη Γερμανία.

Η κοινωνική εργασία, λοιπόν, επηρεάστηκε ιδιαίτερα από τις διεθνείς αναταραχές, ειδικά στις προαναφερθείσες χώρες.

Κατά τη δεκαετία του 1980 σημειώθηκε ύφεση στη Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία, τόσο ως προσέγγιση, όσο και ως άτυπο κοινωνικό κίνημα. Αυτό συνέβη αφενός διότι σε όλους τους τομείς κοινωνικής και πολιτικής ζωής, στην πλειοψηφία των κρατών, παρατηρήθηκε μια στροφή προς τα δεξιά, και αφετέρου διότι ηττήθηκαν στην πλειοψηφία τους τα εργατικά συνδικαλιστικά κινήματα σε Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία και αλλού (Ferguson 2009).

Παρ' όλα αυτά την ίδια περίοδο ως τις αρχές του 1990 δίνεται έμφαση στην ριζοσπαστικοποίηση του φεμινιστικού κινήματος (Κανδυλάκη, 2008) και στην ανάπτυξη της αντιρατσιστικής προσέγγισης και της προσέγγισης ενάντια στην καταπίεση (Healy, 2001 & Dominelli 1988).

Στις αρχές της δεκαετίας του '90 παρουσιάστηκε ένα θεωρητικό ρεύμα, το οποίο αμφισβητούσε τις υπάρχουσες θεωρίες και θέσεις και επιδίωκε να θέσει ερωτήματα και προκλήσεις. Αυτό το ρεύμα, το οποίο φαίνεται να παρουσιάζει για αυτό το λόγο κάποια κοινά στοιχεία με την κριτική θεωρία, ονομάστηκε μεταμοντερνισμός και διακατέχεται από τρία βασικά χαρακτηριστικά: την έμφαση στην αλλαγή και τη διαφορετικότητα, εστίαση στη γλώσσα και την επικοινωνία, επανεξέταση των εννοιών της δύναμης και της γνώσης (Allan, Pease, Briskman 2009:4). Γενικά ασκεί κριτική στις ολοκληρωτικές θεωρίες (δηλαδή σε αυτές που παρουσιάζουν τον κόσμο ως μια ολότητα) και στις δομές, τα όρια και τις ιεραρχίες που τις διατηρούν και πραγματώνουν. Παράλληλα, αντιπροσωπεύει μια αναγνώριση ότι τα παραδοσιακά πλαίσια οργάνωσης δεν έχουν πλέον αξία, ενώ πρέπει να αναγνωρίσουμε την ύπαρξη πολλών και διαφορετικών πλαισίων και αλληλεπιδράσεων, αφού το νόημα διαμορφώνεται μέσα από την επικοινωνία. (Fook 2002:12)

Παράλληλα, ωστόσο, μετά την ανατροπή των σοσιαλιστικών καθεστώτων στα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας (1980) φαίνεται να εδραιώνεται ο νεοφιλελευθερισμός, ο οποίος εκμεταλλεύομενος την οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1970 και τη βεβαιότητα για την επιστροφή της, καλούσε τις κυβερνήσεις σε “άνοιγμα” της ελεύθερης αγοράς, κυρίως μέσα από τις ιδιωτικοποιήσεις οργανισμών κοινής ωφέλειας και την παράλληλη εξασθένηση των συνδικαλιστικών φορέων και το δημοσιονομικό έλεγχο, ανεξάρτητα από το επίπεδο ανάπτυξης της εκάστοτε χώρας.

Τα συστήματα πρόνοιας, φυσικά, δεν έμειναν ανεπηρέαστα. Οι πολιτικές αυτές κατέστρεψαν τοπικούς βιομηχανικούς κλάδους, ενώ η περικοπή κονδυλίων οδήγησε στην εξάρτηση από ιδιωτικούς οργανισμούς και ξένα κεφάλαια. Πολύ σημαντική ήταν και η δημιουργία νέων επαγγελματιών, χαμηλόμισθων με μειωμένα προσόντα (Ιωακειμίδης 2012:235).

Οι νεοφιλελεύθερες ιδέες στην κοινωνική εργασία έμειναν γνωστές με τον όρο “διοικητισμός” (managerialism). Αυτός ο όρος εκφράζει την ιδέα ότι οι δημόσιοι οργανισμοί θα πρέπει να διοικούνται όπως και οι ιδιωτικοί, με μάντζερς και διευθυντές (Evans, 2009:146). Αυτές οι πρακτικές εισήχθησαν στο χώρο της κοινωνικής εργασίας αρχικά στο Ηνωμένο Βασίλειο, όπου η κοινωνική εργασία έχει μεγάλη παράδοση και ανάπτυξη. Έμφαση πλέον δόθηκε στα διοικητικά προσόντα των επαγγελματιών και όχι στην επαγγελματική εξειδίκευση. Η αποδοτικότητα άρχισε να αξιολογείται με ποσοτικά μέτρα, ενώ οι δαπάνες μειώθηκαν και οι εργαζόμενοι απασχολούνταν με συμβάσεις ορισμένου χρόνου. Τέλος, διαλύθηκε η παραδοσιακή γραφειοκρατική δομή των οργανισμών, με τον κατακερματισμό τους σε μικρά ημι-αυτόνομα συνεργαζόμενα τμήματα, που χρησιμοποιούν εξωτερικούς προμηθευτές (Ιωακειμίδης 2012:236).

Μέσα σε ένα διάστημα περίπου δέκα ετών οι κοινωνικοί λειτουργοί παρουσίαζαν απογοήτευση σχετικά με το επάγγελμά τους, της οποίας τα αίτια ήταν κυρίως ο χαρακτήρας των δομών στις οποίες εργάζονταν, η γραφειοκρατία και το σύστημα διοίκησης. Οι κοινωνικοί λειτουργοί πλέον δεν εργάζονταν με τους εξυπηρετούμενους, που τώρα ονομάζονται “πελάτες”, αλλά έπρεπε να συντονίζουν την εργασία άλλων, σαν διευθυντές υπηρεσιών υγείας (Ιωακειμίδης 2012:236-237).

Παρ' όλη αυτή την απογοήτευση έχει υπάρξει κάποια αντίσταση στην κοινωνική εργασία, που διακατέχεται από τις αξίες και τις προτεραιότητες του διοικητισμού. Πρώτα απ' όλα φαίνεται να υπάρχει μια ολοένα και αυξανόμενη επαναξιολόγηση της κοινωνικής εργασίας ως επαγγέλματος που βασίζεται σε συγκεκριμένες αξίες. Αυτή η τάση έρχεται σε αντίθεση με το νεοφιλελευθερισμό που θέλει εκμηδένιση των αξιών αυτών, δίνοντας βαρύτητα στο τι είναι αποτελεσματικό και θεωρώντας την αξιολόγηση μια διαδικασία που οδηγεί σε αυτό. Οι χρήστες των υπηρεσιών, επίσης, έδειξαν μια άλλη μορφή αντίστασης μέσω κινημάτων, τα οποία αμφισβήτησαν την καταναλωτική μορφή συμμετοχής που είχε δημιουργηθεί για αυτούς, παράλληλα με τη συμμετοχή τους σε ένα κίνημα που επιχειρεί ένα νέο μοντέλο πρακτικής, σε συνδυασμό με την κριτική του διοικητισμού (Ιωακειμίδης 2012:238-239).

Η προσπάθεια που ξεκίνησε από τη δεκαετία του 1980 να αρθούν οι διχοτομίες σε πρακτική και θεωρία μέσα από μια διαλεκτική προσέγγιση, συνεχίστηκαν και στη δεκαετία του 1990, ενώ υπήρξε η άποψη ότι η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία θα μπορούσε να αναγεννηθεί, μόνο όπως είχαν κάνει οι προηγούμενες γενιές κοινωνικών λειτουργών, δηλαδή μέσα από το συγκερασμό της ριζοσπαστικής ανάλυσης και της ριζοσπαστικής δράσης.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1990 η προσέγγιση της πολυπολιτισμικότητας υιοθέτησε τη γλώσσα και τους στόχους της ριζοσπαστικής προσέγγισης. Έτσι, ενώ κάποιοι θεώρησαν ότι αυτό κατακερματίζει τις προσπάθειες των ριζοσπαστικών, υπήρξαν και άλλοι που θεώρησαν ότι η πολυπολιτισμική προσέγγιση διευρύνει τον ορίζοντα της ριζοσπαστικής.

Αυτό ήταν αποτέλεσμα της συνεχούς τροποποίησης του όρου της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας, που οδήγησε σε πληθώρα διαχωρισμών στο σώμα της. Κάποιοι ενστερνίστηκαν μια άκρως μαρξιστική προσέγγιση στην πρακτική και την εκπαίδευση, ενώ άλλοι στράφηκαν στη φεμινιστική προσέγγιση, όσον αφορά στην πρακτική και στην πολιτική. Αυτό που φαίνεται να αντέχει σε όλη αυτή τη σύγχυση ταυτότητας είναι η θεωρία της ενδυνάμωσης (Reisch & Andrews, 2001).

Όσον αφορά στην Ελλάδα, από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 εμφανίστηκε μια οικονομική ύφεση όσον αφορά στο προνοιακό σύστημα. Αιτία ήταν η ταχύτατη

ανάπτυξη της προηγούμενης περιόδου του δημοσίου τομέα, με κεφάλαια μεγαλύτερα από αυτά που μπορούσε να αντέξει η ελληνική οικονομία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση της αποτελεσματικότητας των δημόσιων υπηρεσιών και τη δυσαρέσκεια του πληθυσμού σχετικά με τις χαμηλής ποιότητας και αποτελεσματικότητας υπηρεσίες. Βασικούς παράγοντες γι' αυτή την πορεία αποτέλεσαν η χαμηλή ταχύτητα οικονομικής ανάπτυξης, ο αυξανόμενος δείκτης ανεργίας, η αύξηση του μέσου όρου ηλικίας του πληθυσμού και ως εκ τούτου η αντίστροφη αναλογία των συνταξιούχων έναντι του ενεργού πληθυσμού (Ράτσικα, 2013 σημειώσεις για το μάθημα European Social Policy)

Οι δεξιές κυβερνήσεις των τελευταίων δεκαετιών οδήγησαν σε επιπλέον δυσκολίες. Ο δημόσιος τομέας όχι μόνο δεν βελτιώθηκε, αλλά η μόνιμη κρίση στην οποία βρίσκεται από εκείνη την περίοδο, αναπόφευκτα επηρεάστηκε και από την οικονομική κρίση των τελευταίων ετών, ενώ ο δείκτης ανεργίας κατά το τρίτο τρίμηνο του 2014 έφτασε κατά μέσο όρο στην επικράτεια 25,5%, με τις γυναίκες να εξασφαλίζουν υψηλότερο ποσοστό. Ταυτόχρονα, ο αντίστοιχος δείκτης για τους νέους άνδρες αγγίζει το 50% και για τις νέες γυναίκες ξεπερνάει το 55% (ΕΛΣΤΑΤ 18/12/2014)¹. Παράλληλα, καθημερινά βλέπουμε όλο και λιγότεροι άνθρωποι να εξυπηρετούνται από τις υπηρεσίες πρόνοιας, καθώς τα κριτήρια που επιβάλλονται ουσιαστικά επιτρέπουν μόνο στους εξαθλιωμένους να δικαιούνται κάποια υποτυπώδη βοήθεια, ενώ οι ίδιες οι υπηρεσίες μειώνονται σταδιακά, αλλά και όσες παραμένουν είναι υποστελεχωμένες και υπολειπουργούν.

Σε μια κοινωνία, λοιπόν, όπου η μεσαία τάξη αρχίζει να εξαλείφεται και η ψαλίδα να ανοίγει περισσότερο ανάμεσα στις δύο πλέον υπάρχουσες τάξεις, η κοινωνική εργασία ως επάγγελμα φαίνεται ανήμπορη να αντιμετωπίσει τα πιο βασικά προβλήματα και λειτουργεί όπου και όπως το κράτος της επιτρέπει ως “μπάλωμα” των δυσλειτουργιών και αναποτελεσματικών πρακτικών του ίδιου του συστήματος. Τέλος, πολλά από αυτά τα κενά καλείται να τα καλύψει ο εθελοντισμός που προωθείται τα τελευταία χρόνια.

¹http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0101/PressReleases/A0101_SJO01_DT_QQ_03_2014_01_F_GR.pdf

Σήμερα παρατηρούμε ότι η Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τις αξίες και τη μεθοδολογία της παραδοσιακής κοινωνικής εργασίας. Αυτή η επιρροή εντοπίζεται στη χρήση των δεξιοτήτων που προέρχονται από τη ριζοσπαστική, όπως είναι η ενδυνάμωση, η συνηγορία, η προστασία των εξυπηρετούμενων από την καταπίεση κ.α. (Hugman & Smith, 1995). Επίσης, φαίνεται οι αρχές και οι αξίες της να έχουν δώσει άλλη κατεύθυνση στο επάγγελμα εν γένει, όπως φαίνεται στο σχολιασμό του νέου ορισμού του επαγγέλματος. Με τη δεδομένη οικονομική, κοινωνική και πολιτική κατάσταση που υπάρχει σε διεθνές επίπεδο, η Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία φαίνεται να είναι πιο επίκαιρη από ποτέ και το θεωρητικό υπόβαθρό της να είναι αυτό που ανταποκρίνεται καλύτερα στην όποια παρέμβαση πραγματοποιείται, καθώς τα προβλήματα είναι πιο έντονα και είναι ξεκάθαρη η θέση που πρέπει να λάβουμε απέναντι στο σύστημα που τα γεννά.

Στα πλαίσια της προσπάθειας αναβίωσης της Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας τα τελευταία χρόνια παρατηρείται η δημιουργία και ανάπτυξη/ δράση οργανώσεων τόσο σε διεθνές, όσο και σε εθνικό επίπεδο, όπως το Social Work Action Network και το Δίκτυο Δράσης Κοινωνικών Λειτουργών, όπου διαμορφώθηκαν από επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς, οι οποίοι αντιλήφθηκαν την αλλοτρίωση που δέχονται τόσο οι ίδιοι όσο και το επάγγελμα μέσα στην πραγματικότητα που έχει επιβάλλει ο νεοφιλελευθερισμός και ο διοικητισμός και θέλησαν να αντισταθούν. Αυτές οι οργανώσεις έχουν αξιοσημείωτη παρουσία στο χώρο του επαγγέλματος και μέσα από τη δράση τους προωθούν τις αρχές της Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας.

1.2.1 Κοινωνική εργασία στην Ελλάδα: μια σύντομη ματιά

Το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας εμφανίστηκε στην Ελλάδα επίσημα το 1946 εν μέσω εμφυλίου πολέμου. Πηγές αναφέρουν ότι εκκολάφθηκε στην αρχή στο Αμερικάνικο Κολλέγιο και προστατεύτηκε προσωπικά από τη βασίλισσα Φρειδερίκη. Είναι ξεκάθαρη στην προκειμένη περίπτωση η μη πολιτική ουδετερότητα του επαγγέλματος, όσο κι αν υποστηρίζεται το αντίθετο. Άλλωστε, όπως παρατηρεί ορθώς ο Ιωακειμίδης (2012) ο όρος «πολιτική ουδετερότητα» είναι ούτως ή άλλως

αδόκιμος για έναν κλάδο που βρίσκεται εξ' αντικειμένου στην πρώτη γραμμή των δομικών ανισοτήτων και της συστημικής βίας. Την περίοδο επαγγελματικής ανάπτυξης της κοινωνικής εργασίας, επισήμως το επάγγελμα πήρε σαφή θέση υπέρ του αυταρχικού μεταπολεμικού κράτους. Συγκεκριμένα, δε συστρατεύτηκε απλά, αλλά υπήρξε γέννημα και εργαλείο του συστήματος. Αξίζει να αναφερθεί ότι σε εκείνο το δύσκολο για την χώρα καιρό, που περιελάμβανε διώξεις (φυλακίσεις και εξορίες) πολιτών για την συνδικαλιστική και πολιτική τους δράση, οι οικογένειες, τα χωριά και οι κοινότητες βίωσαν πρωτοφανή κοινωνικό αποκλεισμό και οι κοινωνικοί λειτουργοί δεν στάθηκαν δίπλα τους, αλλά απέναντι τους. Υπηρέτησαν στα «Σπίτια του Παιδιού», γνωστά πολιτικά κολαστήρια της εποχής, που εκτός από ορφανά προωθούσαν και προγράμματα αναμόρφωσης σε αντιφρονούντες νέους. Ακόμη, εργάστηκαν στα πλαίσια του Βασιλικού Εθνικού Ιδρύματος και εκπαιδεύτηκαν εκτός των άλλων, σε χριστιανικές ΜΚΟ. Στόχος όλων αυτών των χώρων δεν ήταν άλλος από τη διατήρηση του καταπιεστικού καθεστώτος, προωθώντας με κάθε τρόπο τον αντι-κομμουνισμό και προβάλλοντας το «Ελληνοχριστιανικό όραμα» στα παιδιά και τους νέους.

Ακόμη ο Ιωακειμίδης (2012) αναφέρει πως είναι μείζονος σημασίας το ότι δεν καταγράφηκε ιστορικά καμία αντίδραση του κλάδου ενάντια σε αυτές τις απολυταρχικές πολιτικές, που στιγμάτισαν και εκδίωξαν χιλιάδες οικογένειες, τα μόνα παραδείγματα που υπάρχουν καταγεγραμμένα είναι ορισμένων Κοινωνικών Λειτουργών που συμπορεύτηκαν με τα αιτήματα των πλούσιων κινημάτων. Ενδεικτική ήταν η στάση του επαγγέλματος και κατά την περίοδο της χούντας που ο λαός βίωσε έντονα τη βία και την καταπίεση, ενώ ο ΣΚΛΕ διαπραγματευόταν τη σύμπραξη του με τη χούντα για τη εξασφάλιση των στενών συντεχνιακών του συμφερόντων. Συμπερασματικά, είναι διαχρονικός ο «κυβερνητισμός» που διακατέχει το επάγγελμα αλλά και η διάσταση του από τις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας και των εξυπηρετούμενων, αυτό καθόρισε τόσο την υπανάπτυξη του (επιστημονικά) όσο και την ελλειμματική αναγνωρισιμότητα του στην κοινωνία.

Έπειτα από μία περίπου δεκαετία αμηχανίας και επαγγελματικής στασιμότητας (1980-90) που ακολούθησε την αποχουντοποίηση και τις προοδευτικές μεταρρυθμίσεις που συντέλεσαν στη δημιουργία του Ε.Σ.Υ και τη συγκρότηση προγραμμάτων πρόνοιας, η επίσημη κοινωνική εργασία βρέθηκε πάλι ενώπιον της

ιστορίας της. Το κράτος που εκείνη την περίοδο αποφάσιζε να αποδομήσει τα κοινωνικά κεκτημένα και να προωθήσει ατομικιστικές και νεοφιλελεύθερες λογικές. Αυτές περιλάμβαναν ιδιωτικοποιήσεις, κατάργηση/ συγχώνευση κοινωνικών υπηρεσιών και κατάλυση των εργασιακών δικαιωμάτων. Ενώ ήταν ήδη φανερό από τη δεκαετία του 1990 που θα οδηγήσουν αυτές οι επιλογές, η επίσημη κοινωνική εργασία έδειξε μεγάλη συνέπεια στην ιστορικά συμβιβασμένη στάση της. Συναίνεσε σε όλα τα μέτρα, συντέλεσε και συμμετείχε σε όλες τις επιτροπές που αποφάσισαν και υλοποίησαν αυτές τις πολιτικές.

Παρ' όλα αυτά τις τελευταίες δυο δεκαετίες υπάρχουν κοινωνικοί λειτουργοί που αντιλαμβάνονται την ανάγκη ριζοσπαστικοποίησης του επαγγέλματος, τώρα που δεν υπάρχει καμία διαχωριστική γραμμή μεταξύ εξυπηρετούμενου και κοινωνικού λειτουργού. Συνάδελφοι έχουν βρεθεί στην πρώτη γραμμή για την αποασυλοποίηση, την υπεράσπιση των προνοιακών προγραμμάτων από τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές και την αναβάθμιση του δημόσιου χαρακτήρα της εκπαίδευσης. Οι νέοι κοινωνικοί λειτουργοί αναζητούν νέες μεθόδους δράσης, νέες κοινωνικές συμμαχίες και σχεδιασμό θεωριών που θα ανταποκρίνονται στις πραγματικές λαϊκές ανάγκες. Όπως αναφέρει ο Ιωακείμης (2012) χρειάζεται να πραγματοποιηθεί κριτική ανασκόπηση της ιστορίας του επαγγέλματος που θα διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην δημιουργία θεωρητικών προσεγγίσεων με έμφαση στην κοινωνική δικαιοσύνη και στην κοινωνική χειραφέτηση.

1.3 Σχολιασμός του αναθεωρημένου ορισμού της κοινωνικής εργασίας

Όπως προαναφέρθηκε το σώμα της κοινωνικής εργασίας έχει δεχθεί επιρροή από τη ριζοσπαστική προσέγγιση. Η σύγχρονη οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα σε παγκόσμιο επίπεδο οδήγησε τον Ιούλιο του 2014 σε αναθεώρηση του παγκόσμιου ορισμού του επαγγέλματος της κοινωνικής εργασίας από την Εκτελεστική Επιτροπή της Διεθνούς Ομοσπονδίας Κοινωνικής Εργασίας (IFSW) και το Συμβούλιο της Διεθνούς Ένωσης Σχολών Κοινωνικής Εργασίας (IASSW), που παρουσιάστηκε στην Γενική Συνάντηση/ Συνέλευση στην Μελβούρνη.

Η επιθυμία για την αναθεώρηση του παγκόσμιου ορισμού της κοινωνικής εργασίας, είχε εκφραστεί από το 2008, μόλις επτά χρόνια μετά τη διαμόρφωση του προηγούμενου ορισμού (2000/2001), ο οποίος ήταν ο περισσότερο αναγνωρίσιμος και με τη μεγαλύτερη χρήση ορισμός στην ιστορία του επαγγέλματος και ο πρώτος που ενσωμάτωνε τις αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της χειραφέτησης των καταπιεσμένων ομάδων. (Ioakeimidis, 2013)

Καθώς υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις στην κοινωνική εργασία, τόσο σε επίπεδο θεωρητικό, όσο και σε πρακτικό, οι ορισμοί που διαμορφώνονται κατά καιρούς αποτελούν αμοιβαίες υποχωρήσεις των εκάστοτε συμμετεχόντων. Η διαδικασία για το νέο ορισμό, που διήρκεσε έξι χρόνια, αντανακλά τις ενσωματωμένες στο επάγγελμα πολιτικές αντιφάσεις, των οποίων οι συσχετισμοί τον διαμόρφωσαν ως εξής (Ioakeimidis, 2013) :

«Η Κοινωνική Εργασία είναι εφαρμοσμένο επάγγελμα αλλά και ακαδημαϊκό πεδίο που προωθεί την κοινωνική αλλαγή και ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή και την ενδυνάμωση και απελευθέρωση των ανθρώπων. Οι αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της συλλογικής ευθύνης και του σεβασμού της διαφορετικότητας είναι κεντρικές στην κοινωνική εργασία, η οποία θεμελιώνεται από τις θεωρίες της κοινωνικής εργασίας, των κοινωνικών επιστημών, των ανθρωπιστικών επιστημών και τη γηγενή γνώση και συνδέει ανθρώπους και δομές για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της ζωής αλλά και να ενισχύσει την ευημερία τους. Ο παραπάνω ορισμός μπορεί να διευρυνθεί σε εθνικό ή/και σε περιφερειακό επίπεδο».

Στη συνέχεια θα ακολουθήσει σχολιασμός του παραπάνω ορισμού σχετικά με το κατά πόσο ενθαρρύνεται η άσκηση της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας.

Αρχικά βλέπουμε ότι το πρώτο χαρακτηριστικό του επαγγέλματος που αναφέρεται είναι η προώθηση της έννοιας της κοινωνικής αλλαγής και ανάπτυξης. Σύμφωνα με το λεξικό κοινωνικών επιστημών (1972: 410) ο όρος προσδιορίζει “μία διαπιστωμένη διαφορά από προγενέστερες καταστάσεις της κοινωνικής διάρθρωσης, των θεσμών ή των υποδομών μιας κοινωνίας. Επίσης, σημαίνει τη διαδικασία με την οποία επέρχεται αυτή η διαφορά. Πρόκειται για τροποποιήσεις στα νοήματα και τις αξίες που υιοθετεί η κοινωνία ή που πρεσβεύουν οι κυρίαρχες υποομάδες που τη συνθέτουν”. Αν και η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία κάνει χρήση του ίδιου όρου, ωστόσο υπάρχει ακόμα μια διάσταση: η αλλαγή του οικονομικού συστήματος, η οποία αποτελεί και ειδοποιό διαφορά σε σχέση με τη χρήση του όρου από την παραδοσιακή κοινωνική εργασία, η οποία φαίνεται να παραγκωνίζεται. Από αυτό το σημείο και αφού μια τόσο σημαντική προϋπόθεση για την κοινωνική αλλαγή μέσα από τη σκοπιά της ριζοσπαστικής προσέγγισης δεν αναγνωρίζεται, μπορούμε να καταλάβουμε πως ο ορισμός του επαγγέλματος δεν υφίσταται ριζοσπαστικοποίηση.

Στη συνέχεια βλέπουμε τον όρο “κοινωνική συνοχή”. Αυτός ο όρος εμπεριέχει την έννοια της συναίνεσης και της ανοχής απέναντι στις πολιτικές και πρακτικές του κράτους, χωρίς να κάνει αντιληπτές στον εξυπηρετούμενο αλλά ούτε και στον επαγγελματία τις δομικές ανισότητες και τις συγκρούσεις μεταξύ των καταπιεστών και των καταπιεζόμενων. Η εύρυθμη λειτουργία του κράτους και η ομόνοια του γενικού πληθυσμού προς το κοινό καλό σε πολλές περιόδους της ιστορίας αποτέλεσε πρόφαση για τη διατήρηση του υπάρχοντος κοινωνικο- οικονομικού συστήματος. Ωστόσο, υπάρχει και μια δεύτερη σημασία που μπορεί να δοθεί στον όρο της κοινωνικής συνοχής, η οποία προϋποθέτει κοινωνική/ ταξική συνειδητοποίηση τόσο από τους επαγγελματίες όσο και από τους εξυπηρετούμενους και θα τους καταστήσει αλληλέγγυους και αδιάσπαστους με σκοπό την κοινωνικο- πολιτική δράση.

Ως τρίτος άξονας του ορισμού αναφέρεται η έννοια της ενδυνάμωσης. Όπως έχει προαναφερθεί, η έννοια αναφέρεται εν ολίγοις στην ανάπτυξη της ικανότητας του ατόμου να αναλάβει τον έλεγχο της ζωής του και την κάλυψη των αναγκών του. Αποτελεί κινητήριο δύναμη για την κοινωνική αλλαγή και τη συμμετοχικότητα. Η

εμφάνιση του όρου στον ορισμό αποτελεί προγενέστερη επιρροή της ριζοσπαστικής προσέγγισης στο σώμα της κοινωνικής εργασίας, όταν τις δεκαετίες 1980-1990 ενσωματώθηκε στη θεωρία και την εφαρμογή του επαγγέλματος και ανεδείχθη ως μια σημαντική πρακτική. Μολαταύτα, παρατηρούμε ότι αποφεύγεται η επισήμανση της πολιτικής χροιάς της έννοιας, η οποία είναι αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής δράσης που συνεπάγεται στην ριζοσπαστική κοινωνική εργασία.

Παράλληλα, η απελευθέρωση των ατόμων, παραπέμπει στην κοινωνική χειραφέτηση τους. Σε αυτό το σημείο είναι έκδηλη η προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως αυτά ορίζονται από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, η καταπολέμηση των διακρίσεων και ο σεβασμός στη διαφορετικότητα, τα οποία εδραιώνονται μέσα από τη συλλογική ευθύνη.

Ακολουθεί η αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί πως αυτό ακριβώς είναι το κύριο μέλημα της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας. Στον επίσημο σχολιασμό του ορισμού (IFSW, 2014), ωστόσο, η εν λόγω αρχή είναι ελλιπώς ανεπτυγμένη, καθώς δεν προσδιορίζεται ούτε ποια και για ποιους ακριβώς είναι αυτή η κοινωνική δικαιοσύνη, ούτε πώς γίνεται κίνητρο για την κοινωνική εργασία και με ποιόν τρόπο τελικά αυτή επιτυγχάνεται. Αν θέλουμε να μιλήσουμε για ένταξη της ριζοσπαστικής προσέγγισης στον ορισμό του επαγγέλματος, σε αυτό ακριβώς το σημείο θεωρούμε θα έπρεπε να υπάρχει ξεκάθαρη αντικαπιταλιστική κατεύθυνση με κοινωνικές και πολιτικές συμμαχίες, που έχουν ως στόχο την ανατροπή των εκμεταλλευτικών μηχανισμών του συστήματος και προωθούν την κοινωνική δικαιοσύνη.

Επίσης αξίζει να σχολιαστεί ότι αν και η γηγενής γνώση είναι σημαντικός παράγων που πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν κατά την παρέμβαση, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι παρ' όλες τις ιδιαιτερότητες των κοινωνιών, το κοινό σημείο που τις ενώνει είναι η ταξικότητα.

Προβληματισμός υπάρχει γύρω από την ενίσχυση της ευημερίας που αναφέρεται, καθώς πλέον με τη φτωχοποίηση του πληθυσμού τίθενται ζητήματα επιβίωσης και οι χρήστες των κοινωνικών υπηρεσιών βρίσκονται στην πλειονότητα τους κάτω από το όριο της φτώχειας. Βασική ανάγκη τους είναι να έχουν μια αξιοπρεπή διαβίωση, η οποία είναι πολύ μακριά από την όποια ευημερία.

Εν κατακλείδι, σε αυτόν τον αναθεωρημένο ορισμό βλέπουμε ότι η παραδοσιακή κοινωνική εργασία, παρά τις όποιες καινοτομίες έχει υιοθετήσει ιδιαίτερα εξ αιτίας των σύγχρονων κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών, δεν είναι ακόμα σε θέση να αναγνωρίσει την αναγκαιότητα των πρακτικών της ριζοσπαστικής προσέγγισης. Αυτό γίνεται ξεκάθαρο πρωτίστως από την πολιτική ουδετερότητα που διαπνέει τόσο τον ορισμό όσο και τις πρακτικές που ακολουθούνται παγκοσμίως. Αυτή η πολιτική ουδετερότητα εμποδίζει τον κοινωνικό λειτουργό να εντοπίσει τα κοινά συμφέροντα με τον εξυπηρετούμενο και να προωθήσει την από κοινού δράση, αφού και οι δύο βάλλονται εξίσου από τη συστημική βία.

Παρόλο που στον επίσημο σχολιασμό του ορισμού αναφέρεται η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης ως μέσο για την επίτευξη της ενδυνάμωσης και χειραφέτησης των πληθυσμών, δεν γίνεται αναφορά σε αυτήν στον ορισμό. Παράλληλα δεν αναδεικνύονται οι δυνατότητές που αυτή παρέχει ως προς την αναθεώρηση της αστικής γνώσης που έχει λάβει και εξακολουθεί να λαμβάνει τόσο ο κοινωνικός λειτουργός, όσο και ο εξυπηρετούμενος.

Συνδυαστικά αυτά τα δύο στοιχεία οδηγούν στην ανάληψη κοινωνικής δράσης. Από τη στιγμή, όμως που είναι απόντα από τον ορισμό του επαγγέλματος της κοινωνικής εργασίας, εντοπίζεται διαχωρισμός των θέσεων και δεν γίνεται προώθηση της συλλογικότητας και των κινημάτων που την εκφράζουν. Επομένως θα μπορούσε να ειπωθεί ότι υπονομεύεται η κοινωνική δράση, με την ενίσχυση του ατομικισμού, κατά την οποία ο κοινωνικός λειτουργός τάσσεται δίπλα στον εξυπηρετούμενο για την διεκδίκηση των κοινών δικαιωμάτων. Οι κινηματικές διαδικασίες είναι μείζονος σημασίας για τη ριζοσπαστική προσέγγιση, καθώς αποτελούν το μέσο προς την κοινωνική δικαιοσύνη και σε αυτές τις διαδικασίες ο κοινωνικός λειτουργός οφείλει να πρωτοστατεί, οργανώνοντας πολλές φορές ομάδες άσκησης πίεσης.

Τέλος, όσον αφορά στη συμμετοχή των εξυπηρετούμενων στη διαδικασία παρέμβασης, έχουμε να παρατηρήσουμε ότι γίνεται μια νύξη στον επίσημο σχολιασμό του ορισμού, αφού τονίζεται πως “η κοινωνική εργασία υποστηρίζει περισσότερο το “εργάζεσθαι με” παρά το “εργάζεσθαι για” τους ανθρώπους”. Παρόλα αυτά δεν διευκρινίζεται τί προϋποθέτει η εν λόγω συνεργασία και ποια είναι τα όρια που τίθενται. Αξίζει εδώ να γίνει μια παραπομπή στο κάλεσμα που απηύθυνε το

Ριζοσπαστική κοινωνική εργασία

Δίκτυο Δράσης Κοινωνικών Λειτουργών, όπου τονίστηκε η ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης και αυθεντικότητας με τους εξυπηρετούμενους, απορρίπτοντας τις ιεραρχίες, ενώ όπου χρειάζεται η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία συνηγορεί και υπερασπίζεται αποφασιστικά και άνευ όρων τα δικαιώματα των εξυπηρετούμενων.

2 Βασικές Προσεγγίσεις στην Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία

2.1 Κριτική κοινωνική εργασία

Η Κριτική Κοινωνική Εργασία αποτελεί την κύρια προσέγγιση της Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας. Βασίζεται στην Κριτική Θεωρία και ξεκινά από τη κριτική σκέψη, η οποία βοηθά τους επαγγελματίες να συνδέσουν την ανθρώπινη συμπεριφορά με το εκάστοτε περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν (Γιάννου 2012:3). Παράλληλα, επιδίωξη των κριτικών κοινωνικών λειτουργών είναι η προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης μέσω της πρακτικής της κοινωνικής εργασίας και της χάραξης πολιτικών (Healy, 2001).

Η κριτική θεωρία δεν αποτελεί μια ενοποιημένη θεωρία, αλλά περισσότερο αποτελεί έναν όρο ο οποίος περιλαμβάνει μια ποικιλία προσεγγίσεων (Alway 1995:2). Αποτελεί τη σχολή του Δυτικού Μαρξισμού ή αλλιώς τη σχολή της Φρανκφούρτης, η οποία περιλαμβάνει τα έργα συγγραφέων όπως ο H. Marcuse, ο J. Habermas, ο T. Adorno, ο E. Fromm, και ο M. Horkheimer. Αυτοί επιχείρησαν να ενσωματώσουν στοιχεία του Μαρξισμού με μια κατανόηση της υποκειμενικότητας / ατομικού (Allan, Briskman, Pease 2009:4).

Η κριτική σκέψη ορίζεται ως η χρήση βασικών διαδικασιών σκέψης για την ανάλυση επιχειρημάτων και την προαγωγή της διορατικότητας σε συγκεκριμένα νοήματα και ερμηνείες. Παράλληλα, η δημιουργική σκέψη ορίζεται ως η ικανότητα παραγωγής νέων τρόπων σκέψης. Κάποιος που έχει κριτική σκέψη, παρουσιάζει κάποια χαρακτηριστικά, τα κυριότερα των οποίων είναι η παρατήρηση, η ικανότητα ορισμού του προβλήματος, γνωρίζει πότε να είναι τολμηρός στη σκέψη, να είναι έτοιμος να αντιταχθεί στην επικρατούσα άποψη και να κρίνει μετά από ισότιμη εξέταση όλων των παραμέτρων (Seelig 1991). Η ίδια η λέξη “κριτικός” άλλωστε σημαίνει να κρίνει κανείς, να θέτει υπό αμφισβήτηση (Lidell, Scott 1997)

Στην κοινωνική εργασία χρησιμοποιείται υπό μία στενή έννοια του όρου και μια ευρύτερη. Υπό τη στενή έννοια ορίζει την παραγωγή διαφόρων βασικών ιδεών, θεμάτων και δεσμεύσεων, που πηγάζουν από την προοδευτική πολιτική στάση της

δεκαετίας του 1970. Με αυτή την έννοια αναζητά κοινωνικό μετασχηματισμό ως μορφή δικαιοσύνης και χειραφέτησης. Έτσι, συνδέθηκε με διάφορα πνευματικά κινήματα, όπως ο φεμινισμός, που αναγνώριζαν τις διαστάσεις της οικονομικής και πολιτικής κυριαρχίας στις σύγχρονες κοινωνίες (Gray & Webb 2008:77).

Υπό την ευρύτερη έννοια του όρου, η κριτική κοινωνική εργασία είναι ενδεικτική μιας πολύ γενικότερης προσέγγισης, η οποία μειώνει τα βασικά χαρακτηριστικά για αποτελεσματικές παρεμβάσεις. Ενδιαφέρεται περισσότερο για την ανάπτυξη των καλύτερων δυνατών πρακτικών, που μπορούν να μεγιστοποιήσουν τη δυνατότητα των κοινωνικών λειτουργιών και των εξυπηρετούμενων (Gray & Webb 2008:77).

Σκοπός της κριτικής ανάλυσης στην κοινωνική εργασία είναι να καταστήσει τους επαγγελματίες μέσω της αυτογνωσίας, ικανούς να αμφισβητήσουν και να αλλάξουν τις επικρατούσες σχέσεις στην κοινωνία που διαιωνίζουν την αδικία και την ανισότητα. (Dominelli 2002). Η αυτογνωσία είναι απαραίτητη δεξιότητα ώστε να γίνει αντιληπτός ο τρόπος με τον οποίο εσωτερικεύονται αυτές οι κοινωνικές διαδικασίες και διαμορφώνουν τη σκέψη και την πράξη του κάθε ατόμου (Bowles 2006, Ιωακειμίδης)

Παρόλο το ευρύ πεδίο θεωριών που αποτελούν την κριτική θεωρία και ως εκ τούτου την κριτική κοινωνική εργασία, υπάρχουν κάποια σημεία στα οποία συμφωνούν οι περισσότεροι -αν όχι όλοι- οι θεωρητικοί. Αυτά συνοψίζονται ως εξής;

- Αναγνώριση ότι οι κοινωνικές διαδικασίες μεγάλης κλίμακας και ειδικότερα όσες σχετίζονται με την τάξη, τη φυλή και το φύλο, συμβάλλουν καθοριστικά στα προσωπικά και κοινωνικά ζητήματα με τα οποία οι κοινωνικοί λειτουργοί έρχονται αντιμέτωποι.
- Η υιοθέτηση μιας κριτικής στάσης απέναντι στα συχνά αντιφατικά αποτελέσματα της πρακτικής της κοινωνικής εργασίας και της κοινωνικής πολιτικής.
- Δέσμευση σε μια σχέση συνεργασίας με τους εξυπηρετούμενους.
- Εργασία με και για καταπιεσμένους πληθυσμούς με σκοπό την κοινωνική αλλαγή (Healy, 2001)

Βασικό άξονα της κριτικής κοινωνικής εργασίας αποτελεί η σκέψη ότι τα προβλήματα με τα οποία έρχεται αντιμέτωπος ο Κοινωνικός λειτουργός δεν πρέπει να χαρακτηρίζονται ως ατομική παθολογία, αλλά ως τέτοια τα οποία γεννιούνται λόγω της κοινωνικής αδικίας που προκύπτουν εξαιτίας της κοινωνικής τάξης των ατόμων, αλλά και της φυλής ή του φύλου τους (Rogowski 2008:18). Αυτό απαιτεί από τους κοινωνικούς λειτουργούς κατανόηση των δομικών στοιχείων της κοινωνίας και την εκμάθηση του κριτικού τρόπου σκέψης στους εξυπηρετούμενους, οι οποίοι με τη σειρά τους θα κατανοήσουν την ρίζα των προβλημάτων τους και θα επιδιώξουν την αλλαγή του συστήματος που τους καταπιέζει.

Έτσι, κυρίαρχα θέματα στην πρακτική της κριτικής κοινωνικής εργασίας είναι η δέσμευση των κοινωνικών λειτουργών να κατανοούν, να κρίνουν και να μεταλλάσσουν το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας και την άδικη φύση της κοινωνίας. Παράλληλα σύμφωνα με τον ισχυρισμό ότι όλες οι κοινωνικές σχέσεις είναι πολιτικές, με την έννοια ότι δεν είναι ουδέτερες και ότι αγωνίζονται για κάποια μορφή εξουσίας, ο κριτικός κοινωνικός λειτουργός πρέπει να συμπεριλάβει την ανάλυση της δύναμης και την κατανόηση των κοινωνικών σχέσεων τόσο ως προσωπικές όσο και ως πολιτικές (Campbell & Baikie 2012).

Στις αξίες της κριτικής κοινωνικής εργασίας, που επηρεάζουν τόσο το θεωρητικό υπόβαθρο, όσο και την πρακτική της, συγκαταλέγονται αυτές της δικαιοσύνης, της ισότητας, της κοινότητας, του μη αποκλεισμού, της δημοκρατίας, της παραδοχής της διαφορετικότητας, της συνεργασίας, της κοινωνικής δικαιοσύνης, της προσωπικής και κοινωνικής αλλαγής. Αυτές, αν και δεν εντοπίζονται μόνο στο σώμα της εν λόγω προσέγγισης, αποκτούν χαρακτήρα “κριτικό”, όταν γίνουν αντιληπτές στο ευρύτερο πλαίσιο που η κριτική κοινωνική εργασία προσφέρει (Campbell & Baikie 2012).

Οι επαγγελματίες που ενστερνίζονται την κριτική κοινωνική εργασία αγωνίζονται προς την επίτευξη κάποιων στόχων. Αυτοί διαγράφονται, μεταξύ άλλων, ως εξής:

- Πολιτικοποίηση της δουλειάς μέσω της σύνδεσης του προσωπικού με το κοινωνικό/ πολιτικό.
- Κατανόηση της φύσης της πρακτικής και διαφοροποίηση των ενεργειών τους,

χρησιμοποιώντας την έννοια της εξουσίας στο εκάστοτε πλαίσιο. Αυτό πολύ συχνά σημαίνει μετατόπιση της εστίασης από τον εξυπηρετούμενο στο προβληματικό πλαίσιο.

- Πολυεπίπεδη εργασία (εργασία με άτομα, οικογένειες και κοινότητες).
- Στο κέντρο οι “φωνές” και οι εμπειρίες αυτών που συχνότερα περιθωριοποιούνται.
- Συνεργασία και συλλογικότητα με τρόπους που εκτιμούν τη γνώση και την εμπειρία των εξυπηρετούμενων.
- Δημιουργία και διατήρηση σχέσεων, που σέβονται τη μοναδικότητα. (Campbell & Baikie 2012)

Η κριτική κοινωνική εργασία δεν έρχεται σε αντίθεση με την παραδοσιακή κοινωνική εργασία, αλλά αντίθετα έρχεται να τη συμπληρώσει και να την ενισχύσει. Σύμφωνα με το ήθος του επαγγέλματος, το σχετικό με τη βοήθεια προς τους έχοντες ανάγκη, αυτόματα εμπεριέχει την ενασχόληση με το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο αυτοί ζουν. Παρόλο που το ενδιαφέρον είχε στραφεί καθαρά στο ατομικό επίπεδο, για πολλά χρόνια, παθολογικοποιώντας τον εξυπηρετούμενο και αδιαφορώντας για το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο του, στα μέσα της δεκαετίας του εξήντα παρατηρήθηκε μια στροφή που έφερε το ζήτημα του πλαισίου στο προσκήνιο και το διεύρυνε, ώστε να συμπεριληφθεί ο τρόπος με τον οποίο η κοινωνικο-οικονομική δομή και οι ιστορικές συνθήκες επηρεάζουν την προσωπική/ ατομική εμπειρία. (Fook 1993, 2012:5)

Η κριτική κοινωνική εργασία, λοιπόν. Στρέφεται προς την αμφισβήτηση των υπαρχόντων κοινωνικών κανόνων και τη συνενοχή της κοινωνικής εργασίας, δίνοντας ως απάντηση έμφαση στην χειραφέτηση και την κοινωνική αλλαγή (Fook 2002:5). Στόχος είναι η βελτίωση της θέσης των κοινωνικών ομάδων, που εξαιτίας των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών δομών, όχι μόνο απολαμβάνουν λιγότερα προνόμια, αλλά υποφέρουν από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό. (Ιωακειμίδης 2012:223) Η εργασία με κοινότητα είναι βασική, στόχος είναι η ενδυνάμωση των πληθυσμιακών αυτών ομάδων, ώστε οι ίδιοι να αγωνιστούν για την κοινωνική αλλαγή και την επιδίωξη της κοινωνικής δικαιοσύνης. Η ατομική δράση δεν θεωρείται ασήμαντη, αλλά η συλλογική είναι σίγουρα πιο αποτελεσματική στην αλλαγή.

Η κοινωνική δικαιοσύνη ταυτίζεται με την έννοια του συλλογικού καλού, δηλαδή αυτού που είναι καλό για το σύνολο, ακόμα και αν ένα μικρό μέρος του πληθυσμού περιορίζεται. Ταυτόχρονα, όμως, χαρακτηρίζεται και από την αναγνώριση ότι εφόσον το κοινωνικό περιβάλλον διαμορφώνει τις ζωές των ανθρώπων, θα πρέπει να υπάρξουν τέτοιες δομές που θα εξασφαλίζουν το καλύτερο δυνατό για τις ζωές τους (Ιωακειμίδης 2012:221).

Σύμφωνα με τον Mullaly (2007) αν και η παραδοσιακή κοινωνική εργασία θεωρεί ότι οι εξυπηρετούμενοι μπορούν να ενδυναμωθούν, χωρίς να πραγματοποιηθούν σημαντικές αλλαγές στις υπάρχουσες κοινωνικές δομές, η Κριτική Κοινωνική Εργασία υποστηρίζει πως οι εξυπηρετούμενοι μπορούν να ενδυναμωθούν μόνο αν εξαλειφθούν η καταπίεση και η ανισότητα. Έτσι, μια επιτυχής παρέμβαση απαιτεί ριζική κοινωνική αλλαγή και αναδιάρθρωση (Mullaly 2007, Allan, Briskman, Pease 2009:18).

Η κριτική κοινωνική εργασία ενδιαφέρεται να ενδυναμώσει αυτούς που καταπιέζονται από το υπάρχον σύστημα και να προωθήσει την κοινωνική δικαιοσύνη (Sage handbook:108). Βασικό σημείο της έρευνας είναι το πώς αυτοί που έχουν βιώσει την καταπίεση και την περιθωριοποίηση δεν θα την διαιωνίσουν (Strier 2007, SAGE :109). Η σχέση της κριτικής κοινωνικής εργασίας με την ενδυνάμωση γίνεται φανερή σε άλλες προσεγγίσεις, όπου η ενδυνάμωση νοείται ως πλαίσιο για την εργασία σε κοινότητα (Ristock and Pennel 1996,SAGE :109).

Η ενδυνάμωση ορίζεται ως η διαδικασία αύξησης της προσωπικής, διαπροσωπικής και πολιτικής δύναμης, ώστε τα άτομα να μπορούν να αναλάβουν δράση με σκοπό να βελτιώσουν τις συνθήκες της ζωής τους (Gutierrez 2001:210). Παράλληλα, η θεώρηση των δυνατών σημείων δίνει έμφαση στις δυνάμεις των ατόμων και την ικανότητά τους να καταστήσουν δυνατή την ενδυνάμωσή τους (Kirst-Ashman 2013:95).

Σύμφωνα με τους μοντερνιστές η δύναμη είναι περισσότερο δοτή σε συγκεκριμένα άτομα λόγω της θέσης τους, παρά κερδισμένη από αυτούς που την κατέχουν. Έτσι, υπάρχει μικρή δυνατότητα στην αλλαγή της. Η ενδυνάμωση ενός ατόμου ή ομάδας, αυτόματα εννοεί την αποδυνάμωση κάποιου άλλου. Επίσης, η

πράξη της ενδυνάμωσης περιέχει την επιλογή ενός ατόμου ή ομάδας που έχει χαρακτηριστεί ως αποδυναμωμένο (Fook 2002:119).

Ως εκ τούτου η ενδυνάμωση εμπεριέχει μία σύνθετη κατανόηση του τρόπου χρήσης της ισχύος και πως αυτή τους επηρεάζει, αλλά και πως οι ίδιοι εξασκούν και δημιουργούν τη δική τους ισχύ. (Fook 2002:120).

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 παρουσιάστηκε το κίνημα του μεταμοντερνισμού. Το ρεύμα αυτό μοιράζεται κάποια κοινά στοιχεία, καθώς και οι δυο προσεγγίσεις αναγνωρίζουν διαδραστικούς και στοχαστικούς τρόπους γνώσης, τη σχέση μεταξύ δομικών σχέσεων εξουσίας και τα προσωπικά όρια που βάζει το άτομο στον εαυτό του και τις δυνατότητες του τόσο για προσωπική, όσο και για κοινωνική αλλαγή (Fook 2002:17).

Ωστόσο, με τον ίδιο τρόπο που η κριτική θεωρία προσέφερε επανεκτίμηση των μαρξιστικών θεωριών υπό το φως νέων κοινωνικών συνθηκών, έτσι κι η ίδια η κριτική θεωρία χρειάζεται μια επανεκτίμηση για τους ίδιους λόγους. Με αυτό την πρόφαση το όραμα χειραφετητικών πολιτικών της κριτικής θεωρίας επανεξετάστηκε από τους μεταμοντερνιστές (Allan, Briskman, Pease 2009:5).

Το ρεύμα αυτό απαίτησε κριτική στις ήδη υπάρχουσες θέσεις της παραδοσιακής κριτικής προσέγγισης, σχετικά με τις θεωρίες πρακτικής και τις υποθέσεις γύρω από την εξουσία, την ταυτότητα και την αλλαγή (Healy, 2001). Επίσης, έδωσε έμφαση στη διαφορετικότητα, παρά στην ομοιότητα και αναγνωρίζει τη σημασία της γλώσσας και του ρόλου των αλληλεπιδράσεων στην κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας. Επίσης, αναγνωρίζει πως η εξουσία λειτουργεί με πολλούς τρόπους, δίνοντας ευκαιρίες στο κάθε άτομο να αντισταθεί και να μη γίνει θύμα της καταπιεστικής τάξης πραγμάτων (Leonard 1984:5). Ο μεταμοντερνισμός εστιάζει στην διεύρυνση των δυνατοτήτων για ανάπτυξη δίκαιων και δημοκρατικών τρόπων ζωής, που επιτρέπουν την επιλογή, την ατομικότητα και την ανοχή (Seidman 1994).

Οι προκλήσεις του μεταμοντερνισμού δεν ήταν δυνατόν να αγνοηθούν από τους κριτικούς κοινωνικούς λειτουργούς, καθώς λόγω της πειθαρχίας της προσέγγισης ως εφαρμοσμένη κοινωνική επιστήμη δεν θα μπορούσε να παραβλέψει

το ρεύμα του μεταμοντερνισμού, δεδομένου της ευρείας επιρροής που αυτό είχε στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες (Healy 2001:7). Σύμφωνα με τους Gray και Webb (2008: 81-82) το εν λόγω ρεύμα έχει επηρεάσει τη σημερινή κριτική κοινωνική εργασία. Παρόλα αυτά έχει κατηγορηθεί πως δεν παρέχει τις κατάλληλες απαντήσεις στις ερωτήσεις που θέτει. Επίσης, προωθεί μια περισσότερο αποσπασματική ανάλυση, ενώ έχει μεταθέσει την εστίαση από την παγκόσμια φτώχεια και ανισότητα στις σχετικές και ανταγωνιστικές αξιώσεις μικρών και (όπως ορισμένοι υποστηρίζουν) μη συνδεδεμένων μεταξύ τους όψεων της πραγματικότητας (Gray, Webb 2008:127).

Έτσι, το ερώτημα που μένει είναι αν όντως έχει βοηθήσει στην εξέλιξη της κριτικής θεωρίας και πρακτικής στην κοινωνική εργασία και αν δεν έχει τίποτα άλλο να προσφέρει, για ποιο λόγο η κοινωνική εργασία επιμένει στην επιρροή του, αντί να επικεντρώνεται στην αρνητική επίδραση του ύστερου μοντερνισμού και του νεοφιλελευθερισμού, κάνοντας μια ουσιαστική στροφή ξανά στην παράδοση του μαρξισμού (Gray, Webb 2008: 83).

2.2 Φεμινισμός: ιστορία, σημασία και κοινωνική εργασία

Στην Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες το πρώτο κύμα φεμινισμού αναδύθηκε στα τέλη του 19ου αιώνα και ήταν ένα κίνημα αποτελούμενο από λευκές γυναίκες της μεσαίας τάξης, με κύριο αίτημα τους το δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες (Kemp & Brandwein, 2010). Ωστόσο, δεν ήταν μόνο λευκές γυναίκες που πολεμούσαν για το δικαίωμα του εκλέγειν. Η Sojourner Truth, η οποία είχε γεννηθεί σκλάβα, υποστήριξε με σθένος τα δικαιώματα των γυναικών. Χαρακτηριστική ήταν η ομιλία της με τίτλο «Ain't I A Woman?» στη Σύνοδο της Συνέλευσης των Γυναικών στο Άκρον του Οχάιο το 1851. Μετά τη δέκατη ένατη τροποποίηση του συντάγματος των Η.Π.Α. εγκρίθηκε το δικαίωμα ψήφου των γυναικών. Ωστόσο, με εξαίρεση λίγα χρόνια κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όταν οι γυναίκες ανέλαβαν πιο ενεργό ρόλο, φεμινίστριες ή μη, αποχώρησαν από τη δημόσια ζωή.

Εμφανίστηκαν και πάλι στα τέλη του 1950 και του 1960, στις Ηνωμένες Πολιτείες, με τη δημοσίευση της Betty Friedan “The Feminine Mystique” (1963), και στη Γαλλία, με τη δημοσίευση της Σιμόν ντε Μποβουαρ “The Second Sex” (1957). Και οι δύο εξέφραζαν τις γυναίκες που ήταν ακόμη ουσιαστικά περιθωριοποιημένες σχετικά με τη δημόσια ζωή. Αυτό το δεύτερο κύμα φεμινιστριών άρχισε να εξετάζει την πατριαρχική δομή της κοινωνίας, εστίασε στην κυριαρχία και την υποταγή σχετικά με το φύλο και τόνισε ότι ο καθένας έχει το δικαίωμα να είναι ελεύθερος από διακρίσεις και καταπίεση (Reichert, 2006). Οι φεμινίστριες αγωνίζονται για τα σεξουαλικά και αναπαραγωγικά δικαιώματα, την πρόσβαση σε οικονομικά προσιτή παιδική μέριμνα και ίση αμοιβή στην ίση εργασία. Αντιμετωπίζουν συλλογικά την καταπίεση και διεκδικούν τα δικαιώματά τους ως ανθρώπινα όντα. Οι ευαισθητοποιημένες γυναίκες που εντάχθηκαν συνειδητά στο κίνημα τη δεκαετία του 1960 και του 1970 άρχισαν να συνδέονται με άλλες γυναίκες και να μοιράζονται τις εμπειρίες τους και έμαθαν να εστιάζουν στην πολιτική φύση των προσωπικών τους προβλημάτων (Carr, 2003). Η προσέγγιση της ενδυνάμωσης υιοθετείται από πολλούς φεμινιστές/στριες θεωρητικούς και επαγγελματίες της κοινωνικής εργασίας και θεωρείται από κάποιους ως η «αποκατάσταση του ατόμου με τη συναίσθηση της δικής του αξίας, δύναμης και ικανότητας να χειριστεί τα προβλήματα της ζωής» (Handy & Kassam, 2006).

Αυτό το δεύτερο κύμα του φεμινισμού αποτυπώθηκε σε πολλούς τομείς και οδήγησε στη δημιουργία ενός ευρέος φάσματος των θεωρητικών αντιλήψεων και των προοπτικών, που κυμαίνονται από την κύρια ή φιλελεύθερη θεώρηση σε ριζοσπαστική και σοσιαλιστική. Εμπλουτίστηκε με φεμινιστικές ιδέες μαύρων γυναικών και την δική τους εμπειρία κατάχρησης εξουσίας και κυριαρχίας (Walker, 1980, Lorde, 1984, Collins, 1991). Οι φιλελεύθερες φεμινίστριες επικεντρώνονταν λιγότερο στην πολιτική και στον κοινωνικό μετασχηματισμό και περισσότερο αναζητούσαν τρόπους με τους οποίους οι γυναίκες θα μπορούσαν να αποκτήσουν περισσότερη ατομική δύναμη και ισότητα απέναντι στους άνδρες.

Από την άλλη πλευρά, οι ριζοσπαστικές φεμινίστριες χρησιμοποιούν την έννοια της πατριαρχίας για να περιγράψουν τη συστηματική υποταγή των γυναικών στους άνδρες. Θεωρούν την πατριαρχία, ως μια μορφή κοινωνικής οργάνωσης στην οποία τα πλεονεκτήματα των ανδρών έχουν χρησιμοποιηθεί από τους άνδρες για να κυριαρχήσουν στον κόσμο και προωθούν τα δικά τους συμφέροντα έναντι των γυναικείων (Epstein and Ellis, 1983). Ακόμη, ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της ριζοσπαστικής φεμινιστικής κοσμοθεωρίας είναι η άποψη ότι η κακοποίηση από τους άνδρες είναι ένας τρόπος επιβολής τους για να κυριαρχήσουν (Brownmiller, 1976, Dworkin, 1988, MacKinnon, 1993). Ο ριζοσπαστικός φεμινισμός επικρίνεται για την επικέντρωσή του στις διαφορές των φύλων και τις κοινές εμπειρίες των γυναικών, καθώς τις κάνει να παραβλέπουν την ποικιλία συμφερόντων μεταξύ διαφορετικών ομάδων γυναικών. Η έμφαση στη διαφορά των φύλων μπορεί να υποτιμά την ικανότητα των γυναικών να επιφέρουν κοινωνική αλλαγή και ενδεχομένως να τις παγιδεύει σε ένα ρόλο θύματος.

Όσον αφορά στον σοσιαλιστικό φεμινισμό, η θεωρία του τονίζει την καταπίεση των γυναικών ως μέρος της δομικής ανισότητας στα πλαίσια ενός κοινωνικού συστήματος βασισμένου στο διαχωρισμό των τάξεων. Σε οικονομικό φόντο, οι μαρξιστές και σοσιαλιστές του φεμινισμού έχουν κεντρικό ρόλο στην θεωρητικοποίηση της κοινωνική σημασίας της οικιακής εργασίας που αναλαμβάνουν οι γυναίκες στον καπιταλισμό (Benston, 1969, Ντάλα Κόστα & James, 1972, Rubin, 1974, Coulson, Μάγκας & Wainwright, 1975, Dominelli, 1978). Σε αυτές τις θεωρίες περιλαμβάνεται η εκμετάλλευση των γυναικών από την οικογένεια (Segal, 1983), προσδιορίζεται η έλλειψη ισότητας στην απασχόληση και στο χώρο εργασίας

(Adamson et al, 1976, Barrett, 1981, Armstrong, 1984, Coyle, 1989) και αποδεικνύεται ότι η απλή τοποθέτηση των γυναικών σε θέσεις που οι άνδρες κατέχουν δεν θα οδηγήσει στις μεταμορφωτικές αλλαγές που είναι απαραίτητες για την απελευθέρωση των γυναικών (Donovan, 1985, Walby, 1990, Dominelli, 1997)

Σοσιαλιστικές φεμινίστριες διακήρυτταν ότι « το προσωπικό είναι πολιτικό» και ότι η καταπίεση και οι διακρίσεις που οι γυναίκες έχουν βιώσει, ακόμη κι αν θεωρούνται προσωπικά ζητήματα, στην πραγματικότητα είναι αμιγώς πολιτικά ζητήματα, που προκαλούνται από την ανισότητα της πρόσβασης στην εξουσία και τους πόρους (Firestone, 1970). Ακόμη, αξίζει να αναφερθεί ότι κάποιες μαύρες φεμινίστριες του δεύτερου κύματος, που ασκούσαν επιρροή, όπως η Audre Lorde και η Alice Walker, μιλώντας για τις γυναίκες που αισθάνονταν φυλετικά καταπιεσμένες στο γυναικείο κίνημα, αγκάλιασαν την ιδέα του «Γυναικισμού», γνωστό ως «womanism» (Lorde, 1984, Collins, 1991, Walker, 2003). Ο Walker (1980) επινόησε τον όρο, ο οποίος προτείνει την κοινωνική δικαιοσύνη, αλλά και ένα τέλος στην καταπίεση για όλες τις γυναίκες.

Οι γυναίκες που ίδρυσαν το κίνημα για τα δικαιώματα κοινωνικής πρόνοιας έδωσαν σημαντική αξία στο έργο που οι μητέρες έκαναν στο σπίτι και απαίτησαν από την κοινωνία να κάνει το ίδιο. Αυτές οι γυναίκες, πολλές από τις οποίες είχαν πολύ καιρό να εργαστούν έξω από το σπίτι και συνήθως απασχολούνταν σε δυσάρεστες και ψυχοφθόρες εργασίες, κατανόησαν ότι η εργασία ήταν περισσότερο μια πηγή καταπίεσης, παρά μέσο ενδυνάμωσης (Abromovitz, 1992, Nadesen, 2002).

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, η φεμινιστική σκέψη και θεωρία των Η.Π.Α. επηρεάστηκε επίσης από τη λογική των αντι-αμερικανικών φεμινιστριών, ιδιαίτερα στη Νότια Ασία και Αφρική, όπου το κίνημα προέκυψε στο πλαίσιο των αντι-αποικιακών κινήματων, καθώς και στη Λατινική Αμερική, όπου σχηματίστηκε ως αναπόσπαστο μέρος του εκδημοκρατισμού. Στη Νότια Ασία, για παράδειγμα, αυτό που ξεκίνησε ως μια αντίδραση για την υποταγή σε ξένη κυριαρχία (από τη δεκαετία του 1980) κατέληξε σε μια "οργάνωση και αντίσταση στην υποταγή των γυναικών" (Bhasin & Khan, 1986). Ταυτόχρονα στην Λατινική Αμερική οι φεμινίστριες υποστήριζαν ότι η Δημοκρατία ήταν αδύνατη, αν το ήμισυ της κοινωνίας υφίσταται καταπίεση. Η εμπειρία και η κατανόηση αυτών των φεμινιστριών διατυπώθηκε στο πλαίσιο της μετα-αποικιακής θεωρίας, η οποία άσκησε σημαντική επιρροή στην

αμερικανική φεμινιστική σκέψη (Kabeer, 2009). Όλα αυτά τα φεμινιστικά ρεύματα αποτελούσαν μια από κοινού προσπάθεια επεξήγησης της φύσεως των άνισων σχέσεων ισχύος μεταξύ ανδρών και γυναικών και των δυνάμεων που τις διαιωνίζουν, στην πάροδο του χρόνου.

Στη συνέχεια ακολούθησε το τρίτο κύμα φεμινισμού, το οποίο σηματοδότησε την εμφάνιση μια νέας φεμινιστικής προσέγγισης, που δίνει έμφαση στην ανθρώπινη ανάπτυξη και στις προσδοκίες τις κοινωνίας για τους ρόλους που υιοθετούν οι άνθρωποι με βάση το φύλο. Αυτό σχετίζεται άμεσα με τη διαφοροποίηση στην ανάπτυξη αγοριών και κοριτσιών, για παράδειγμα η Gilligan (1982) παρατήρησε το πώς τα κορίτσια έχασαν τη δύναμή τους (ακόμη και στις φωνές τους) καθώς ωριμάζαν και εισέρχονταν στην εφηβεία. Ακόμη, ο Miller (1976) ανέλυσε τον τρόπο με τον οποίο οι γυναίκες εξελίσσονται διαφορετικά από ό,τι οι άνδρες, τονίζοντας ότι ο ρόλος του φύλου κατά την κοινωνικοποίηση των γυναικών, τις έχει οδηγήσει σε στάση υποταγής και της αδυναμίας. Οι Miller (1976) και Gilligan (1982) και αργότερα οι συνεργάτες τους στο Κέντρο Stone όπως Judith Jordan και η Janet Surrey (Jordan et al., 1991) ανέπτυξαν τη φεμινιστική προοπτική (self in relation), που αμφισβητούσε την παραδοσιακή θεωρία της ανθρώπινης ανάπτυξης και ιδιαίτερα το στάδιο του διαχωρισμού και της εξατομίκευσης στο οποίο έδιναν έμφαση οι παραδοσιακοί ψυχολόγοι. Σύμφωνα με αυτή την προοπτική, διατυπώθηκε ότι οι γυναίκες λειτουργούν και αναπτύσσονται στο πλαίσιο της σύνδεσης και της σχέσης με τους άλλους. Η αίσθηση που έχει μια γυναίκα για τον εαυτό της βασίζεται αρκετά στην ικανότητά της να φτιάχνει και να διατηρεί δεσμούς και σχέσεις. Παράλληλα, ενώ τα αγόρια αντιμετωπίζουν το δύσκολο αναπτυξιακό έργο της μετακίνησης και χωρισμού από τη μητέρα, για να βρουν τελικά το καταφύγιο και την ταυτότητά τους στον πατέρα, τα κορίτσια αντιμετωπίζουν το δύσκολο αναπτυξιακό έργο της διαμόρφωσης μιας αίσθησης του εαυτού και διαφοροποίησης (μοναδική ταυτότητα) στο πλαίσιο του εξελισσόμενου δεσμού και της συσχέτισης.

Παρά την ποικιλομορφία του ο φεμινισμός επικρίνεται για το ότι αντανάκλα τις ανησυχίες λευκών γυναικών της μεσαίας τάξης, διότι κατ' αυτόν τον τρόπο προβάλλεται στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Επιπρόσθετα, ορισμένοι υποστηρίζουν ότι μια φεμινιστική- ενδυναμωτική προσέγγιση στην κοινωνική εργασία πολλές φορές εστιάζει στην ατομική αλλαγή και αποτρέπει των κοινωνικό λειτουργό από τον ακτιβισμό (Brown, 1998). Ωστόσο, η φεμινιστική προοπτική μπορεί δυνητικά να

καλύπτει όλα τα πεδία παρέμβασης. Για παράδειγμα, όσον αφορά στην αντιμετώπιση φυλετικού ρατσισμού, ταξικά ζητήματα, θέματα φύλου, θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ηλικίας, μετανάστευσης και σωματικών και διανοητικών ικανοτήτων (Walker, 2003, Kabeer, 2009). Ακόμη, ενώ οι Miller (1976) και Gilligan (1982) επικεντρώθηκαν αρχικά στις λευκές γυναίκες μεσαίας τάξης, στη συνέχεια εντόπισαν την αναγκαιότητα να εμπλουτίσουν και να ολοκληρώσουν τη θεωρία τους αναφερόμενοι σε όλες τις γυναίκες (Collins, 1991, Brown, 1998).

Οι Rose και Hanssen (2010, σ.4) επισημαίνουν ότι μια φεμινιστική προσέγγιση έχει πολλά κοινά με τις ενδυναμωτικές προσεγγίσεις, δηλαδή την ενδυνάμωση, την υπεράσπιση, τη εταιρικότητα, την ορθότητα και την αμοιβαιότητα όπως και ότι πολλοί υποστήριζαν πως οι μη έμφυλες ενδυναμωτικές προσεγγίσεις είναι πιο «εύπεπτες», ευρύτερα στην κοινωνική εργασία. Ωστόσο, ορισμένοι, όπως ο Γκροτς (2010), υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες και οι άνδρες αντιμετωπίζουν τη ζωή με διαφορετικό τρόπο και ότι μια μη - έμφυλη προσέγγιση δεν θα ωφελήσει τις γυναίκες

Ο Roortman (2003, σ.239) συνοψίζει καλύτερα τα πλεονεκτήματα της φεμινιστικής κοινωνικής εργασίας στη θεωρία και στην πρακτική, τονίζοντας ότι παρά τους περιορισμούς της, καμία άλλη θεωρία δεν εμβαθύνει τόσο εκτεταμένα στην διερεύνηση και εξήγηση των πολιτισμικών επιρροών, των σχέσεων εξουσίας, των διαφορών μεταξύ των φύλων και τα αποτελέσματα όλων αυτών των παραγόντων στο άτομο και στις σχέσεις του με τους άλλους.

Ενώ ο πρωταρχικός στόχος για πολλές φεμινίστριες είναι το φύλο και οι περιορισμοί της πατριαρχικής κοινωνίας, η πιο κεντρική φεμινιστική πεποίθηση είναι ότι ο καθένας έχει το δικαίωμα πρόσβασης σε βασικά ανθρώπινα δικαιώματα και να είναι απαλλαγμένος από την κυριαρχία και υποταγή. Η εστίαση στην ανθρώπινη επαφή και την οικοδόμηση σχέσεων είναι ιδιαίτερα σημαντική για τους κοινωνικούς λειτουργούς. Οι Φεμινιστές κοινωνικοί λειτουργοί θεωρούν την εργασία τους ως μια εταιρική σχέση, στην οποία ο καθένας (και ο κοινωνικός λειτουργός και ο εξυπηρετούμενος) έχει την υποχρέωση να είναι ειλικρινής και αυθεντικός και να νοιάζεται (Genero et al., 1992). Καλούνται αμφότεροι να συμμετάσχουν στον αγώνα για την εξάλειψη ορισμένων από τις «πλαστές διχοτομήσεις- διασπάσεις που προκύπτουν από την αμερικανική καπιταλιστική, πατριαρχική, ιεραρχική κοινωνία» (Sands & Nuccio, 1992), που υποβιβάζουν το ρόλο των γυναικών στην προσωπική/ ιδιωτική σφαίρα ενώ οι άνδρες κατέχουν κύριο ρόλο στην πολιτική σφαίρα.

Μια από τις σκόπιμες διασπάσεις που είχε προκύψει στην πράξη κοινωνικής εργασίας είναι μεταξύ πρακτικής σε μικρο-επίπεδο και πρακτικής σε μακρο-επίπεδο ή μεταξύ κλινικής κοινωνικής εργασίας και Κοινοτικής ή Προνοιακής. Όσοι εργάζονται υπό το πρίσμα μιας φεμινιστικής σκοπιάς οραματίζονται όλες τις μορφές της πρακτικής μέσα από τα ανθρώπινα δικαιώματα και την προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης ως αναγκαία και σημαντική. Στη φεμινιστική και ενδυναμωτική πρακτική οι κοινωνικοί λειτουργοί «διασύνδεουν τα προσωπικά προβλήματα με τα δημόσια ζητήματα» (Miley & DuBois, 2007).

Η Φεμινιστική κοινωνική εργασία στηρίζεται στην επιθυμία να αλλάξει τις κοινωνικές δομές, έτσι ώστε οι γυναίκες να μην υφίστανται πλέον καταπίεση και να αναπτύξουν περαιτέρω μια αίσθηση της αυτοαποτελεσματικότητας, αυτοεκτίμησης και αυτοπεποίθησης, για να οδηγηθούν στη διεκδίκηση της εξουσίας (Γκρος, 2010). Στόχος της φεμινιστικής κοινωνικής εργασίας είναι να ξεφύγει από την ατομική αλλαγή, που θεωρείται το μονοπάτι για την επίτευξη μια ενισχυμένης αίσθησης της ευημερίας και να κινηθεί προς την συστημική αλλαγή στο υπάρχον κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό σύστημα με στόχο την επίτευξη μιας ισότιμης κατανομής των πόρων και της δύναμης (Jordan, 2010).

Κατά την Dominelli (2002) ο ορισμός της φεμινιστικής κοινωνικής εργασίας είναι ότι καθιστά μια μορφή πρακτικής της κοινωνικής εργασίας, που λαμβάνει υπόψη της την εμπειρία των γυναικών από τον κόσμο (από όποια χώρα κι αν προέρχονται, με ότι αυτό συνεπάγεται), ως το σημείο εκκίνησης της ανάλυσης και από εκεί εστιάζει στις συνδέσεις μεταξύ της θέσης της γυναίκας στην κοινωνία και της ατομικής της δύσκολης θέσης. Μ' αυτό τον τρόπο η προσέγγιση αυτή ανταποκρίνεται στις συγκεκριμένες ανάγκες της, δημιουργεί ισότιμες σχέσεις με αλληλεπιδράσεις κοινωνικού λειτουργού- εξυπηρετούμενου και στρέφεται κατά των δομικών ανισοτήτων. Εξετάζει τις ιδιαίτερες ανάγκες των γυναικών με τρόπο ολιστικό και διακρίνει την πολυπλοκότητα της ζωής τους, συμπεριλαμβανομένων των πολυάριθμων εντάσεων και ποικίλων μορφών καταπίεσης που τις επηρεάζουν. Αυτός ο τρόπος αντιμετώπισης αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της φεμινιστικής κοινωνικής εργασίας. Ακόμη, η εστίασή της στην αλληλοεξαρτώμενη φύση των κοινωνικών σχέσεων βεβαιώνει ότι καλύπτει και τις ανάγκες των ατόμων με τα οποία αλληλεπιδρούν οι γυναίκες, δηλαδή με άνδρες, παιδιά και άλλες γυναίκες.

2.3 Κοινωνική εργασία ενάντια στην καταπίεση και τις διακρίσεις

Κατά την δεκαετία του 1980 και 1990 δημιουργήθηκαν διάφορες ανησυχίες πολιτικού περιεχομένου κυρίως σε δημοκρατικές χώρες της Δύσης, ιδίως σε αγγλόφωνες. Αιτία ήταν η εμφάνιση ορισμένων σοβαρών κοινωνικών συγκρούσεων. Παραδείγματα αποτελούν οι εξεγέρσεις σε πόλεις του Ηνωμένου Βασιλείου, λόγω της αποξένωσης-απομόνωσης των νεαρών μαύρων, αντίστοιχα στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, λόγω της υψηλής εγκληματικότητας μεταξύ των μαύρων πληθυσμών, αλλά και οι αναταραχές στην Γερμανία σχετικά με το ζήτημα των προσφύγων από την Ανατολή (Δημοπούλου Λαγωνίκα, 2011; Payne 2000). Η κύρια και περισσότερες αντιδράσεις σε αυτά τα συμβάντα ήταν φιλελεύθερες, δηλαδή εστίασαν στην μείωση των ανισοτήτων και στην περιθωριοποίηση- αποξένωση. Από αυτούς τους προβληματισμούς, όπως και από τις ανησυχίες της ριζοσπαστικής σκέψης για τις κοινωνικές ομάδες και τα άτομα που βιώνουν την αδικία και τις ανισότητες, δημιουργήθηκε η πρακτική της εναντίωσης στις διακρίσεις

Στην κοινωνική εργασία, οι προσεγγίσεις της εναντίωσης στις διακρίσεις και αντιρατσισμός ανέκυψαν από τις ανάγκες τόσο των επαγγελματιών, όσο και των δομών, οι οποίοι είχαν να αντιμετωπίσουν νέα εθνικά ζητήματα, όπως ήταν οι συγκρούσεις εκείνη την περίοδο. Οι φεμινιστικές προσεγγίσεις εκτός ότι αναπτύχθηκαν πολύ περισσότερο εκείνη την περίοδο, έδωσαν ώθηση στην πρακτική της εναντίωσης στις διακρίσεις. Οι σοσιαλιστές, λοιπόν, προσανατολίζονται στις φεμινιστικές και στις αντιρατσιστικές προσεγγίσεις, αφού η επικαιρότητα και η ευρύτερη αποδοχή τους ήταν και ένας τρόπος εφαρμογής δομικών απόψεων στην πρακτική. Ο τρόπος που παρουσιάζεται η καταπίεση και οι ανάγκες που έχουν τα άτομα, όχι μόνο κατά καιρούς έρχεται σε σύγκρουση με τις πιο φιλελεύθερες απόψεις αλλά και αναγκάζουν τους επαγγελματίες και τις υπηρεσίες να καλύψουν τις ανάγκες, ασχέτως αν συμφωνούν με τις δομικές θεωρίες (Payne, 2000).

Γενικότερα οι προσεγγίσεις της εναντίωσης στις διακρίσεις και την καταπίεση περιέχουν διάφορες απόψεις και μοντέλα εργασίας. Οι Denny (1983, 1991), Ely & Denney (1987), Gould (1994) και Jenkins (1988) σχετικά με ζητήματα ισχύος ξεχωρίζουν διάφορες προσεγγίσεις για τον αντιρατσισμό. Πρώτη είναι η αφομοίωση (assimilation), όπου οι μετανάστες ερχόμενοι σε μία νέα χώρα σταδιακά, θα

αφομοιωθούν στην κουλτούρα και τον τρόπο ζωής της. Ο φιλελεύθερος πλουραλισμός (liberal pluralism) εστιάζει στην ισότητα ευκαιριών, βάσει του οποίου υποστηρίζεται πως όλα τα άτομα δικαιούνται ισότιμη κοινωνική μεταχείριση, ανεξάρτητα από την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκουν. Μερικώς ιδιαίτερα η χρήση δύναμης για τον έλεγχο των αποφάσεων σε βάρος των διαφόρων μειονοτήτων. Ο Πολιτισμικός πλουραλισμός (cultural pluralism) δέχεται το γεγονός πως σε πολλές κοινωνίες εντοπίζεται ένα πλήθος εθνικών ομάδων. Κάθε ομάδα λοιπόν, διατηρεί σε κάποιο βαθμό μεγαλύτερο ή μικρότερο τα πολιτισμικά της πρότυπα. Αυτό θα πρέπει να ενθαρρύνεται και όλοι οι πολιτισμοί θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με σεβασμό. Έτσι η κοινωνία έχει μια πολιτική πολυπολιτισμικότητα, η οποία δίνει ώθηση στη διάδοση γνώσης και εμπειρίας από διαφορετικούς πολιτισμούς.

Επιπρόσθετα, υπάρχει και η δομική προσέγγιση (structuralist), η οποία ισχυρίζεται ότι οι καπιταλιστικές κοινωνίες ασκούν επιρροή με διαφορετικό τρόπο στις κοινωνικές ομάδες. Βάσει του οικονομικού και κοινωνικού ελέγχου που ασκείται από τις κυρίαρχες ομάδες στις μειονότητες της κοινωνίας – του κοινωνικού συνόλου.. Η τελευταία προσέγγιση είναι οι απόψεις του μαύρου πληθυσμού (black perspectives). Σε αυτήν τονίζεται ανάγκη να ληφθούν υπόψη οι απόψεις του ίδιου του πληθυσμού, που υφίσταται την καταπίεση, για την λειτουργία των υπηρεσιών και των κοινωνικών παροχών. Ιδιαίτερη αξία έχει η ενδυνάμωση του μαύρου πληθυσμού της Barbara Solomon(1976), η οποία ισχύει για όλες τις καταπιεσμένες κοινότητες-μειονότητες των μαύρων..

Το 1995 οι Darlymple και Burke, έρχονται να εντάξουν πολλές από τις απόψεις που διερευνώνται στην πρακτική της εναντίωσης. «Αφετηρία τους είναι ο ισχυρισμός ότι η αποτελεσματική πρακτική εναντίωσης στην καταπίεση προϋποθέτει μια ξεκάθαρη θεωρητική προσέγγιση που θα εμπεριέχει μία αξιολογική βάση». Τονίζεται πως οι αξίες της θα πρέπει να έχουν και αυτές ξεκάθαρη κατανόηση τόσο της δύναμης, όσο και της καταπίεσης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον δείχνουν για τον τρόπο που πραγματοποιούνται τα νομικά και επαγγελματικά (ενδυναμωτικά ή καταπιεστικά) καθήκοντα των κοινωνικών λειτουργών. Σύμφωνα με τους Darlymple και Burke (1995), η πρακτική προϋποθέτει μία ενδυναμωτική προσέγγιση, δηλαδή οι εξυπηρετούμενοι να βοηθηθούν, ώστε να καταφέρουν να αναλάβουν τον έλεγχο της

ζωής τους και να αντιμετωπίσουν τις καταστάσεις που βιώνουν, δηλαδή την ανισότητα και την καταπίεση. Ακόμη, στην συνεργασία με τους εξυπηρετούμενους και την ελάχιστη δυνατή παρέμβασή, καθώς μπορεί να αποβεί καταπιεστική για τους εξυπηρετούμενους.

Η πρακτική ενάντια στις διακρίσεις και την καταπίεση, όπως έχει τονιστεί και από την εμφάνιση της, στοχεύει στην κοινωνική δικαιοσύνη και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των καταπιεσμένων από τις κοινωνικές δομές ατόμων, ομάδων και κοινοτήτων. Η καταπίεση, γίνεται αντιληπτό πως επικρατεί σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής -στο νομικό πλαίσιο, στον πολιτισμό, στους δεσμούς, στο πολιτικό σύστημα, στην κοινωνικοοικονομική διάρθρωση και στις διαπροσωπικές σχέσεις. Η Dominelli (1993) και ο Clifford (1995) έρχονται να προσθέσουν πως πρόκειται για μία πρακτική ευαισθητοποιημένη έναντι σε εκείνους που συνιστούν τις κοινωνικές διακρίσεις και διαχωρισμούς σχετικά με το φύλο, την κοινωνική τάξη, τη φυλή, τις σεξουαλικές προτιμήσεις, τα προβλήματα υγείας και οποιοδήποτε άλλο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του ατόμου που δεν είναι «αποδεκτό» από την κοινωνία. Ακόμη, ένα χαρακτηριστικό αυτής της πρακτικής είναι η ανάλυση και η ερμηνεία της πηγής των διακρίσεων και του ρατσισμού. Οι διακρίσεις, δηλαδή ο διαχωρισμός που γίνεται στα άτομα ή ομάδες με βάση τα ιδιαίτερα τους χαρακτηριστικά, έγκειται σε δομικές ανισότητες. Εδώ αξίζει να γίνει μια αναφορά πως ο ρατσισμός, ένα φαινόμενο που έχει εμφανιστεί σε παγκόσμια κλίμακα, σχετίζεται με μία σειρά ιδεολογίες και διαδικασίες, όπου αποδίδεται η δυνατότητα σε ορισμένες υποτιθέμενα ανώτερες φυλετικές ομάδες να ασκούν πίεση και έλεγχο στους οικονομικούς και φυσικούς πόρους και στις πολιτισμικές αξίες εις βάρος κάποιων άλλων.

Τα προσωπικά προβλήματα των ατόμων εδράζονται στην αδικία που δέχονται, η οποία έχει πολιτική και κοινωνική διάσταση. Μέσω των παρεμβάσεων της είναι φανερό ότι η φιλοσοφία της επικεντρώνεται στο άτομο και βασίζεται σε ένα ισότιμο σύστημα αξιών, που αποσκοπεί στη μείωση των επιπτώσεων των δομικών ανισοτήτων. Ακόμη, αποτελεί μια μέθοδο που στοχεύει στην παροχή κατάλληλων και υπηρεσιών με βάση τις ανάγκες των εξυπηρετούμενων, ανεξαρτήτως από την κοινωνική τους θέση. Η θεώρηση αυτή έχει ως σκοπό να επιτρέπει στα άτομα να ικανοποιήσουν τις ατομικές τους ανάγκες (προσωπική δύναμη), να αυξάνει την ικανότητά τους να επηρεάσουν τους άλλους (διαπροσωπική δύναμη) και στη

συνέχεια, να αναπτύσσει μια ικανότητα για επιρροή στην ευρύτερη κατανομή της δύναμης (πολιτική δύναμη). Με λίγα λόγια, την ενδυνάμωση των χρηστών (Anderson et al., 1994).

Παρόλο που υπάρχουν ποικίλες πρακτικές ενδυνάμωσης, η Ταλιαδόρου (2008) σημειώνει 4 σημαντικά στοιχεία των επιτυχημένων πρακτικών της:

1. Η πρόσβαση στην πληροφορία, που σχετίζεται με την διάχυση της πληροφόρησης σε σχέση με τις ανάγκες, μέσω γραπτού λόγου, ομαδικών συζητήσεων, προσωπικών ιστοριών και άλλα.

2. Η συμμετοχή, που σημαίνει ότι οι άνθρωποι συμμετέχουν στην λήψη αποφάσεων και στο σχεδιασμό δράσεων γιατί θεωρεί ότι οι άνθρωποι είναι ικανοί για «να ασκούν εξουσία και έλεγχο πάνω στις πράξεις τους».

3. Η ευθύνη, όπου οργανισμοί και κυβερνητικές δομές είναι υπόλογοι για το έργο τους, την διαχείριση των πόρων και άλλα. Η ευθύνη μπορεί να είναι κοινωνική (είναι υπόλογοι στους πολίτες που εξυπηρετούν), πολιτική (λόγου χάριν η εκλογική διαδικασία) ή διοικητική (παραδείγματος χάριν το διοικητικό συμβούλιο ενός οργανισμού).

4. Τοπική οργανωτική κοινότητα, η οποία αναφέρεται στην ικανότητα των ανθρώπων να συσπειρώνονται και να συνεργάζονται για την επίλυση κοινών προβλημάτων.

Αυτομάτως, μέσα από αυτές τις παρεμβάσεις επέρχεται η συνειδητοποίηση της πολιτικής αδικίας, της άνιση κατανομής της δύναμης και της αναγνώρισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για όλους τους πολίτες (όπως ορίζονται από τον ΟΗΕ). Διαφαίνεται, λοιπόν, ότι τα μοντέλα εναντίωσης στην καταπίεση και τις διακρίσεις ταυτίζονται με τη σύγχρονη διαπολιτισμική κοινωνική εργασία στη ριζοσπαστική της διάσταση (Δημοπούλου-Λαγωνίκα, 2005, σελ.506,507,508)

Η Dominelli (1988) υιοθετεί μία δομική άποψη, η οποία αποτυπώνεται στο αντιρατσιστικό της έργο. Συγκεκριμένα, υπογραμμίζει την εισχώρηση του ρατσισμού στο επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας, όσον αφορά στις πρακτικές και την ιδεολογία της. Αναφέρει, λοιπόν, την ανάγκη για την επαγρύπνηση των

επαγγελματιών, σχετικά με την αναγνώριση των προσωπικών τους προκαταλήψεων και στερεοτύπων και την αποδοχή διαφορετικών κουλτουρών και προτύπων, για την αμερόληπτη παρέμβαση τους. Παράλληλα, απαραίτητη είναι και η καταπολέμηση τέτοιων ιδεολογιών στις υπηρεσίες που εργάζονται. Αυτό προϋποθέτει την αποστασιοποίηση της κοινωνικής εργασίας από μηχανισμούς ελέγχου και την προώθηση υποστηρικτικών μηχανισμών. Για να αναπτυχθούν αυτά τα αντανακλαστικά των επαγγελματιών θα πρέπει να εισαχθούν προγράμματα επιμόρφωσης και κατάρτισης ενάντια στην καταπίεση και τον ρατσισμό, κατά την διάρκεια της πανεπιστημιακής τους εκπαίδευσης. Αυτήν την άποψη υιοθέτησε και το Κεντρικό Συμβούλιο Μόρφωσης και Εκπαίδευσης στην Κοινωνική Εργασία της Βρετανίας το 1988 και έκανε γνωστό πως: «Το CCETSW πιστεύει ότι ο ρατσισμός ενδημεί στις αξίες, τη νοοτροπία και τη δομή της Βρετανικής κοινωνίας, περιλαμβανόμενων των κοινωνικών υπηρεσιών και τις επαγγελματικής κατάρτισης και των κοινωνικών λειτουργιών. Το CCETSW αναγνωρίζει ότι οι επιπτώσεις του ρατσισμού για τους μαύρους είναι ασυμβίβαστες προς τις αξίες της κοινωνικής εργασίας και για τον λόγο αυτό επιχειρεί να πατάξει τις ριζοσπαστικές σε όλους τους τομείς της ευθύνης του» (CCETSW, 1991, p.6).

Εν ολίγοις, οι προσπάθειες που πρέπει να γίνουν προς αυτήν την κατεύθυνση, την υποστήριξη της αντιρατσιστικής πρακτικής, επιφέρουν αλλαγές στις αρχές και στις αξίες της κοινωνικής εργασίας. Η παραδοσιακή κοινωνική εργασία κατηγορείται απ' όλες αυτές τις προσεγγίσεις ότι έχει αποτύχει να επιφέρει μία ουσιαστική αλλαγή υπέρ των αποξενωμένων και εκμεταλλευομένων ατόμων. Αυτό που αναδεικνύεται ως απαραίτητη ενέργεια είναι η αλλαγή σε ευρύτερα θεσμικά πλαίσια και η ανακατανομή δύναμης μεταξύ των καταπιεσμένων ομάδων και της κυρίαρχης, επιβαλλόμενης κουλτούρας, ιδιαίτερα στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες.

Με βάση τις κριτικές που έχουν ασκηθεί σε αυτές τις προσεγγίσεις, προκύπτει ότι οι θεωρίες της εναντίωσης στις διακρίσεις έχουν ορισμένα πλεονεκτήματα σε σχέση με άλλες. Κατάφεραν να προσφέρουν στην ανάπτυξη των ριζοσπαστικών και μαρξιστικών προσεγγίσεων, ώστε να είναι αντιληπτό ολόκληρο το εύρος των παραγόντων που οδηγούν στην καταπίεση συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων και στους διαχωρισμούς που υπάρχουν στην κοινωνία. Έτσι, δίνεται ένας πληρέστερος απολογισμός σχετικά με τα ζητήματα που έχει να αντιμετωπίσει η κοινωνική εργασία.

Αυτά τα συμβάντα προσφέρουν μια συστημική και πιο σημαντική εφαρμογή των ριζοσπαστικών προσεγγίσεων. Ακόμη, οι συγκεκριμένες θεωρίες επιστούν την προσοχή για τη μη αποτελεσματικότητα και ανεπάρκεια των διάφορων ψυχολογικών και ατομιστικών θεωριών για την αντιμετώπιση ρατσιστικών ζητημάτων, που αφορούν τη σύγχρονη κοινωνία. Παράλληλα, αναλύονται ενδελεχώς αυτά τα ζητήματα, με ένα συγκεκριμένο- ολοκληρωμένο τρόπο αντίληψης. Επομένως, συμβάλλουν στην ισχυροποίηση της κοινωνιολογικής βάσης της κοινωνικής εργασίας (Payne, 2000).

3 Αξιοσημείωτες πρακτικές σε Ελλάδα και Ευρώπη

3.1 Στην Ευρώπη

3.1.1 Ριζοσπαστική/ Κριτική κοινωνική εργασία με νεαρούς παραβάτες - S. Rogowski (2014)

Σύντομη παρουσίαση

Στη Βρετανία η εγκληματικότητα των νέων αποτελεί ένα σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα, που απασχολεί τις κυβερνήσεις οι οποίες έχουν αναλάβει από τις αρχές της δεκαετίας του '90. Η “λαϊκή τιμωρητικότητα” (Bottoms 1995) που εμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας υπήρξε καταλυτικός παράγων στην προσπάθεια στάθμισης των διαφόρων βαθμών εγκληματικότητας και της ποινής που αντιστοιχεί σε αυτές. Αυτή η προσπάθεια κορυφώθηκε το 1998 και από τότε αυξήθηκε και το ενδιαφέρον για τη νεανική αντικοινωνική συμπεριφορά.

Σύμφωνα με τη συντηρητική πλευρά οφείλει να υπάρξει μια σκληρή αντιμετώπιση του προβλήματος, με το ρόλο της κοινωνικής εργασίας να παραγκωνίζεται. Αν και από το 2009 άρχισε να εμφανίζεται μια επιεικέστερη αντιμετώπιση, αυτό πιθανά να οφείλεται στην ανάγκη για μείωση των κρατικών εξόδων κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης.

Η αρχή του προβλήματος μπορεί να ανιχνευθεί στις ταραχές του 1991 σε κάποιες περιοχές, που από τα ΜΜΕ παρουσίασαν τους νέους ως τρομοκράτες, απέναντι στους οποίους η αστυνομία και τα δικαστήρια ήταν αδύναμα να παρέμβουν. Έτσι, δημιουργήθηκε ένας “ηθικός πανικός”. Επίσης σημαντικό περιστατικό ήταν η δολοφονία ενός δίχρονου αγοριού από δύο δεκάχρονα το 1993, όπου έλαβε από τα ΜΜΕ μια γενικευμένη μορφή ανησυχίας σχετικά με την κοινωνία στο σύνολό της.

Αμέσως, η δημοτικότητα της Συντηρητικής κυβέρνησης έχασε έδαφος στην κοινή γνώμη και θεώρησε τότε πως η σκληρή αντιμετώπιση, θα τους δώσει ελπίδες επανεκλογής. Εν τέλει εκλέχθηκε το εργατικό κόμμα, το οποίο έδινε έμφαση τόσο στην καταπάτηση του εγκλήματος όσο και στις αιτίες του, ήταν εξίσου σκληρό με τις ποινές, αρνούμενο να δει τις κοινωνικές βάσεις της παραβατικότητας των νέων.

Μάλιστα από το 1997 η παρεμβατική προσέγγιση υποστήριζε πως σταματά τους αυριανούς “εγκληματίες καριέρας”. Βασικές διατάξεις συμπεριελάμβαναν

επιπλήξεις, τελικές προειδοποιήσεις, ενώ στα παιδιά παραβάτες κάτω των δέκα ετών απαγορευόταν η κυκλοφορία. Παράλληλα, οι γονείς τους όφειλαν να παρακολουθήσουν σχολές γονέων, ενώ υπήρξαν πολλές περιπτώσεις άδικης εγκληματοποίησης πολλών νεαρών ανθρώπων.

Αν και το νέο εργατικό κόμμα έδειξε ενδιαφέρον για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν πολλοί νέοι, όπως η χαμηλή επίδοση στο σχολείο και δυσαρέσκεια, οικογενειακές δυσκολίες και φτώχεια, η ρίζα των προβλημάτων αυτών μετατέθηκε στα ίδια τα άτομα, που παρουσιάζονταν ως εγκληματίες, όπως οι δυσλειτουργικές τους οικογένειες και κοινότητες. Παράγοντες όπως τάξη, φυλή και φύλο, που επηρεάζουν καταλυτικά τους νέους ανθρώπους αγνοήθηκαν, ενώ σκοπός ήταν η αλλαγή των νεαρών και όχι των κοινωνικο-οικονομικών τους συνθηκών ζωής.

Το Συμβούλιο Δικαιοσύνης Νεολαίας (Youth Justice Board), που επικυρώθηκε το 1998, περιλαμβάνει μια προσέγγιση διοικητισμού (managerialism), που περιλαμβάνει την σύνθεση στόχων, την ανάπτυξη των επαγγελματικών εργαλείων και την αξιολόγηση απόδοσης, με όλα να επιβάλλονται στα τοπικά γραφεία δικαιοσύνης. Παράλληλα η πολιτική τα τελευταία χρόνια δείχνει πως έχει γίνει μια στροφή στην πραγματιστική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία στόχος είναι ο έλεγχος του εγκλήματος. Όπως και η διαχείριση του, προερχόμενη από πιο διευρυμένα κοινωνικά, πολιτικά και ιδεολογικά κινήματα, που σχετίζονται με τον εκσυγχρονισμό/εκμοντερνισμό.

Παράλληλα υπάρχουν άλλοι δύο παράγοντες που πρέπει να σημειωθούν, όπως η προσπάθεια επιστημονικών μέσων ποσοτικοποίησης της πιθανότητας διάπραξης αδικήματος, με τη χρήση εργαλείων όπως το ASSET και ONSET, τα οποία, αν και στόχευαν στη διευκόλυνση της λήψης αποφάσεων, συχνά λειτουργούν ως εργαλεία συλλογής πληροφοριών και ο διοικητικός τεχνικός έλεγχος των απειλών εγκυμονούν σε μια κοινότητα. Επίσης, το σύστημα δικαιοσύνης για τους νέους οδηγεί στην μείωση του ρόλου και της επιρροής των κοινωνικών λειτουργών. Με αυτό τον τρόπο υπολογίζονται το μέτρο και η κατηγοριοποίηση του ρίσκου και των τρόπων που αυτό θα περιοριστεί.

Ένα άλλο στοιχείο είναι οι έννοιες της ηθικής ανάπλασης (remoralisation) και της “υπευθυνότητας”. Και οι δύο αυτές έννοιες σχετίζονται με τη λογική ότι το έγκλημα είναι προϊόν ελεύθερης βούλησης, επομένως οι παραβάτες πρέπει να είναι

πλήρως υπεύθυνοι. Παρόλα αυτά, η ιδέα είναι προβληματική, αφού αγνοείται η εμφανής σχέση της συμπεριφοράς από τις υλικές και συναισθηματικές συνθήκες, από τις οποίες είναι συχνά στερημένα.

Στην απξέντα του νέου εργατικού κόμματος δόθηκε έμφαση στην πολιτική και την πρακτική βασισμένη σε ενδείξεις που φανερώνουν την αποτελεσματικότητα της. Το πρόβλημα είναι ότι η διαδικασίες διαμόρφωσης δεν βασίζονται στη λογική, αλλά περιορίζονται από πόρους, πολιτικές ιδεολογίες και σκέψεις σχετικά με την εκλογική δημοτικότητα του εκάστοτε κόμματος. Οι επιτυχίες-Τα θετικά αποτελέσματα που σχετίζονταν με την απομάκρυνση των νεαρών από το ποινικό σύστημα και την επιμέλεια εγκαταλείφθηκαν, παρά τις δυσκολίες να φανεί ότι βασίζονταν σε ενδείξεις τέτοιου τύπου. Ο νέος στόχος ήταν η πρόωρη παρέμβαση, πράγμα που σήμαινε ότι η διεύρυνση περισσότερο προωθούνταν, παρά αποφευγόταν.

Η επιρροή του νεοφιλελευθερισμού στην κοινωνική εργασία είναι τεκμηριωμένη. Στον ιδιωτικό τομέα ο διοικητισμός έχει στόχο τον έλεγχο του αντικειμένου και του τρόπου εργασίας των επαγγελματιών, ενώ έμφαση δίνεται σε μια ταχύτατα αναπτυσσόμενη γραφειοκρατία, που συναντά στόχους, πράγμα που σημαίνει ελάχιστα για τους εργαζόμενους αλλά και ιδιαίτερα για αυτούς με τους οποίους εργάζονται, τους εξυπηρετούμενους

Σε αυτές τις συνθήκες η ριζοσπαστική/ κριτική κοινωνική εργασία πρέπει να ανέλθει σε “ήσυχες πρακτικές” και να αντισταθεί στη διοικητική και εργασιακή κατεύθυνση και σε τέτοιου είδους πρακτικές. Για παράδειγμα, κάποιος μπορεί να αποκρύπτει αυτά που γνωρίζει για τους εξυπηρετούμενους, ώστε να βρει πόρους ή κάποιος μπορεί να καθυστερεί ή να μεγαλοποιεί τη γραφειοκρατία της δουλειάς ή τα σχέδια αξιολόγησης, ώστε να κατευθύνει τους προϊστάμενους στην επιλογή συγκεκριμένης πορείας δράσης. Κάποιοι μπορεί να το δουν ως ανειλικρινές και έτσι μη αποδεκτό, αλλά αυτό θα έπρεπε να ιδωθεί περισσότερο ως άσκηση επαγγελματικών μέσων μέσα σε υψηλά διοικητικά περιβάλλοντα.

Παρόλα αυτά, κάποια πιο άμεσα στοιχεία της ριζοσπαστικής/ κριτικής κοινωνικής εργασίας παραμένουν. Αν και στο παρελθόν οι κοινωνικοί λειτουργοί χρησιμοποιούσαν μεθόδους προσανατολισμένες στην ομάδα και την κοινότητα για να αναδείξουν τέτοια ζητήματα, πλέον αυτές οι μέθοδοι μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε

ατομικό επίπεδο, συζητώντας με τους νεαρούς παραβάτες σχετικά με τα κοινωνικά/δομικά ζητήματα που βρίσκονται στη ρίζα του εγκλήματος.

Παράλληλα, η δουλειά με τους νέους οφείλει να εμπεριέχει την ανάπτυξη σχέσεων με τους ίδιους και το οικογενειακό τους περιβάλλον, καθώς οι σχέσεις είναι πρωταρχικής σημασίας στη ζωή μας, παρόλο που μπορεί να προκαλέσουν αναστάτωση όταν οι άνθρωποι δεν ανταποκρίνονται στις δικές μας προσδοκίες. Σε περιόδους απώλειας, αλλαγής και μετάβασης, όπως αυτές που συνήθως οι νεαροί παραβάτες βιώνουν καθώς οδεύουν προς την ενηλικίωση, οι άνθρωποι τείνουν να δυσκολεύονται ακόμα περισσότερο.

Για παράδειγμα, από τη μία η σχέση που χτίζουμε με έναν νεαρό παραβάτη ορίζει και το κατά πόσο θα τον βοηθήσουμε να μη χάσει τα κίνητρά του. Αυτή η σχέση πρέπει να περιλαμβάνει ζεστασιά, ενσυναίσθηση και αυθεντικότητα. Στόχος είναι η ανάπτυξη εμπιστοσύνης και συμπάθειας. Η ψυχολογική υποστήριξη και το κλίμα της αισιοδοξίας είναι εξίσου σημαντικό, ειδικά όταν οι πιθανότητες δεν είναι ευνοϊκές ή όταν υπάρχουν σοβαρά συναισθηματικά προβλήματα που μπορεί να οδηγήσουν σε επανεμφάνιση του εγκλήματος. Έτσι, αισθήματα που σχετίζονται με την αυτοπεποίθηση και την αυτοεκτίμηση μπορούν να αποτρέψουν την επανεμφάνιση του αδικήματος. Η σχετική πρακτική περιλαμβάνει μεγιστοποίηση του διαλόγου, αλλαγή και κατανόηση της ρίζας των νεανικών παραπτωμάτων, ώστε να επιβεβαιωθεί ότι οι ανάγκες, οι απόψεις και οι εμπειρίες των νέων δεν αγνοούνται.

Πολλοί απαντούν μονολεκτικά, φοβισμένοι και νευρικοί, ή απλά γνέφοντας. Παρόλα αυτά η αντιμετώπισή τους με σεβασμό και αυθεντική ακρόαση αυτών που έχουν να πουν διευκολύνει την κατάρριψη των εμποδίων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η συμπεριφορά τους προσαρμόζεται στις κοινωνικο-οικονομικές τους συνθήκες. Όλα αυτά συνεπάγονται μια ψυχοκοινωνική προσέγγιση που συνδυάζει τις συνθήκες της ζωής με την προσοχή στις ατομικές ψυχολογικές ανάγκες. Με άλλα λόγια περιλαμβάνει μια επικέντρωση στα κίνητρα για παραπτωματικότητα.

Για παράδειγμα ζητήματα ανίας και υλικού κέρδους θα μπορούσαν να λυθούν με την εξασφάλιση ότι ισότιμες, δημόσιας χρηματοδότησης, εκπαιδευτικές, δημιουργικές και επαγγελματικές ευκαιρίες θα ήταν προσβάσιμες από όλους τους νέους. Παράλληλα, οι νέοι θα μπορούσαν να ενταχθούν ή να έρθουν σε επαφή με ομάδες και οργανισμούς που ασχολούνται με τις δικές τους περιπτώσεις.

Ακόμα, αναφορά πρέπει να γίνει στην δικαιοσύνη αποκατάστασης, σύμφωνα με την οποία οι νέοι έρχονται σε θέση κατανόησης της ζημιάς που προξένησαν με τη συμπεριφορά τους και τις συνέπειες τόσο για τους ίδιους, όσο και για άλλους, με σκοπό την κοινωνική και ηθική ανάπλασή τους. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η ενσυναίσθηση και το ενδιαφέρον και έχει ως στόχο την επανένταξη, αντί για την απομόνωση.

Υπάρχει επίσης, πιθανότητα - δυνατότητα πρακτικής της ριζοσπαστικής/κριτικής εργασίας, κατά την εργασία με συναδέλφους που δουλεύουν σε υπηρεσίες παράλληλα, αλλά εκτός του συστήματος δικαιοσύνης νεολαίας, όπως πολλά υπάρχοντα προγράμματα που εστιάζουν σε ένα πλήθος παραγόντων που επηρεάζουν τους νεαρούς παραβάτες (πχ ναρκωτικά, πρόληψη κλπ). Αν και οι μειώσεις του κρατικού προϋπολογισμού θα έχουν αρνητική επιρροή σε αυτά, κάποια ίσως να μην επηρεαστούν. Οι εργαζόμενοι σε τέτοια περιβάλλοντα ίσως να έχουν περισσότερες δυνατότητες να εφαρμόσουν ριζοσπαστική/κριτική εργασία. Επιπλέον, ακόμα και οι κοινωνικοί λειτουργοί του συστήματος δικαιοσύνης μπορούν να συμπεριληφθούν, για παράδειγμα, στην πρόταση μεθόδων και τρόπων εργασίας. Αυτό θα ωθούσε μια προσέγγιση κοινωνικής δράσης, που οδηγεί σε μια ομαδική εργασία με στόχο το άτομο. Αυτό σημαίνει επαφές και συζήτηση με νέους ανθρώπους. Ποια είναι τα προβλήματα, γιατί υπάρχουν και πως μπορούν να αλλάξουν τα πράγματα, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε σημαντική σκέψη σχετικά με την πραγματική αιτία των κοινωνικά “αρρώστων”, συμπεριλαμβανομένης και της νεανικής παραβατικότητας.

Στοιχεία ριζοσπαστικής/κριτικής κοινωνικής εργασίας

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι νεαροί παραβάτες διακρίνονται στη βάση τους περισσότερο ως κοινωνικά και δομικά, παρά ως ατομικά, με αποτέλεσμα η πρακτική μαζί τους να συμπεριλαμβάνει πολιτικοποίηση, και μεθόδους αύξησης της συνείδησης σχετικά με τις κοινωνικές αδικίες.

Παρατηρείται πως οι κοινωνικοί λειτουργοί ασκούν τεχνικές “μικρο-αντίστασης”. Με αυτό τον τρόπο προσπαθούν να αντιστέκονται στον διοικητισμό που πλήττει τις κοινωνικές υπηρεσίες εις βάρος των εξυπηρετούμενων. Με αυτό τον τρόπο πιέζουν τους ανώτερους τους να δράσουν με συγκεκριμένο τρόπο δράσης, ο

οποίος δεν συνάδει με την κυβερνητική ατζέντα. Αυτό βοηθά αφενός τους ίδιους τους επαγγελματίες να διατηρήσουν την επαγγελματική τους ιδιότητα, αφού μια άμεση ρήξη θα μπορούσε να επιφέρει άμεση απομάκρυνσή τους από το χώρο εργασίας. Βέβαια ακόμα κι έτσι αν χρησιμοποιούνται κατά κόρον, πάλι ελλοχεύει ο κίνδυνος της απόλυσης τους, αλλά και η χρηματοδότηση της υπηρεσίας, ωστόσο φαίνεται να είναι αποτελεσματικές. Αφετέρου, οι εξυπηρετούμενοι επωφελούνται.

Επίσης, βλέπουμε ότι ακόμα και στη δουλειά με άτομα, μέσω της συζήτησης, οι κοινωνικοί λειτουργοί θέτουν τον προβληματισμό σχετικά με τα δομικά στοιχεία της κοινωνίας, τα οποία προκαλούν την μειονεκτική θέση στην οποία βρίσκονται και ως εκ τούτου την δυσφορία τους. Με αυτό τον τρόπο γίνεται κατανοητή από τα ίδια τα άτομα η αναγκαιότητα για την διεκδίκηση δικαιωμάτων, ευκαιριών και ισότητας, όπως επίσης και η συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι το κάθε άτομο δεν θα παλέψει μόνο του για αυτά που οφείλει η κοινωνία να του παρέχει, αλλά από τη στιγμή που δεν αποτελεί μοναδικότητα στην δυσχέρεια θα βρει στο πλευρό του κι άλλους μειονεκτούντες. Παράλληλα το άτομο θα κατανοήσει τις διαφορετικές μορφές μειονεξίας και ανισότητας που υπάρχουν. Η πολιτικοποίηση αυτή της σκέψης θα οδηγήσει στην ευρύτερη κατανόηση του τρόπου λειτουργίας του πολιτικο-οικονομικού καθεστώτος. Έτσι, τα άτομα θα επιδιώξουν την κοινωνική δράση.

Οι νεαροί και οι οικογένειες τους δεν θα κληθούν να αντιμετωπίσουν αυτές τις δυσκολίες μόνοι τους. Στις διάφορες υπηρεσίες οι κοινωνικοί λειτουργοί θα αποτελούν αυτούς που θα μεσολαβήσουν με τους έχοντες εξουσία. Παράλληλη δουλειά με την οικογένεια θα βοηθήσει στην ενδυνάμωση του ατόμου, αφού θα δει ανθρώπους να το κατανοούν και να το υποστηρίζουν. Οι ανησυχίες θα είναι πιο εύκολο να εκφραστούν, με αποτέλεσμα να βρουν διέξοδο..

Μέσα από τη συζήτηση θα αναδυθούν ουσιαστικά προβλήματα και οι πραγματικές ανησυχίες των νεαρών, οι οποίες οδηγούν στην παραπτωματική συμπεριφορά. Με την σωστή καθοδήγηση θα γίνει κατανοητός ο τρόπος με τον οποίο αυτά τα προβλήματα θα αντιμετωπιστούν μέσω της ιεράρχησης αναγκών και της άσκησης απαραίτητης πίεσης προς τους ιθύνοντες, ώστε να υπάρξουν παροχές και να βελτιωθούν οι συνθήκες ζωής. Οι κοινωνικοί λειτουργοί με τις οικογένειές τους και οι οικογένειες των νεαρών παραβατών δεν διαφέρουν. Έχουν να αντιμετωπίσουν παρόμοιες, αν όχι ίδιες δυσκολίες από τη στιγμή που ζουν στην ίδια κοινωνία.

Αυτός ο τρόπος παρέμβασης, ωστόσο, έχει περισσότερο ψυχοδυναμικά στοιχεία, παρά ριζοσπαστικά.

Ένας άνθρωπος μόνος του δεν μπορεί να κάνει πολλά. Για να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα και να βρεθούν ουσιαστικές και πρακτικές λύσεις πρέπει να υπάρξει συλλογικότητα και συνεργασία. Έτσι, αυτό που επιτυγχάνεται μέσω των τεχνικών μικρο-αντίστασης, αποτελεί κάτι προσωρινό και πολύ περιορισμένο, αφού δεν ενισχύεται από τη συλλογικότητα, ούτε προστατεύεται από αυτήν.

3.2 Στην Ελλάδα

3.2.1 Παράδειγμα Αντιρατσιστικής Κοινωνικής Εργασίας: Πάτρα ,ΚΙΝΗΣΗ

Πληροφορίες για το συγκεκριμένο περιστατικό αναφέρονται στο βιβλίο του κ. Ιωακειμίδη Β. (2012) « Κοινωνική Εργασία για την Κοινωνική Δικαιοσύνη» (137-153), από την κ. Τελώνη Δ. και στο επίσημο site της ΚΙΝΗΣΗΣ.

Τον Νοέμβρη του 2007 στην Πάτρα , καλλιεργήθηκε περίτεχνα ένα αρνητικό κλίμα για τον αριθμό των προσφύγων τόσο από τα media όσο και από ορισμένους πολιτικούς χώρους. Αφορμή αποτέλεσαν οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης των προσφύγων στην πόλη της Πάτρας όπως και εντάσεις, και τα επεισόδια που διαδραματίζοντα.. Η κατάσταση που επικρατεί στην Πάτρα αλλά και σε άλλες πόλεις της Ε.Ε. δεν είναι καθόλου τυχαία . Η Ευρωπαϊκή ένωση και το NATO (στο οποίο είναι μέλος η Ελλάδα) συμμετέχει και διεξάγει ιμπεριαλιστικούς πολέμους και παρεμβάσεις και καταστρέφει τις χώρες που προέρχονται οι μετανάστες και οι πρόσφυγες, αποσκοπώντας στο κέρδος. Ταυτόχρονα με τις συνθήκες που έχουν υπογραφεί και εφαρμοστεί, όπως, το Δουβλίνο II, το Δουβλίνο III , η λειτουργία της Frontex, η δημιουργία των removal centers και οι παράνομες απελάσεις. Αποκαλύπτουν ότι τους στερείτε το δικαίωμα ακόμα και στην επιβίωση τους. Η απόκρυψη των πραγματικών αιτιών της μετανάστευσης δεν προωθεί την πραγματική λύση του προβλήματος παρά ενισχύει την εξαθλίωση και την εκμετάλλευση αυτών των ανθρώπων.

Η έντονη προβολή αυτών των πολιτικών θέσεων μέσω των οποίων έγινε η προσπάθεια διαμόρφωσης της κοινής γνώμης αρνητικά προς τους πρόσφυγες, προκάλεσε μεγάλη ανησυχία στην τοπική κοινότητα .Μπροστά σε αυτές τις συνθήκες ,λοιπόν, συστάθηκε, μία ομάδα ατόμων προερχόμενοι από διάφορους επαγγελματικούς χώρους όπως δάσκαλοι ,κοινωνικοί λειτουργοί, δικηγόροι, γιατροί, ακαδημαϊκοί, ψυχολόγοι αλλά και άνεργοι, ακτιβιστές και συνδικαλιστές. Η Κίνηση (Κίνηση Υπεράσπισης Δικαιωμάτων Προσφύγων) η οποία αποτελεί μία οργάνωση από τα κάτω (grassroots)πρωτοστάτησε σε συνεργασία με κοινωνικούς λειτουργούς, για την ίση μεταχείριση και την καλύτερη ποιότητα ζωής των προσφύγων. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί ότι τα κύρια αιτήματα της Κίνησης , ήταν οι ανοιχτοί

ξενώνες φιλοξενίας, η άμεση ανθρωπιστική βοήθεια στους πρόσφυγες, η παροχή ασύλου και παύση της κρατικής καταστολής ενάντια στους πρόσφυγες πολέμου. Επιπρόσθετα σημαντικό στοιχείο είναι η προσπάθεια που έγινε τόσο για την διερεύνηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της πόλης όσο και της κατάστασης. Αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία θεματικών ομάδων για την επεξεργασία τέτοιων ζητημάτων(πχ νομοθεσία).

Η πολιτική ανάλυση και η απόδοση δομικών αίτιων στα προβλήματα των προσφύγων σηματοδότησε την δράση της σε πολλαπλά επίπεδα στο ατομικό, κοινωνικό και πολιτικό .Αυτή έλαβε χώρα στην τοπική κοινωνία ,με την δημιουργία συμμαχιών και σύνδεση-επαφή με σωματεία ,ΜΚΟ, σχολές ,αντιρατσιστικές οργανώσεις(εσωτερικού και εξωτερικού) πολιτικές και κοινωνικές οργανώσεις .Ταυτόχρονα έγινε προσπάθεια ευαισθητοποίησης και η ενημέρωσης του πληθυσμού μέσα από τα ΜΜΕ και εκδηλώσεις- φεστιβάλ .Σε συνδυασμό με την άσκηση πολιτικής πίεσης (πραγματοποίηση διαδηλώσεων, παρεμβάσεων σε δημοτικά συμβούλια κ.α.). Όπως και με την στήριξη των προσφύγων στην καθημερινότητα , δηλαδή δημιουργία δομών για την παροχή τροφίμων και ρούχων και ιατροφαρμακευτική φροντίδα .Αλλά και την δημιουργία σχολειών για εκμάθηση ελληνικών, του γραφείου πληροφόρησης για τις διαδικασίες μονιμοποίησης ,την διασύνδεση με διάφορες υπηρεσίες, αλλά την ύπαρξη στεκιού μεταναστών.

Το συγκεκριμένο παράδειγμα αναδεικνύει τον τρόπο και τα αποτελέσματα της δράσης της κοινωνικής εργασίας σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Με αυτόν τον τρόπο οι κοινωνικοί λειτουργοί μειώνουν το χάσμα που υπάρχει ανάμεσα στις ακάλυπτες ανάγκες των εξυπηρετούμενων και τις υπηρεσίες. Η ανταλλαγή απόψεων, στάσεων αλλά και εμπειρίας μεταξύ των προσφύγων και των κοινωνικών λειτουργών. Όπως και η από κοινού δράση , κατά την οποία οι ίδιοι εξυπηρετούμενοι συμμετείχαν ενεργά στη λήψη αποφάσεων, είναι πολύ σημαντικά σημεία. Πέρα από την συλλογική διεκδίκηση και αντιμετώπιση των προβλημάτων παράλληλα οι επαγγελματίες εστίασαν στα άμεσα και προσωπικά προβλήματα του κάθε ατόμου όπως προβλήματα υγείας, ασυνόδευτοι ανήλικοι κ.α. Η διευθέτηση πρακτικών ζητημάτων και η υποστήριξη-ενδυνάμωση του ατόμου χωρίς την σύνδεση με τις ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, ελλοχεύουν κίνδυνο αποπροσανατολισμού των στόχων και του σκοπού της δράσης με αποτέλεσμα την περιστασιακή λύση των

προβλημάτων. Μέσα από την εμπιστοσύνη και την υποστήριξη της ομάδας δινόταν την δυνατότητα συζήτησης, αναστοχασμού, αυτοκριτικής και του αποτελεσματικότερου σχεδιασμού της παρέμβασης. Επιπρόσθετα ενθαρρύνονταν με αυτόν τον τρόπο τα μέλη, δίνονταν κουράγιο και δημιουργούταν η διάθεση για την συνέχεια του «αγώνα», καθώς τα καθημερινά εμπόδια που τίθονταν και η έκθεση στον ανθρώπινο πόνο ήταν πολύ έντονη. Ακόμη ένα σημαντικό στοιχείο είναι η σύνδεση και η συμμετοχή σε κινηματικές διαδικασίες που αναπτύχθηκαν εκείνη την περίοδο. Οι οποίες δεν αποτέλεσαν απλά μία διέξοδο για τους κοινωνικούς λειτουργούς που εμποδίζονταν από τις υπηρεσίες να αντιταχθούν στις άδικες πολιτικές και να δουλέψουν πιο ολιστικά. Αλλά αποτελούσε μία έκφραση συσπείρωσης της δύναμης των ανθρώπων (προσφύγων και ιθαγενών) να αντιπαλεύσουν την καταπίεση που υφίστανται οι πρόσφυγες και να διεκδικήσουν τα δικαιώματα και αξιοπρεπή ζωή των προσφύγων. Επιπρόσθετα συνέβαλε στην σύνδεση των κοινωνικών υπηρεσιών /οργανώσεων με την Κίνηση, έχοντας σαν αποτέλεσμα την άμεση ενημέρωση και παροχή βοήθειας σε επείγουσες περιπτώσεις.

Εν κατακλείδι, η περίπτωση της Πάτρας αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα κοινωνικής εργασίας με πρακτικές προερχόμενες από την ριζοσπαστική προσέγγιση. Τονίζει την συνεισφορά των κινημάτων στην κοινωνική εργασία μέσω της ολιστικής και δομικής ανάλυσης των κοινωνικών προβλημάτων και της κοινωνικοπολιτικής τους δραστηριοποίησης. Όπως και την συνεισφορά της κοινωνικής εργασίας στην διαπαιδαγώγηση της ομάδας με τις αξίες και τις αρχές της. Όπως αναφέρει η Τελώνη, στο βιβλίο του Ιωακειμίδα (2012), ο αγώνας για κοινωνική αλλαγή και κοινωνική δικαιοσύνη δεν είναι αποκλειστικό προνόμιο της κοινωνικής εργασίας είναι όμως η βασική της αρχή.

3.2.2 Οργάνωση της κοινότητας από τα κάτω: Το παράδειγμα της Ηλείας

Σε ένα κεφάλαιο του βιβλίου *social work in extremis : Lessons for social work internationally* (2011), η Μ. Πενταράκη παρουσιάζει την καταστροφή που προκάλεσε μία από τις μεγαλύτερες πυρκαγιές στην ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας (το 2007), όταν έπληξε την επαρχία της Ηλείας, στην Πελοπόννησο. Επικεντρώνεται στις δράσεις των πολιτών μετά την καταστροφή. Επιπλέον, συνοψίζει την

πρωτοβουλία για την κοινωνική εργασία από τα κάτω που έχει σχεδιαστεί από τον συγγραφέα, ώστε να ενθαρρυνθούν και να συμμετάσχουν τελειόφοιτοι φοιτητές κοινωνικής εργασίας σε ένα διπλό ρόλο, από τη μία πλευρά ηγέτες από τα κάτω και από την άλλη ως φοιτητές.

Στις 24 Αυγούστου του 2007, 67 άνθρωποι σκοτώθηκαν και 5.392 άτομα επλήγησαν από μια δασική πυρκαγιά που έλαβε χώρα στην επαρχία της Ηλείας, μια κατεξοχήν αγροτική και ημι αγροτική περιοχή, μέσα στην περιοχή της Πελοποννήσου που κρίθηκε ως η χειρότερη «φυσική καταστροφή» στην Ελλάδα για την περίοδο 2001 - 2010. Η οικονομική ζημία που επήλθε και προκλήθηκε από την πυρκαγιά ανήλθε σε 1.750 εκατομμύρια δολάρια (ΗΠΑ) (Διεθνής Βάση Δεδομένων Καταστροφών, 2010). Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος που προέκυψε ήταν τεράστια. Η τότε κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας ισχυρίστηκε ότι τα φυσικά φαινόμενα διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο και συνετέλεσαν στην εξάπλωση της φωτιάς, ωστόσο όπως αποδείχτηκε το κύριο αίτιο ήταν ο ανύπαρκτος συντονισμός και η ανύπαρκτη μέριμνα όσον αφορά στις πυρκαγιές. Χαρακτηριστικό είναι ότι και οι επόμενες κυβερνήσεις δεν παραδειγματίστηκαν και δεν έλαβαν μέτρα προστασίας, λόγω των συμφερόντων που εξυπηρετούν ,πολλές φορές, αυτές οι καταστροφές.

Σχετικό παράδειγμα που αναφέρθηκε από έναν διοργανωτή- ηγέτη από τα κάτω, σχετίζεται με την προσπάθεια καταστροφής της φυσικής προστατευόμενης περιοχής της λίμνης Καϊάφα υπό το πρόσχημα της ανάπτυξης μετά την πυρκαγιά. Ανέφερε: (Πενταράκη, 2010) «Ευτυχώς η κοινότητα αντιστάθηκε, ακόμη και αν οι προγραμματιστές μαζί με έξι δημάρχους μας απείλησαν. Το ενδιαφέρον πράγμα που πρέπει να σημειωθεί είναι ότι αυτοί οι έξι δήμαρχοι ανέλαβαν κοινή εμφάνιση στην τηλεόραση, προκειμένου να κινητοποιήσουν για την υποστήριξη στα νεοφιλελεύθερα σχέδια κέρδους, με σκοπό την εμπορευματοποίηση της φύσης (προστατευόμενη περιοχή NATURA). Αυτοί οι δήμαρχοι δεν έκανε καν μια κοινή δήλωση μετά τη φωτιά για τα συμφέροντα των κοινοτήτων τους και τώρα ξαφνικά αποφάσισαν να κάνουν μια κοινή δήλωση και μια κοινή εμφάνιση για να καταστρέψουν τη δημόσια προστατευόμενη φυσική έκταση, στο όνομα της ανάπτυξης της περιοχής. Στη ρητορική τους ομιλία παρουσίασαν την καταστροφή της προστατευόμενης περιοχής της λίμνης Καϊάφα ως έσχατη λύση της ανάπτυξης. Ευτυχώς, η κοινότητα μαζί με τοπικές και περιβαλλοντικές ομάδες δράσης, όπως η

Επιτροπή Περιβάλλοντος της πόλης της Ζαχάρως, η Παν-Ηλειακή Επιτροπή Δράσης για τις πληγείσες περιοχές από την πυρκαγιά, καθώς και παράρτημα της WWF ήταν σε θέση να δουν μέσα από αυτά και να βάλουν ένα τέρμα... Εκεί είναι δύναμη στο λαό εφόσον ενεργά αντιστέκεται και οργανώνεται».

Παρ' όλα αυτά οι άνθρωποι μετά από ένα χρόνο δεν είχε δει καμία από τις υποσχέσεις που δόθηκαν να υλοποιούνται, δεν ήταν σε θέση να ξεκινήσουν τη διαδικασία ανοικοδόμησης των καμένων σπιτιών τους, είχαν δει το εισόδημά τους να λεηλατείται και πάλευαν με την καθημερινή τους επιβίωση μέρα με την μέρα. Έτσι, άρχισαν να διαδηλώνουν. Αυτές οι διαδηλώσεις, σχεδόν ένα χρόνο μετά τις πυρκαγιές, μαζί με τη δημοσιότητα που πήραν υπέπεσαν στην αντίληψή της Μ. Πενταράκη μαζί με τα τεράστια κοινωνικά προβλήματα που οι πληγέντες αντιμετώπιζαν και την ανάγκη να στηρίξει τους αγώνες τους. Έτσι, αποφάσισε να συνεργαστεί με μια ομάδα τελειόφοιτων της κοινωνικής εργασίας, για νέους αγώνες με στόχο την κοινωνική δικαιοσύνη, καθώς και να εμπλέξει τους φοιτητές της σε ένα διπλό ρόλο, δηλαδή σαν κοινοτικά στελέχη και σαν εκπαιδευόμενους φοιτητές για την απόκτηση δεξιοτήτων σε μακρο- επίπεδο. Η κοινωνική εργασία σε ακραίες συνθήκες, όπως μετά την καταστροφή, μπορεί να παρέχει διορατικά μαθήματα στους φοιτητές κοινωνικής εργασίας μακριά από την κυρίαρχη κλινική προσέγγιση, που μπορούν να «κουβαλούν» μαζί τους στην επαγγελματική τους σταδιοδρομία, προκειμένου να εμπλουτίσουν την ενσωμάτωση θεωρίας στην πρακτική της κοινωνικής εργασίας. Ήθελε, όπως αναφέρει η ίδια οι φοιτητές, όχι μόνο να πάρουν μια γεύση της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας στην εκπαίδευση, αλλά να συμμετέχουν ενεργά σε δράσεις από τα κάτω.

Τα ανοιχτά φόρουμ της κοινότητας οργανώθηκαν σε στενή συνεργασία με τους εκλεγμένους ηγέτες της κοινότητας και όπου ήταν δυνατό με τη συνεργασία των ομάδων πολιτών, προκειμένου να στραφεί η προσοχή των ανθρώπων που πλήττονται (κυρίως για τους αγρότες) στις σχέσεις μεταξύ:

- Των προσωπικών δυσκολιών τους μετά την πυρκαγιά και παρόμοιων προβλημάτων που αντιμετώπισαν πριν από την πυρκαγιά, λόγω της κοινής αγροτικής πολιτικής (Κ.Α.Π.) που οδήγησε σε απότομη πτώση του γεωργικού εισοδήματος τους.

- Των προσωπικών δυσκολιών που συνδέονται με τις κοινωνικές συνθήκες και τα παρόμοια προβλήματα που αντιμετωπίζουν σε αντίστοιχες καταστάσεις και σε άλλα μέρη του κόσμου.

- Των αποπειρών αισχροκέρδειας που αντιμετωπίζουν και σε άλλα μέρη του κόσμου μετά από καταστροφές και των κινητοποιήσεων για να σταματήσουν τέτοιες ενέργειες. Οι τελειόφοιτοι είχαν δημιουργήσει ένα σχετικό φυλλάδιο με παραδείγματα όμοιων περιπτώσεων, στο πλαίσιο του καπιταλισμού της καταστροφής, που διένειμαν στις κοινότητες. Είχαν φτιάξει επίσης ένα πανό με συνθήματα και ο στόχος ήταν να ενδυναμωθεί η κοινότητα και να πιστέψουν στον εαυτό τους, ώστε να γίνουν ενεργοί.

Έφτιαξαν επίσης ένα φυλλάδιο, με τις ομάδες δράσης των πολιτών και τα στοιχεία επικοινωνίας τους, ώστε να διανέμεται στις κοινότητες. Σε αυτά τα φόρουμ μίλησαν για την αξία της συλλογικής οργάνωσης και την ανάγκη να εμπλακούν όλοι σε αυτό και να ενώσουν τις δυνάμεις τους με τις ομάδες ή και να σχηματίσουν τη δική τους ομάδα ειδικά για την αγροτική κοινότητα. Η βασική ιδέα όλων των συζητήσεων ήταν ότι τα άτομα που επηρεάζονται από ένα ζήτημα έχουν περισσότερη δύναμη για κοινωνική αλλαγή συλλογικά κι όχι μεμονωμένα.

Ακόμη υπήρξε τηλεοπτική κάλυψη όπου ζητήθηκε και δόθηκαν συνεντεύξεις από την ομάδα της κοινωνικής εργασίας. Το να χρησιμοποιείς τα μέσα μαζικής ενημέρωσης εντάσσεται στη μορφή της οργάνωσης μιας κοινότητας. Μετά τις τηλεοπτικές συνεντεύξεις οι πληγέντες είπαν ότι έφτασε ο καιρός, που μια ακαδημαϊκή ομάδα μίλησε για τα θέματα των κοινοτήτων τους, δεδομένου ότι είχαν την αίσθηση ότι η φωνή τους ενισχύθηκε μέσα απ' αυτό. Στη συνέχεια, συνετέλεσαν στην κινητοποίηση της ευρύτερης τοπικής κοινωνίας για δημόσια εκστρατεία συγκέντρωσης χρημάτων ώστε να αγοράσουν οι πληγέντες (ως επί το πλείστον) σχολικά είδη για τα παιδιά και τα δέντρα για αναδάσωση.

Είναι πολύ σημαντικό να αναφερθεί ότι οι τελειόφοιτοι υπό την εποπτεία της κ. Πενταράκη εφάρμοσαν εκτίμηση των αναγκών της κοινότητας, προκειμένου να συγκεντρώσουν τις σχετικές πληροφορίες που θα χρησιμοποιηθούν κατά τη διαδικασία εκστρατείας. Επίσης, προχώρησαν σε περιγραφική απαρίθμηση των κοινωνικών υπηρεσιών και οργανισμών εντός της επαρχίας της Ηλείας σε κατάλογο, ώστε να αυτό- παραπέμπονται οι εξυπηρετούμενοι ανάλογα με τις ανάγκες τους.

Όλες οι παραπάνω πρακτικές που εφαρμόστηκαν στο πεδίο μετά την καταστροφή, και επιτρέπουν στις φωνές των μελών της κοινότητας να γίνουν ισχυρότερες και να αρθρώσουν το :«Απαιτώ την επιβίωση των κοινοτήτων μας». Οι Κοινότητες έχουν το δικαίωμα να εκφράσουν με ποιόν τρόπο χρησιμοποιείται δημόσια γη στην κοινότητά τους και ποιων ανθρώπων τα συμφέροντα εξυπηρετούνται . Αλλά και να διασφαλίσουν ότι η γη θα παραμείνει προς το κοινό όφελος. Με λίγα λόγια ,έχουν το δικαίωμα όχι μόνο να διεκδικήσουν πίσω τις ζωές τους, αλλά και να απαιτήσουν να ζουν σε μια κοινωνία που βασίζεται στις λαϊκές ανάγκες.

3.2.3 Παράδειγμα στη Λεύκα Πατρών

Το παράδειγμα που ακολουθεί προέκυψε μέσα από τη συνέντευξη Νο.2 με την κοινωνική λειτουργό κυρία Έφη Ντελή, η οποία δραστηριοποιείται στο Δίκτυο Δράσης Κοινωνικών Λειτουργιών και ήταν παρούσα μεταξύ άλλων κατά την εν λόγω παρέμβαση.

Η περιοχή της Λεύκας βρίσκεται στις παρυφές της Πάτρας. Ο πληθυσμός της ανήκει στην εργατική τάξη, ενώ πολλές οικογένειες είναι πολύτεκνες και αντιμετωπίζουν πολλαπλές οικονομικές δυσκολίες. Τα χρόνια της κρίσης και μέχρι το καλοκαίρι του 2013, τα ποσοστά ανεργίας του πληθυσμού είχαν φτάσει στο 90%, οι περισσότεροι αναλφάβητοι, ενώ οι κάτοικοι κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν (και ακόμα μάχονται) σοβαρές δυσκολίες με τις εργατικές κατοικίες που παραδόθηκαν από τον ΟΕΚ (Οργανισμός Εργατικής Κατοικίας) το καλοκαίρι του 2009.

Από τη μία πλευρά οι κάτοικοι, λοιπόν, έχουν να αντιμετωπίσουν κατασκευαστικές κακοτεχνίες των εργατικών κατοικιών, με παράλληλα έντονα προβλήματα στις υδραυλικές εγκαταστάσεις, οι οποίες προκαλούν επιπλέον βλάβες στις κατοικίες, αλλά και σε ηλεκτρικές συσκευές, αλλά και το χαρακτηρισμένο ως ακατάλληλο δίκτυο αποχέτευσης. Από την άλλη αναλώνονται σε πολυέξοδες και χρονοβόρες δικαστικές διαμάχες, ώστε να μην πωληθούν σε πλειστηριασμό τα σπίτια αυτά. Το ζήτημα, μάλιστα, έχει αναφερθεί δύο φορές και στη Βουλή, χωρίς ωστόσο, να γίνουν ενέργειες αποκατάστασης των προβλημάτων.

Την ίδια στιγμή η παράνομη διακίνηση ναρκωτικών και η γενική επιδείνωση της κατάστασης στην περιοχή οδήγησε στην αύξηση των κοινωνικών προβλημάτων και στην γκετοποίηση της περιοχής.

Το 2012 ιδρύθηκε ο Εκπολιτιστικός και Μορφωτικός Σύλλογος Εργατικών Κατοικιών, του οποίου τα μέλη προσπάθησαν να οργανωθούν και να αναζητήσουν τρόπους να αναβαθμίσουν την περιοχή. Σύντομα ο πρόεδρος του συλλόγου ζήτησε παρέμβαση από τη Δημοτική Αρχή για την αντιμετώπιση των προβλημάτων. Αυτό οδήγησε μια ομάδα φοιτητών από διάφορα τμήματα του ΑΤΕΙ Πάτρας (συμπεριλαμβανομένου και του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας) να προβούν στη δημιουργία μίας πρωτοβουλίας, υπό την καθοδήγηση καθηγήτριας του τμήματος της Κοινωνικής Εργασίας Πάτρας (Δήμητρα- Δώρα Τελώνη), ενώ από τον Ιανουάριο του 2013 υπήρχε και η στήριξη του Δικτύου Δράσης Κοινωνικών Λειτουργιών.

Η παρέμβαση και οι δράσεις που περιγράφονται προέκυψαν μετά από έρευνα και σχεδιασμό. Ως σκοπό και στόχο είχαν την ευαισθητοποίηση, τη στήριξη, την αλληλεγγύη, αλλά και την ενδυνάμωση και ενεργοποίηση των κατοίκων σχετικά με οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζουμε όλοι. Όλα αυτά ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθούν, με τη συνεργασία όχι μόνο διαφόρων κοινωνικών υπηρεσιών, κοινωνικών ιατρείων κλπ, αλλά κυρίως με τη συνεργασία και την υποστήριξη των κατοίκων της περιοχής.

Αρχικά, όπως αναγνωρίζει η κυρία Ντελή, υπήρξαν δυσκολίες στην ενσωμάτωση των κοινωνικών λειτουργών του Δικτύου Δράσης με τον κόσμο που συμμετείχε στην λαϊκή συνέλευση. Έγιναν συναντήσεις με τους κατοίκους, ώστε να καταγραφούν οι ανάγκες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζαν, ενώ στη συνέχεια ξεκίνησαν δράσεις και παρεμβάσεις. Έπειτα έγιναν παραπομπές οικογενειών σε κρίση, σε κοινωνικές υπηρεσίες και άλλους φορείς, ανάλογα με τα προβλήματα που αντιμετωπίζαν (κατάχρηση ναρκωτικών, ενδοοικογενειακή βία, ψυχική ασθένεια, απόπειρες αυτοκτονίας). Τα προβλήματα των οικογενειών αυτών, προβλήματα που έχουν γενικά αυξηθεί στην Ελλάδα, ως αποτέλεσμα της κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης, είναι σοβαρά και δύσκολα στην αντιμετώπιση, δεδομένης της έλλειψης κοινωνικής πρόνοιας του κράτους, αλλά και της δυσχερούς οικονομικής κατάστασης την οποία βιώνουν οι κάτοικοι.

Παράλληλα, δημιουργήθηκαν ομάδες δημιουργικής απασχόλησης και εμπύχωσης σε παιδιά και εφήβους, με συχνή θεματολογία σχετική του ρατσισμού, με στόχο την ευαισθητοποίηση της κοινότητας, καθώς και ένα κοινωνικό φροντιστήριο έπειτα από αίτημα των κατοίκων. Παράλληλα δημιουργήθηκε και ομάδα γυναικών, οι οποίες πουλώντας χειροποίητες κατασκευές σε παζάρια, κατάφεραν να επωφεληθεί η γειτονιά τους.

Επίσης οργανώθηκε μια ομιλία για τους κατοίκους, σχετικά με το θέμα των ναρκωτικών, σε συνεργασία με το ΚΕΘΕΑ (την οργάνωση για την αποκατάσταση και επανένταξη των χρηστών ναρκωτικών στην Ελλάδα), ενώ δεν σταμάτησε ο σύλλογος να στέλνει επιστολές στο Δήμο και να ζητά την αντιμετώπιση των πρακτικών προβλημάτων. Μέσα από αυτές τις διεκδικήσεις κατάφεραν να πάρουν ένα κοντέινερ, όπου θα χρησίμευε για τις συνελεύσεις του συλλόγου και τις συναντήσεις των ομάδων.

Σημαντικό ρόλο στον αγώνα των κατοίκων έπαιξε και η γνωστοποίηση των προβλημάτων της περιοχής, όχι μόνο στην τοπική κοινότητα της Πάτρας, αλλά και στην υπόλοιπη Ελλάδα. Τέλος, τον Ιούνιο του 2014 έλαβε χώρα και το 1ο αυτοοργανωμένο Φεστιβάλ Εργατικών Κατοίκων Λεύκας, το οποίο αποτέλεσε μια πρωτοβουλία συνεργασίας του Δικτύου Δράσης Κοινωνικών Λειτουργιών, του Εκπολιτιστικού και μορφωτικού συλλόγου Λεύκας και των κατοίκων της γειτονιάς και κινητοποιώντας μεγάλο μέρος της Πάτρας ενισχύοντας τη δράση των κατοίκων.

Οι διεκδικήσεις των κατοίκων, που αφορούν κυρίως την επισκευή του υδρευτικού/ αποχετευτικού δικτύου και έναν ασφαλώς διαμορφωμένο χώρο για τα παιδιά, δεν έχουν σταματήσει. Αυτό που έχει αλλάξει είναι πως οι άνθρωποι τώρα είναι πιο αλληλέγγυοι και κινητοποιούνται ομαδικά για τα αιτήματά τους, αντί ο καθένας να προσπαθεί μόνος του. Αυτό, φυσικά, κατορθώθηκε μέσα σε ένα διάστημα χρόνου και μετά από πολλές απογοητεύσεις και αποτυχίες.

Μέρος Β'

4 Θεωρία μεθοδολογίας

4.1 Σκοπός έρευνας

Ο σκοπός για τον οποίο εκπονήθηκε η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι πολλαπλός. Αρχικά, σκοπό αποτελεί η διερεύνηση ευρωπαϊκών και εθνικών πρακτικών που εμπνέονται από το ριζοσπαστικό μοντέλο. Δευτερευόντως, η συγκέντρωση και διερεύνηση του ήδη υπάρχοντος θεωρητικού υποβάθρου στο οποίο αυτές βασίζονται, καθώς δεν υπάρχει πλούσια ελληνική βιβλιογραφία επί του θέματος. Τέλος, το κατά πόσο το θεωρητικό υπόβαθρο έχει εξελιχθεί μέσα στο χρόνο, μέσα από την ανατροφοδότηση της πρακτικής.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν αφορούσαν τόσο τον νέο ορισμό του επαγγέλματος (IFSW, 2014), όσο και τις ριζοσπαστικές παρεμβάσεις που βρέθηκαν.

Πιο συγκεκριμένα:

- Κατά πόσο ο νέος ορισμός του επαγγέλματος της Κοινωνικής Εργασίας (IFSW, 2014) ενθαρρύνει την άσκηση του ριζοσπαστικού μοντέλου;
- Υπάρχουν αξιοσημείωτες πρακτικές Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας στην Ελλάδα ή σε Ευρωπαϊκό επίπεδο από το 2000 και μετά; Αν ναι, ποιο το περιεχόμενο αυτών;
- Ποια η μεθοδολογία στις συγκεκριμένες πρακτικές;
- Ποια η αποτελεσματικότητα των πρακτικών της Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας;

4.2 Θεωρητικό υπόβαθρο

Για τη διεξαγωγή της έρευνας πραγματοποιήθηκε ποιοτική μελέτη, η οποία εντάσσεται στις νατουραλιστικές έρευνες. Η ποιοτική μελέτη αποτελεί μία απαιτητική και χρονοβόρα διαδικασία. Τα αποτελέσματα έρχονται μέσα από μια ειδική επεξεργασία, ενώ πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στις λεπτομέρειες και

τα επιμέρους θέματα που τυχόν παρουσιάζονται. Ο ερευνητής έχει τη δυνατότητα να εστιάσει σε πολλά διαφορετικά θέματα. Είναι πιο συχνή η χρήση της σε περιπτώσεις όπου ο ερευνητής επιχειρεί να κατανοήσει και να ερμηνεύσει διάφορα φαινόμενα και τη σημασία που δίνεται σε αυτά από τα άτομα. Η ποιοτική έρευνα χρησιμοποιεί ποικίλα εργαλεία συλλογής πληροφοριών, όπως συνεντεύξεις, ιστορικό υλικό, παρατήρηση κλπ. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί πως δουλεύει με λίγες περιπτώσεις, αλλά πολλές μεταβλητές (Creswell, 1998).

Η επιλογή της εν λόγω ερευνητικής στρατηγικής έγινε με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν, τα οποία ενδιαφέρονται να διερευνήσουν φαινόμενα και όχι απλά να ανακαλύψουν τις αιτιακές σχέσεις μεταβλητών. Επιπλέον, ο σκοπός της εργασίας απαιτούσε τη διερεύνηση του ζητήματος της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας, κάτι το οποίο θα ενισχυόταν από τη λεπτομερή παρουσίαση απόψεων επαγγελματιών και μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας.

Το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε κατά την έρευνα ήταν η ημι-δομημένη συνέντευξη, απευθυνόμενη σε πρόσωπα-κλειδιά (key informants). Πιο συγκεκριμένα, κατά την ημι-δομημένη συνέντευξη ο ερευνητής θέτει εκ των προτέρων ορισμένους βασικούς άξονες συζήτησης, ωστόσο είναι δεκτικός να αναλύσει και επιπλέον ζητήματα τα οποία πιθανά αναδυθούν κατά τη διεξαγωγή της συνέντευξης (Ράτσικα, 2013, May, 1993).

Όσον αφορά τα key-informants, είναι τα άτομα που θεωρούνται ειδήμονες στο ως προς εξέταση ζήτημα. Η συνέντευξη μαζί τους αποτελεί έναν ειδικό τύπο, καθώς υπάρχουν διαφορετικά πλεονεκτήματα και δυσκολίες. Τα άτομα αυτά, όντας ειδικοί στο πεδίο που αφορά η μελέτη, προσφέρουν έναν πλούτο πληροφοριών σχετικά με το ζήτημα που ερευνάται, λόγω της θέσης και της θεωρητικής τους γνώσης. Επιπλέον, από τη στιγμή που είναι εύστοφα άτομα και φέρουν βαθιά γνώση στο αντικείμενο μελέτης, οι συνεντεύξεις είναι πολύ ενδιαφέρουσες και προσδίδουν κύρος στην ερευνητική διαδικασία.

Παρόλα αυτά, συχνή δυσκολία αποτελεί η προσέγγιση αυτών των ατόμων, λόγω του βεβαρημένου προγράμματός τους. Επιπλέον, οι απαιτήσεις είναι αυξημένες, αφού ο συνεντευκτής οφείλει να επιδείξει πλήρη κατάρτιση και γνώση στο θέμα το οποίο διερευνάται. (Marshall & Rossman, 1995).

4.3 Η ποιοτική μελέτη στην παρούσα εργασία

Η φύση και ο σκοπός της παρούσας πτυχιακής εργασίας είναι τέτοιοι, όπου δεν επιτρέπουν τη χρήση ενός μόνο εργαλείου συλλογής στοιχείων για τη διεξαγωγή συμπερασμάτων. Αντιθέτως, χρησιμοποιήθηκαν πολλαπλές μέθοδοι συλλογής στοιχείων.

Η ποιοτική μελέτη που ακολουθήθηκε για την πτυχιακή εργασία απευθυνόταν σε πρόσωπα- κλειδιά, δηλαδή σε ειδήμονες, και δεν διερεύνησε προσωπικά και ευαίσθητα δεδομένα, επομένως δεν υπήρξε δυσκολία σχετική με ηθικά ζητήματα, ούτε με την απόσπαση πληροφοριών από τους συνεντευξιαζόμενους.

Επιπλέον πραγματοποιήθηκε μελέτη αρχειακού υλικού, μέσα από βιβλιογραφικές πηγές, το διαδίκτυο, ενώσεις/ δίκτυα κοινωνικών λειτουργών στην Ελλάδα και την Ευρώπη και συνεντεύξεις με πρόσωπα- κλειδιά (key- informants).

Η προσέγγιση των key- informants έγινε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας. Για την ακρίβεια, σε αρχικό επίπεδο στάλθηκε ένα μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, στο οποίο υπήρχαν οι απαραίτητες πληροφορίες σχετικά με τους ερευνητές, την έρευνα, τους εναλλακτικούς δυνατούς τρόπους πραγματοποίησης της συνέντευξης και τους βασικούς άξονες αυτής. Η μέθοδος της χιονοστιβάδας χρησιμοποιήθηκε μετά τη διεξαγωγή των πρώτων συνεντεύξεων, όπου τα πρόσωπα μας συνέστησαν συναδέλφους, οι οποίοι θα ήταν δυνατό να προσφέρουν στην έρευνά μας.

Οι εναλλακτικές στην πραγματοποίηση των συνεντεύξεων προέκυψαν από την κατανόηση εκ μέρους των ερευνητών σχετικά με τον περιορισμό της διαθεσιμότητας των προσώπων. Συγκεκριμένα, από τα έξι (6) πρόσωπα- κλειδιά που συμμετείχαν στην έρευνα, οι τρεις (3) συνεντεύξεις διεξήχθησαν μέσω τηλεδιάσκεψης, δύο (2) μέσω γραπτών απαντήσεων στους βασικούς άξονες και μία (1) δια ζώσης.

Οι κύριοι άξονες στους οποίους κινήθηκαν οι συνεντεύξεις ήταν:

- Τι σημαίνει για εσάς Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία;
- Ο φορέας στον οποίο εργάζεστε σας δίνει τη δυνατότητα άσκησης Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας; Αν ναι, μπορείτε να μας αναφέρετε παραδείγματα; Αν όχι, γνωρίζετε παραδείγματα παρεμβάσεων στην Ελλάδα/

Ευρώπη (ανάλογα των γνώσεων- εμπειρίας του συνεντευξιαζόμενου/-ης) που εμπνέονται από αυτό το μοντέλο;

- Γιατί κατά τη γνώμη σας αυτό το μοντέλο έχει τη λιγότερο συχνή εφαρμογή;
- Πως βλέπετε το μέλλον της Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας σε Ελλάδα/ Ευρώπη (ανάλογα των γνώσεων- εμπειρίας του συνεντευξιαζόμενου/-ης);
- Κατά πόσο θεωρείτε ότι ο νέος ορισμός της Κοινωνικής Εργασίας αφήνει περιθώρια ριζοσπαστικοποίησης του επαγγέλματος;

4.4 Παρατηρήσεις σχετικά με την εμπειρία

Όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι ενημερώθηκαν εξ αρχής για τη χρήση συσκευής ηχογράφησης της συνέντευξης και παρακινήθηκαν να εκφράσουν τυχόν ενστάσεις. Σε όλες τις συνεντεύξεις επικράτησε άνετο και οικείο κλίμα, ενώ όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι ανταποκρίθηκαν άμεσα στο κάλεσμά μας. Η γνώση και η εμπειρία που κατέχουν στο πεδίο της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας ή κάποιας από τις προσεγγίσεις αυτής, αποτέλεσε σημαίνοντα παράγοντα στην διεξοδική ανάλυση των θεμάτων που τέθηκαν, αλλά και στην αναφορά επιπλέον θεμάτων, τα οποία δεν καλύπτονταν από τις κύριες θεματικές ενότητες, όπως άλλωστε φαίνεται και από την ανάλυση των δεδομένων. Αποτέλεσμα ήταν οι συνεντεύξεις οι οποίες πραγματοποιήθηκαν μέσω τηλεδιάσκεψης (skype) και δια ζώσης να διαρκέσουν κατά μέσο όρο μία ώρα και δέκα λεπτά (1:10'), καθώς ήταν πολύ πρόθυμοι να επεκτείνουν τη συζήτηση σε ορισμένα επιπλέον ζητήματα, τα οποία υπερέκλυψαν τις θεματικές ενότητες.

Όσον αφορά στις δυσκολίες που παρουσιάστηκαν, αυτές αφορούσαν αρχικά τη δυσκολία προσέγγισης των προσώπων και τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων μέσα στο προτεινόμενο χρονικό πλαίσιο. Ωστόσο, υπήρξε κατανόηση από τους συνεντευξιαζόμενους σχετικά με το τεθειμένο χρονοδιάγραμμα και έσπευσαν να αποκριθούν στο κάλεσμα. Μία επιπρόσθετη δυσκολία φαίνεται να αποτέλεσε το γεγονός πως υπήρχε ανησυχία σχετικά με τη διεξαγωγή της εκάστοτε συνέντευξης, καθώς τα άτομα αυτά, όπως προαναφέρθηκε, είναι γνώστες του αντικειμένου. Ωστόσο, αυτή η ανησυχία διευθετήθηκε μέσα από τη μελέτη της θεωρίας, αλλά και

από τη θετική τους διάθεση σχετικά τόσο με το θέμα, όσο και με την προτίμηση και εμπιστοσύνη που δείξαμε στα πρόσωπά τους, μέσα από την επιλογή μας.

4.5 Μεθοδολογία ανάλυσης δεδομένων – θεματική ανάλυση

Η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα ως προς τη εξαγωγή συμπερασμάτων είναι η θεματική ανάλυση. Η θεματική ανάλυση αποτελεί ένα τύπο ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων και είναι μία ολοκληρωμένη διαδικασία, κατά την οποία οι ερευνητές δύνανται να αναγνωρίσουν έναν αριθμό όμοιων αναφορών μεταξύ των δεδομένων που έχουν συλλεχθεί κατά τις συνεντεύξεις (Hayes, 1997). Είναι εύκολα προσαρμόσιμη σε παραγωγικές και επαγωγικές έρευνες. Με αυτό τον τρόπο είναι καταλληλότερη για την ανάλυση δεδομένων, όταν ο σκοπός του ερευνητή είναι να εξάγει πληροφορίες, ώστε να αποδείξει τη σχέση μεταξύ των μεταβλητών και να συγκρίνει στοιχεία που αφορούν διαφορετικές καταστάσεις στην ίδια έρευνα.

Ο Denscombe (2010) αναφέρθηκε σε τρεις αρχές της ποιοτικής ανάλυσης. Η πρώτη από αυτές αναφέρεται στην περίληψη μεγάλων και διαφορετικών δεδομένων σε σαφή και σύντομα κείμενα. Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί με την οργάνωση των προφορικών δεδομένων και την καταγραφή τους σε διαγράμματα/ πίνακες. Έτσι ο ερευνητής έχει τη δυνατότητα να αναγνωρίσει, να συγκρίνει και να καθορίσει τα δεδομένα στα οποία τελικώς θα επικεντρωθεί. Μια ακόμα αρχή σχετίζεται με την ξεκάθαρη σχέση μεταξύ των ερευνητικών υποκειμένων και την περίληψη, ενώ σύμφωνα με την τρίτη κάποιος θα πρέπει να καταλήξει σε ένα συμπέρασμα με την ανάπτυξη ενός μοντέλου και/ ή με τη βελτίωση της εννοιολογικής βάσης της έρευνας. Δηλαδή τη βελτίωση ή την αλλαγή του τίτλου/ σκοπού της έρευνας, σύμφωνα με τα νέα δεδομένα.

Η θεματική ανάλυση χρησιμοποιείται για την ανάλυση κατηγοριών και θεμάτων που σχετίζονται με τα δεδομένα. Θεωρείται η καταλληλότερη μέθοδος για κάθε έρευνα που αναζητά να καταλήξει σε ένα συμπέρασμα μέσω διάφορων ερμηνειών των δεδομένων. Επιτρέπει στον αναλυτή να σχετίσει μια ανάλυση της συχνότητας ενός θέματος με το σύνολο του περιεχομένου, ενώ έτσι γίνεται καλύτερα κατανοητή και η προοπτική του όποιου θέματος. Τέλος, ο ερευνητής είναι σε θέση να

καθορίσει με ακρίβεια τις σχέσεις μεταξύ μοτίβων και να συγκρίνει τις απόψεις που συλλέγονται σε διάφορα στάδια της εργασίας.

Η θεματική ανάλυση προτείνεται για περιπτώσεις όπου ο ερευνητής επιθυμεί να καταλήξει σε διεξαγωγή συμπερασμάτων από τα δεδομένα που έχουν συλλεχθεί, ενώ μπορεί να χρησιμοποιήσει και βοηθητικά ερωτηματολόγια. Επίσης, δίνεται η δυνατότητα στον ερευνητή να αξιολογήσει τα ίδια δεδομένα πριν και μετά την αλλαγή μιας μεταβλητής, ενώ τέλος προσφέρει τη δυνατότητα παρουσίασης των συμπερασμάτων με αποτελεσματικότερο τρόπο.

Το μοντέλο της θεματικής ανάλυσης αποτελείται από τρία κύρια στάδια, τη συμπύκνωση δεδομένων, την οπτικοποίηση και τη διεξαγωγή συμπερασμάτων. Πιο αναλυτικά αυτά τα στάδια ακολουθούν βήματα, τα οποία αναφέρονται στην επιλογή των δεδομένων, την επικέντρωση στα σημαντικότερα, την απλοποίηση και μετατροπή τους. Στη συνέχεια ακολουθεί η οργάνωση των δεδομένων σε ευρείες θεματικές, καθιστώντας έτσι ευχερέστερη την κατανόηση των μεταξύ τους σχέσεων και τη διεξαγωγή συμπερασμάτων.

Πιο συγκεκριμένα, για την εξαγωγή των συμπερασμάτων σύμφωνα με τη μεθοδολογία της θεματικής ανάλυσης ανά παράγραφο, ακολουθήσαμε τα εξής βήματα:

- Απομαγνητοφώνηση συνεντεύξεων
- Επισήμανση των σημείων εκείνων, όπου αναφέρονταν στις τεθειμένες θεματικές
- Περίληψη λεγομένων του εκάστοτε συνεντευξιαζόμενου
- Συνένωση περιλήψεων σε ένα τελικό κείμενο, με εμφανή τα σημεία συμφωνίας/ διαφωνίας
- Σχολιασμός αποτελεσμάτων

Μετά την απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων ακολούθησε η επισήμανση των σημείων εκείνων, όπου αναφέρονταν στις θεματικές ενότητες που είχαν τεθεί εκ των προτέρων. Στη συνέχεια, έγινε περιληπτική καταγραφή της άποψης του εκάστοτε συνεντευξιαζόμενου για κάθε μία από τις θεματικές ενότητες, ενώ δημιουργήθηκαν και νέες, λόγω της σημασίας που έδωσαν ορισμένοι από τους συνεντευξιαζόμενους σε συγκεκριμένα ζητήματα. Τελικό βήμα ήταν η συνένωση των περιλήψεων σε ένα ενιαίο κείμενο, στο οποίο είναι κατανοητά τα μεταξύ τους σημεία συμφωνίας και

διαφωνίας. Σε επόμενο χρόνο ακολούθησε ο σχολιασμός των αποτελεσμάτων και η εξαγωγή συμπερασμάτων.

Δυσκολίες παρουσιάστηκαν σε κάθε βήμα της διαδικασίας, καθώς η απομαγνητοφώνηση συνεντεύξεων αποτελεί μία χρονοβόρα διαδικασία, αλλά και η επιλογή και επισήμανση απαιτεί κριτική σκέψη, ώστε να επιλέγονται τα δεδομένα τα οποία προσφέρουν στην έρευνα. Στη συνέχεια, οι περιλήψεις των δεδομένων έπρεπε να γίνουν με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην αλλοιώνεται το νόημα αυτών που ειπώθηκαν.

Σημαντική δυσκολία, επίσης, αποτέλεσε και ο διαχωρισμός των σημαντικών σημείων της συνέντευξης σε μία και μόνο θεματική, καθώς πολλά από τα θέματα είναι αλληλένδετα και συνέχεια το ένα του άλλου. Μία τελευταία δυσκολία αποτέλεσε η επιλογή των νέων μοτίβων και δεδομένων, τα οποία ήταν ικανά να δημιουργήσουν επιπλέον θεματικές ενότητες.

Ωστόσο, οι δυσκολίες υπερνικήθηκαν σταδιακά. Αρχικά υπήρξε καταμοιρασμός του φόρτου εργασίας στις σπουδάστριες, ενώ τα στάδια της έρευνας που απαιτούσαν ιδιαίτερη προσοχή και κριτική σκέψη ολοκληρώθηκαν μέσα από ομαδική δουλειά και διάλογο.

4.6 Ιστορικό συνεντεύξεων (interview record)

Για την έρευνα μας, που σχετίζεται με την ριζοσπαστική κοινωνική εργασία, διεξάχθηκαν συνεντεύξεις με πρόσωπα- κλειδιά (key informants), πρόσωπα, δηλαδή, τα οποία είναι σημαντικά, διακεκριμένα και καλά πληροφορημένα για το θέμα που ερευνούμε. Συγκεκριμένα:

Συνέντευξη 1η: πραγματοποιήθηκε με τηλεδιάσκεψη (μέσω skype) , την Κυριακή 1/3/2015 και ώρα 15:00. Η ερωτώμενη ήταν η κα Δήμητρα Γιάννου, Κοινωνική λειτουργός στην Πρόνοια Λιβαδειάς, ένα από τα ιδρυτικά μέλη του Δικτύου Δράσης Κοινωνικών Λειτουργών, αν και πλέον δεν δραστηριοποιείται στο Δίκτυο. Το έργο της επικεντρώνεται στην Κριτική Κοινωνική Εργασία.

Συνέντευξη 2η: έλαβε χώρα με τηλεδιάσκεψη (μέσω skype), το Σάββατο 7/3/2015 και ώρα 13:00μ.μ. Ερωτώμενη ήταν η κα Ευπραξία Ντελλή, κοινωνική λειτουργός, που δραστηριοποιείται στο Δίκτυο Δράσης Κοινωνικών Λειτουργών. Υπήρξε ένα από τα ιδρυτικά μέλη του Δικτύου στην Πάτρα, ενώ προς το παρόν

δραστηριοποιείται στην Αθήνα. Έχει εργαστεί στον παιδικό σταθμό του ΤΕΙ Πατρών και στο ΙΚΑ Πατρών και Αθηνών.

Συνέντευξη 3η: πραγματοποιήθηκε με τηλεδιάσκεψη (μέσω skype), την Πέμπτη 19/03/2015 στη 13:00. Ο συνεντευξιζόμενος ήταν ο κος Βασίλειος Ιωακειμίδης, ο οποίος εργάζεται στο Πανεπιστήμιο Durham, είναι εκλεγμένος Γραμματέας των Σχολών Κοινωνικής Εργασίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EASSW) και εκπρόσωπος των Ευρωπαίων εκπαιδευτικών του κλάδου στο διοικητικό συμβούλιο της Διεθνούς Ένωσης των Σχολών Κοινωνικής Εργασίας (IASSW). Είναι επίσης ιδρυτικό μέλος και μέλος της διοικούσας επιτροπής του Δικτύου Δράσης Κοινωνικής Εργασίας (SWAN), συν - αρχισυντάκτης του περιοδικού Διεθνούς Κοινωνικής Εργασίας (Sage) και μέλος της συντακτικής επιτροπής επιστημονικού περιοδικού “Critical and Radical Social Work Journal” (Policy Press). Η έρευνά του έχει δημοσιευθεί στην ελληνική και αγγλική γλώσσα και επικεντρώνεται στη ριζοσπαστική κοινωνική εργασία .

Συνέντευξη 4η: διεξάχθη με την αποστολή γραπτών απαντήσεων στις ερωτήσεις των ερευνητών, 26 Μαρτίου 2015 . Η ερωτώμενη ήταν η κα. Σοφία Δεδότση, υποψήφια Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Manchester, Εργαστηριακή Συνεργάτιδα στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, ΑΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας και ΑΤΕΙ Αθήνας. Ακόμη έχει λάβει μέρος σε Πανελλήνια Διεπιστημονικά συνέδρια και έχει πολλές δημοσιεύσεις.

Συνέντευξη 5η: πραγματοποιήθηκε με την αποστολή γραπτών απαντήσεων στις ερωτήσεις των ερευνητών τον Μάρτιο του 2015. Συμμετέχων ήταν ο κος Iain Ferguson, ακαδημαϊκός με κύρια ερευνητικά ενδιαφέροντα την ψυχική υγεία, τον «διοικητισμό» στην κοινωνική εργασία, στη διεθνή κοινωνική εργασία και στη ριζοσπαστική παράδοση της κοινωνικής εργασίας. Στο ενεργητικό του έχει πολλές δημοσιεύσεις. Επιλέγουμε να αναφέρουμε το “Αναθεώρηση της Κοινωνικής Εργασίας: Ανατρέποντας το νεοφιλελευθερισμό και προωθώντας την κοινωνική δικαιοσύνη” (Sage, 2008) και “Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία στην Πράξη” (με την Rona Woodward) (Policy Press 2009). Επίσης, αποτελεί ιδρυτικό μέλος του Δικτύου Εργασίας Κοινωνικής Δράσης (SWAN).

Συνέντευξη 6η: έλαβε χώρα την Τετάρτη 8/4/2015 και ώρα 15:00 δια ζώσης. Ερωτώμενη ήταν η κα Πελεκίδου Μαγδαληνή (Λίνα), επιστημονική συνεργάτιδα του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας στο ΑΤΕΙ Κρήτης, ενώ επαγγελματικά

Ριζοσπαστική κοινωνική εργασία

δραστηριοποιείται και στο Εργαστήριο Διαπολιτισμικής Αγωγής και Δράσης του ΑΤΕΙ Κρήτης. Από το 2004 έως το 2011 εργάστηκε ως κοινωνική λειτουργός στο «Βοήθεια στο Σπίτι» και στην εταιρεία Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Αποκατάστασης. Ακόμη έχει συμμετάσχει σε εθνικά και ευρωπαϊκά ερευνητικά προγράμματα, που περιλαμβάνουν τη μελέτη για την αξιολόγηση της Κοινωνικών Υπηρεσιών Υγείας και την ένταξη των μεταναστών.

5 Ανάλυση συνεντεύξεων

5.1 Σχέση υποκειμένου με Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία

Η επικρατούσα αντίληψη των υποκειμένων για τη Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία, δηλαδή το κοινό σημείο όλων των απαντήσεων ήταν η αναγνώριση του αντικαπιταλιστικού χαρακτήρα της προσέγγισης, ενώ τονίζεται και ο ταξικός διαχωρισμός της κοινωνίας. Ειδικότερα όλοι αναφέρονται στη σημασία την οποία δίνει το ριζοσπαστικό μοντέλο στην κατανόηση των δομικών αιτιών των κοινωνικών προβλημάτων, σε αντίθεση με άλλα μοντέλα (κυρίως ψυχοδυναμικά) που αναζητούν την παθολογία στο άτομο.

Κατά βάση αποτελεί ένα συλλογικό μοντέλο κοινωνικής εργασίας, το οποίο απαιτεί συμμαχία τόσο με εξυπηρετούμενους όσο και με συναδέλφους, εφόσον όλοι βάζονται από το παρόν κοινωνικό-οικονομικό σύστημα. Επιπρόσθετα στη συν. 2 αναφέρεται στο ότι η προσέγγιση κινείται σε τρεις βασικούς άξονες: την αλληλεγγύη, την αντίσταση σε όλα όσα συμβαίνουν και τη διεκδίκηση.

Βέβαια η συν.1 και συν.2, καθώς εμπνέονται κυρίως από την κριτική κοινωνική εργασία, θεωρούν ότι η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία ιεραρχεί την καταπίεση, δηλαδή εστιάζει στην ταξική ανισότητα, παραμερίζοντας τις άλλες μορφές καταπίεσης. Έτσι η συν.2 θεωρεί ότι η ριζοσπαστική προσέγγιση είναι ανάγκη να συμπορεύεται και με άλλες αντικαταπιεστικές προσεγγίσεις, εφόσον αλληλοσυμπληρώνονται, ενώ η συν. 1 τόνισε πως η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία υπάγεται στην κριτική.

Σχολιασμός: Σε αυτό το σημείο να τονιστεί ξανά, αφού έχει προαναφερθεί στο θεωρητικό μέρος, το ότι η ευάλωτες ομάδες στην πλειοψηφία τους έχουν ένα κοινό. Ειδικότερα, σύμφωνα με τη ριζοσπαστική προσέγγιση, αυτό που πρέπει να τους ενώνει είναι η εργατική τάξη στην οποία ανήκουν. Κατά την δική μας άποψη η συστημική βία είναι αυτή που πρώτα και κύρια εμποδίζει όχι μόνο τις ευάλωτες ομάδες, αλλά όλους εμάς που δεν ανήκουμε στην αστική τάξη να ζήσουμε αξιοπρεπώς. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους Bailey & Brake (1975:9) η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία ορίζεται ως «η ουσιαστική κατανόηση της θέσης των καταπιεσμένων μέσα στο πλαίσιο της κοινωνικής και

οικονομικής δομής στην οποία ζούμε». Αυτός ο ορισμός έχει δεχθεί έντονες επιρροές, από κάποιους χαρακτηριστικούς τρόπους αντίληψης του κόσμου που προέρχονται από τη σοσιαλιστική σκέψη.

5.2 Εκπαίδευση και Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία

Όλοι οι Έλληνες συνεντευξιζόμενοι συμφωνούν ότι τα τμήματα κοινωνικής εργασίας στο παρελθόν επικεντρώνονταν στα μοντέλα ψυχοδυναμικού χαρακτήρα, με εξαίρεση το τμήμα κοινωνικής εργασίας του ΑΤΕΙ Κρήτης. Συγκεκριμένα, όπως υποστηρίζουν οι συν.1 και συν.6 το εν λόγω τμήμα τόσο παλαιότερα όσο και τώρα διαχωρίζεται σε αυτό τον τομέα με την εκπαίδευση των σπουδαστών σε ριζοσπαστικές προσεγγίσεις, παρόλο που σύμφωνα με την συν.6 η εκπαίδευση κατευθύνεται περισσότερο στη μεθοδολογία της γενικής κοινωνικής εργασίας.

Ως εκ τούτου σύμφωνα με τη συν.1 τα εκπαιδευτικά “κενά” που εντοπίζονται έχουν ως αποτέλεσμα να μην γίνεται αντιληπτή η ριζοσπαστική βάση των πρακτικών πολλών κοινωνικών λειτουργών. Έτσι, αυτές οι πρακτικές δεν αναγνωρίζονται από την ακαδημαϊκή κοινότητα (ούτε από τους ίδιους) αφήνοντας τη θεωρία χωρίς τον εμπλουτισμό της πρακτικής.

Σχολιασμός: Όταν μια προσέγγιση της κοινωνικής εργασίας έχει αντικαπιταλιστικό χαρακτήρα, είναι φυσικό επακόλουθο να μην διδάσκεται στο καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα το οποίο ζούμε. Ένας από τους μηχανισμούς του συστήματος είναι η εκπαίδευση, μέσα από αυτήν καλλιεργείται ο ατομικισμός και οι αυταπάτες. Αυτό συμβαίνει γιατί ένα αστικό κράτος, έχει ως κύριο μέλημα την διαίωση του παρόντος κοινωνικοοικονομικού συστήματος. Ο Ιωακειμίδης (2012) αναφέρει χαρακτηριστικά πως οι κρατικοί θεσμοί και άλλοι φορείς είναι δομημένοι με τέτοιο τρόπο ώστε ποικιλοτρόπως να επιβάλλουν τις θέσεις τις κοινωνικής τάξης που βρίσκεται στην κορυφή της οικονομικής πυραμίδας. Αυτό το δεδομένο διατρέχει κάθετα τις δομές του κράτους από τις δυνάμεις επιβολής της τάξης (αστυνομία και στρατό) μέχρι και στους «κοινωνικούς φορείς», όπως είναι η παιδεία.

Ωστόσο, πολλοί ακαδημαϊκοί λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες της κοινωνίας και την αυξημένη αντίθεση κεφαλαίου- εργασίας στον 21^ο αιώνα ,έχουν αρχίσει να αναζητούν τη ρίζα των προβλημάτων τόσο των ίδιων, όσο και των εξυπηρετούμενων. Υπάρχουν λοιπόν, κάποιοι ακαδημαϊκοί που

αναλογίζονται ποιους κοινωνικούς λειτουργούς έχει ανάγκη η κοινωνία και ποιοι κοινωνικοί λειτουργοί από τη θέση τους θα συνεισφέρουν στην κοινωνική δικαιοσύνη και την αλλαγή. Για αυτό το λόγο, εστιάζουν στα κεφάλαια των βιβλίων που αναφέρονται στη ριζοσπαστική κοινωνική εργασία και δεν τα προσπερνούν. Παράδειγμα, αποτελούν καθηγήτριες στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του Ηρακλείου Κρήτης που από προσωπική εμπειρία διαπιστώθηκε ότι παρέχουν τα κατάλληλα ερεθίσματα στους σπουδαστές για την άσκηση μιας άλλης κοινωνικής εργασίας. Ακόμη, χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων ακαδημαϊκών αποτελεί και η κα Μ. Πενταράκη, συγκεκριμένα στο πρώτο μέρος αναφέρεται το παράδειγμα ριζοσπαστικής πρακτικής, που διαπαιδαγόησε μελλοντικούς κοινωνικούς λειτουργούς καθότι είχαν ενεργό ρόλο στην παρέμβαση στην Ηλεία, αλλά και η κα Δ. Τελώνη, η οποία με παρόμοιο τρόπο καθοδήγησε σπουδαστές της κοινωνικής εργασίας, να παρέμβουν με ριζοσπαστικές πρακτικές, όπως φαίνεται από το παράδειγμα στη Λεύκα Πάτρας.

5.3 Δυνατότητα άσκησης Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας

5.3.1 Δημόσιοι Φορείς

Όλοι συμφωνούν ότι η άσκηση ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας δεν είναι εφικτή στο δημόσιο τομέα, καθώς σύμφωνα με τον συν. 3 οι δημόσιες δομές που εξαρτώνται από ευρωπαϊκές και κρατικές χρηματοδοτήσεις, είναι ευάλωτες σε πολιτικές πιέσεις, ενώ και ο συν.5 αναφέρεται στον περιορισμό αυτής της δυνατότητας και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ως απόρροια του διοικητισμού και των πολιτικών που υιοθετήθηκαν κατά την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008.

Επιπλέον ενώ η συν.2 αναφέρει ότι ένας κοινωνικός λειτουργός που εργάζεται στο δημόσιο τομέα είναι υποχρεωμένος να ασκήσει κοινωνικό έλεγχο, η συν. 1 συμπληρώνει πως από τη στιγμή που το ριζοσπαστικό μοντέλο έρχεται να διαβάλλει το δημόσιο, δεν μπορεί να επιτρέψει την άσκησή του.

Ωστόσο αν και υπάρχει συνολικά η αναγνώριση ότι οι ανάγκες και τα αιτήματα της κοινωνίας είναι τέτοια που δίνουν ώθηση στην άσκηση ριζοσπαστικών πρακτικών, ακόμα κι αν αυτές δεν είναι αμιγώς ριζοσπαστικές, οι κρατικοί φορείς και οι πολιτικές κοινωνικής πρόνοιας εξακολουθούν να προάγουν ένα συντηρητικό μοντέλο, όπου αν ένας κοινωνικός λειτουργός παρεκκλίνει κινδυνεύει με απόλυση.

Σχολιασμός: Οι κοινωνικοί λειτουργοί που εργάζονται σε δημόσιους φορείς πολύ συχνά αναγκάζονται να γίνουν εφαρμοστές καταπιεστικών πολιτικών, υπαγορευμένων από το κράτος, και εφαρμόζουν το συναινετικό μοντέλο. Σύμφωνα με το Ζαϊμάκη (2011) πρωταρχικός στόχος αυτού του μοντέλου είναι η προσαρμογή και η αποφυγή των συγκρούσεων που φέρνουν σε κίνδυνο το ίδιο το σύστημα. Οι όποιες παρεκκλίσεις αντιμετωπίζονται με μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου.

5.3.2 Οργανώσεις

Οι συν.1, συν.2, συν.3 και συν.4 αναφέρουν ότι τόσο το SWAN σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όσο και το Δίκτυο Δράσης Κοινωνικών Λειτουργών σε εθνικό επίπεδο έχουν τη δυνατότητα άσκησης Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας, καθότι δεν εξαρτώνται από το κράτος, ενώ βασίζουν τη λειτουργία τους σε συγκεκριμένες αξίες.

Σχολιασμός: Σύμφωνα με τον Ferguson το Social Work Action Network- SWAN δεν επιχειρεί να ανταγωνιστεί ή να αντικαταστήσει τους υπάρχοντες οργανισμούς κοινωνικών λειτουργών, είτε είναι επαγγελματικές ενώσεις, είτε συνδικαλιστικές ομάδες. Αντίθετα, είναι μια ριζοσπαστική φωνή διαμαρτυρίας εντός του χώρου της κοινωνικής εργασίας που αποτελείται από κοινωνικούς λειτουργούς, ακαδημαϊκούς, φοιτητές και χρήστες υπηρεσιών.

5.4 Πρακτικές εφαρμογές

5.4.1 Ελλάδα

Λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι οι συν.1, συν.2 και συν.3 αποτελούν ιδρυτικά μέλη του Δικτύου Δράσης Κοινωνικών Λειτουργών, και το ότι και η συν.4 έχει επαφή με αυτό, αντιλαμβανόμαστε τη σημασία που δόθηκε στις δράσεις του Δικτύου, σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά και τις αξίες της Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας.

Πιο συγκεκριμένα η συν.2 μας έδωσε πληροφορίες σχετικά με την παρέμβαση στη Λεύκα Πάτρας¹, αλλά και σχετικά με μια παρέμβαση (στην Πάτρα) η οποία προχώρησε με τη στήριξη του Δικτύου και αφορούσε σε μια οικογένεια Ρομά της οποίας η μητέρα επισκέφτηκε το Κοινωνικό Ιατρείο Αλληλεγγύης Πατρών. Εκεί γνωστοποίησε τα προβλήματά της που συμπεριελάμβαναν την έλλειψη νερού, ηλεκτρικού ρεύματος και ακραία φτώχεια. Συν τοις άλλοις αυτή η γυναίκα είχε χάσει

το προνοιακό επίδομα (το οποίο αποτελούσε τη μόνη πηγή εσόδων της οικογένειας) και βρισκόταν σε αναμονή για καιρό, ώστε να περάσει από επιτροπή στο Κέντρο Πιστοποίησης Αναπηρίας. Άλλα προβλήματα που την απασχολούσαν ήταν ο μη εμβολιασμός των παιδιών και η μη φοίτηση τους στο σχολείο. Υπήρξε κινητοποίηση, λοιπόν, αρχικά στην ΔΕΥΑΠ, στα συνδικαλιστικά όργανα, ενώ έπειτα έγινε επίσκεψη στη ΔΕΗ. Παρόλο που υπήρχε νομοθετική πρόβλεψη για το συγκεκριμένο ζήτημα (την οποία ανακάλυψαν κατά τη διερεύνηση επίλυσης του προβλήματος) η γυναίκα αυτή, ακόμα και μετά από αρκετές προσπάθειες στο Δήμο, δεν κατάφερε να βρει λύση, καθώς υπήρχε ανεπαρκής πληροφόρηση και ανεπαρκής στελέχωση που είχε οδηγήσει σε μεγάλο φόρτο εργασίας των υπαλλήλων. Στην πορεία, λοιπόν, η συν.2 τονίζει ως ριζοσπαστικά στοιχεία της παρέμβασης την κινητοποίηση της κοινωνίας και τη γνωστοποίηση μέσω δελτίων τύπου, που αποσκοπεί στην ενημέρωση όλων των συναδέλφων, αλλά και των εξυπηρετούμενων “ώστε το ατομικό να γίνει συλλογικό”.

Πέρα από τη δράση του Δικτύου, ένα παράδειγμα με ριζοσπαστικά στοιχεία που αναφέρει η συν.1 έλαβε χώρα όταν εκείνη εργαζόταν σε ένα Κέντρο Υγείας ενός χωριού, κοντά στο οποίο υπήρχε ένας αποκλεισμένος συνοικισμός Ρομά. Σε αυτόν οι κάτοικοι αντιμετώπιζαν πολλαπλά προβλήματα οικονομικά, υγείας κλπ. Ο διευθυντής του κέντρου υγείας δεν επιθυμούσε να εξυπηρετεί τους εν λόγω κατοίκους. Ωστόσο η κοινωνική λειτουργός έφτιαξε ένα δίκτυο συνεργασίας με ανθρώπους από διάφορες δομές, όπως το συνήγορο του πολίτη αλλά και εθελοντές και συνδικαλιστές της αριστεράς. Σε αρχικό επίπεδο απεστάλησαν επιστολές σε διάφορους φορείς, που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στη δημιουργία μιας ομάδας που θα συνεργαζόταν με τους Ρομά. Η ίδια αναφέρει ότι όταν πλέον έφυγε είχαν αρχίσει να διαφαίνονται αποτελέσματα της παρέμβασης αυτής, καθώς είχε προχωρήσει ο εμβολιασμός των παιδιών Ρομά και είχε γίνει προσπάθεια έναρξης φοίτησής τους στο σχολείο. Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι ο διευθυντής του Κέντρου Υγείας της είχε κάνει αναφορά στον ανώτερο του (στον διευθυντή του νοσοκομείου όπου υπαγόταν το Κέντρο Υγείας), υποβάλλοντας ανυπόστατες κατηγορίες εναντίον της.

Επίσης, η συν.1 μας παραθέτει ένα παράδειγμα κριτικής κοινωνικής εργασίας, η οποία μάλιστα το θεωρεί εξαιρετικό. Πιο συγκεκριμένα αναφέρθηκε στον καταυλισμό Ρομά της Θήβας, όπου η κοινωνική λειτουργός της περιοχής κατάφερε να χτίσει σχέση εμπιστοσύνης με τους κατοίκους, όταν αυτός ο συνοικισμός

λειτούργουσε σαν γκέτο και ήταν ταυτισμένος με προβλήματα φτώχειας, ναρκωτικών, πολλών μορφών βίας και υγείας. Συν τοις άλλοις ήταν αποκομμένος από κάθε είδους επικοινωνία με δομές και φορείς, κρατικούς ή μη.

Άλλα παραδείγματα που αναφέρθηκαν από τη συν.2 αφορούσαν την εργασία της στο ΙΚΑ Αθηνών και στο ΤΕΙ Πατρών. Συγκεκριμένα στο ΙΚΑ κλήθηκε να αντιμετωπίσει μόνη της μία περίπτωση καταγγελίας σεξουαλικής παρενόχλησης σε μετανάστρια από έναν γιατρό, τη στιγμή που οι συνάδελφοί της προσπάθησαν να ταχθούν υπέρ του συναδέλφου ιατρού. Σε αυτό το σημείο αναφέρει ότι είναι σημαντικό να έχει δημιουργήσει κάποιος συμμαχίες, πριν να επιχειρήσει την όποια παρέμβαση, καθώς η ίδια δέχθηκε απειλές για αναφορά στη διευθύντρια, η οποία όμως εν τέλει υπήρξε υποστηρικτική απέναντί της και βοήθησε στη σύνταξη της εν λόγω καταγγελίας.

Στο ΤΕΙ Πατρών, από την άλλη, όπου εργαζόταν στον παιδικό σταθμό υπήρχαν σημαντικές ελλείψεις σε υλικοτεχνικές υποδομές και προσωπικό. Έτσι, ενήργησε στοχευμένα με τη δημιουργία σχολών γονέων, στις οποίες μεταξύ άλλων ενημέρωνε και κινητοποιούσε τους γονείς των παιδιών ώστε να διεκδικήσουν αυτά που τους αναλογούσαν. Κάποιοι μάλιστα βρίσκονταν σε καίριες θέσεις του ΤΕΙ, από τη στιγμή που ο παιδικός σταθμός λειτούργουσε για τα παιδιά των εργαζομένων και των φοιτητών του ΤΕΙ.

Συνεχίζοντας, ο συν.3 περιγράφει μία προσπάθεια κοινωνικών λειτουργών από διάφορες κοινωνικές υπηρεσίες, χωρίς να υπάρχει κεντρικός συντονισμός, οι οποίοι θέλησαν να ανταχθούν στην πραγματοποίηση του δεύτερου πολέμου στο Ιράκ το 2004, καθώς γνώριζαν εκ πείρας τις γενικότερες συνέπειες που θα είχε αυτός. Οι δράσεις που πραγματοποίησαν περιελάμβαναν συμμετοχή σε πορείες και κινητοποιήσεις, αλλά και τη σύνταξη και δημοσίευση άρθρων. Εκείνη την περίοδο εργαζόταν στην Υπηρεσία Υποδοχής Προσφύγων, ενώ μετά από αυτήν την δραστηριοποίηση βρέθηκαν αντιμέτωποι με τη διοίκηση της υπηρεσίας, όπου τους απείλησε με απόλυση, αφού εξαρτόνταν από ευρωπαϊκές και κρατικές επιχορηγήσεις.

Ο συν.3, επίσης αναφέρθηκε σε ένα μοντέλο δράσης που εμφανίζεται στην Αγγλία, αλλά και στην Ελλάδα. Ονομάζεται μικροαντίσταση (micro-αντίσταση). Κάποιοι κοινωνικοί λειτουργοί, ενώ αντιλαμβάνονται “τον καταπιεστικό χαρακτήρα της κοινωνικής εργασίας”, δεν οργανώνονται, αλλά προσπαθούν να διαβάλουν το σύστημα μεμονωμένα, δίνοντας για παράδειγμα ψευδή στοιχεία για κάποιον

εξυπηρετούμενο. Ωστόσο, αυτό δεν μπορεί να γίνεται για μεγάλο χρονικό διάστημα, καθώς το σύστημα “συνθλίβει” τις μονάδες.

Η συν.4 αναφέρεται σε ένα γενικότερο πλαίσιο κοινοτικής παρέμβασης στην Ελλάδα, που βασίζεται σε ενδυναμωτικές πρακτικές, στη συνηγορία, όπως επίσης και στη σύνδεση με τα κοινωνικά κινήματα και τις δομές αλληλεγγύης (πχ. κοινωνικό ιατρείο κα).

Η συν.6, τέλος, της οποίας η δράση μέσω του Εργαστηρίου Διαπολιτισμικής Αγωγής και Δράσης (όπου δρουν και σπουδαστές που πραγματοποιούν την πρακτική και εργαστηριακή τους άσκηση) στοχεύει στην άρση στερεοτύπων και προκαταλήψεων απέναντι στους μετανάστες, υιοθετεί αξίες και αρχές που διέπουν την κοινωνική εργασία εν γένει. Όπως αναφέρει “ένα τέτοιο παράδειγμα είναι το κομμάτι το ότι προσπαθούμε τώρα σε κάθε γειτονιά μέσα από μία διερεύνηση που έχουμε κάνει για να δούμε το κοινωνικό κλίμα και να δούμε λίγο τις σχέσεις των ντόπιων και των μεταναστών. Να δημιουργήσουμε μικρά μικρά διαπολιτισμικά κέντρα, ομάδες πρωτοβουλίας. Αυτές οι ομάδες θα προέρχονται μέσα από κατοίκους που θα έχουν σαν αρχή την αλληλεγγύη, την ισότιμη συμμετοχή, την έκφραση ιδεών, το δικαίωμα του να εκφραστώ, το να μιλήσω, το να μπορέσω να αντιμετωπίσω το πρόβλημα το οποίο υπάρχει στην γειτονιά μου και όλοι μαζί μπορούμε να το δούμε συλλογικά.” Παράλληλα απώτερος στόχος είναι ενδεχομένως η διεκδίκηση ύπαρξης μιας υπηρεσίας στη γειτονιά βάσει των αναγκών. “Να μπορέσουμε να προωθήσουμε συλλογική συνείδηση για να αντιμετωπίσουμε ένα πρόβλημα το οποίο έχει να κάνει με τα θέματα της διαφορετικότητας και του σεβασμού προς την διαφορετικότητα.” Το εργαστήριο δικτυώνεται με δομές που αναπτύχθηκαν κατά την περίοδο κρίσης, όπως το κοινωνικό φροντιστήριο, το οποίο διευκολύνει την προσέγγιση των παιδιών και των γονιών τους, με σκοπό την ευαισθητοποίησή τους σε θέματα διαφορετικότητας.

Σχολιασμός: Συμπερασματικά, κατανοούμε την αναγκαιότητα της συλλογικής δράσης, με σκοπό την κοινωνική αλλαγή, ενώ οι τεχνικές μικρο-αντίστασης παρουσιάζουν περιορισμένα και προσωρινά αποτελέσματα, ενώ παράλληλα θέτουν πιο άμεσα σε κίνδυνο την επαγγελματική ιδιότητα του κοινωνικού λειτουργού. Το ίδιο συμβαίνει και όταν ο κοινωνικός λειτουργός εστιάζει στο άτομο (ΚΕΑ). Οι εξατομικευμένες προσεγγίσεις μπορούν να είναι ριζοσπαστικές όταν επιφέρουν αλλαγές στην προσωπική κατάσταση των ανθρώπων και στον τρόπο με τον οποίο βλέπουν τον εαυτό τους. Οι συλλογικές προσεγγίσεις, όμως,

έχουν ένα ποιοτικά μεγαλύτερο δυναμικό αλλαγής σε κοινοτικό και θεσμικό επίπεδο, το οποίο τις τελευταίες δυο δεκαετίες έχει κυριολεκτικά εξαφανιστεί (Ferguson, 2008). Ακόμη, αναφέρει ότι στη Βρετανία (από την οποία η Ελλάδα και άλλες χώρες επηρεάζονται κατά πολύ στην κοινωνική εργασία) η θεωρία και η πράξη της κοινοτικής εργασίας έχει εξαιρεθεί από τα εκπαιδευτικά προγράμματα των περισσότερων Πανεπιστημίων. Τονίζει την ανάγκη για την άσκηση πίεσης με σκοπό την επαναφορά της ριζοσπαστικής κοινοτικής εργασίας στη θέση που της αξίζει, για συμμετοχή στα συνδικαλιστικά όργανα με σκοπό τις συμμαχίες και για συμμετοχή στα ευρύτερα κοινωνικά κινήματα.

5.4.1.1 Κοινωνικά Ιατρεία

Σύμφωνα με τους συν.2 και συν.3 η δημιουργία κοινωνικών ιατρείων “ήταν μια προσπάθεια που είχε πολιτικό πρόσημο” (συν.3), την παροχή υπηρεσιών σε άτομα μη προνομιούχα σε μία περίοδο όπου το κράτος στερούσε την κάλυψη των βασικών αναγκών. Όπως αναφέρει και ο συν.3, με τη συν.2 να συμφωνεί, η αντιμετώπιση τέτοιων ζητημάτων ήταν επιτακτική. Ωστόσο, αυτό δε σημαίνει ότι πρέπει να πάντουν οι διεκδικήσεις. Στόχος αυτών των προσπαθειών είναι η αυτοκατάργηση τους, ώστε να μην αποτελέσουν υποκατάστατο κρατικών υπηρεσιών (συν.2). Ωστόσο, υπάρχει ο κίνδυνος αυτές οι προσπάθειες να εγκαθιδρυθούν και να μετεξελιχθούν σε φιλανθρωπία τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Ελλάδα (συν.3).

Από την άλλη πλευρά η συν.6 πιστεύει ότι τα κοινωνικά ιατρεία δεν υποκαθιστούν σε καμία περίπτωση τις κρατικές δομές, αλλά ότι προάγουν την αλληλεγγύη και τη συλλογικότητα προς κινητοποίηση των κατοίκων, βάσει των σύγχρονων αναγκών.

Σχολιασμός: Τα κοινωνικά ιατρεία όντως δημιουργήθηκαν κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης, όπου το κράτος απέκλεισε πάρα πολλά άτομα και οικογένειες, που προέρχονταν από τα λαϊκά και εργατικά στρώματα, από τις δημόσιες παροχές της Υγείας και της Πρόνοιας. Η άμεση φροντίδα και η περίθαλψη τους ήταν επιτακτική, ωστόσο τα κοινωνικά ιατρεία δεν ήταν σε θέση να καλύψουν αυτές τις ανάγκες στο βαθμό που χρειαζόνταν. Υπάρχουν πολλές μαρτυρίες και από τους ίδιους τους χρήστες για τις ελλείψεις σε φάρμακα, γιατρούς, λίστες αναμονής κ.α. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ,όπως είπε στην εφημερίδα «Ριζοσπάστης», άνεργος κι ανασφάλιστος, που

απευθύνθηκε στον Κόμβο «δεν υπήρχε το φάρμακο εκεί και με έστειλαν στους Γιατρούς του Κόσμου. Ούτε εκεί υπήρχε, όμως μου είπαν να πάω υποχρεωτικά στη ΜΚΟ "Κλίμακα", γιατί διαφορετικά δεν θα δικαιούμουν ξανά φάρμακα και μου έβγαλαν Κάρτα Ωφελούμενου στις Κοινωνικές Δομές του Δήμου Αθηναίων με Αριθμό Μητρώου... Με αυτή την κάρτα - είπαν - θα πήγαινα σε κάποια ΜΚΟ όποτε χρειαζόμουν φάρμακα» («Ριζοσπάστης», 2/5/2014).

Τα περιστατικά που αναφέρονται σε διεκδικήσεις μέσα από αυτές τις δομές είναι ελάχιστα. Κατά την γνώμη μας δεν μπορεί να λεχθεί ότι είναι μία προσπάθεια που έχει αντικαπιταλιστικό πρόσημο και έχει γραμμές διεκδίκησης.

Επιπρόσθετα, εξειδικεύοντας το Υπουργείο Υγείας την ευρωπαϊκή στρατηγική υγείας 2014-2020, προτείνει για τους οικονομικά ασθενέστερους, αλλά και τις ευάλωτες κοινωνικά ομάδες: «Ανάπτυξη νέων τρόπων παροχής υπηρεσιών (service delivery model), περαιτέρω ανάπτυξη και εξειδίκευση νέων μοντέλων παροχής υπηρεσιών υγείας (...) τα οποία μπορούν να στηρίζονται στο εθελοντικό κίνημα ή να αξιοποιούν και εναλλακτικούς τρόπους χρηματοδότησης. Πρόκειται για υποτυπώδεις υπηρεσίες Υγείας μέσα από ένα δίκτυο κρατικών (ΠΕΔΥ - Δήμοι) και μη κρατικών δομών (Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, εθελοντές, Εκκλησία) με τη στήριξη ΕΕ, κυβέρνησης, επιχειρηματιών κ.λπ.

Κρίνουμε ,λοιπόν, πως έχει καθιερωθεί, σαν κρατική δομή, η οποία μάλιστα καλύπτει ορισμένες από τις ανάγκες του εξαθλιωμένου πληθυσμού, λειτουργώντας εφήμερα και επιδερμικά, χωρίς να αφυπνίζει και να οργανώνει τον κόσμο. Ακόμη, δεν ασκούνται πιέσεις για περαιτέρω χρηματοδοτήσεις στα νοσοκομεία και τα κέντρα υγείας αλλά ζητείται η εθελοντική συνεισφορά σε υλικό και ανθρώπινο δυναμικό.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, αποτελεί η συζήτηση στις 28/6/2012 στο Περιφερειακό Συμβούλιο Κρήτης, που αφορούσε την έγκριση προγραμματικής σύμβασης μεταξύ Περιφέρειας Κρήτης με την Περιφερειακή ενότητα Ρεθύμνου και του Δήμου Ρεθύμνου, για την οικονομική στήριξη του ονομαζόμενου «εθελοντικού ιατρείου κοινωνικής αλληλεγγύης» στο Ρέθυμνο με το ποσό των 55.000 ευρώ (40.000 η Περιφέρεια Κρήτης και 15.000 ο Δήμος Ρεθύμνου). (Ριζοσπάστης, 7/7/2012)

5.4.2 Ευρώπη

Οι συν.1 και συν.3 αναφέρονται στη δράση του SWAN σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το οποίο, όπως αναφέρει η συν.1 στα συνέδριά του καλεί όχι μόνο την ακαδημαϊκή κοινότητα, αλλά και τους επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς, τους σπουδαστές

της κοινωνικής εργασίας και τους χρήστες υπηρεσιών. Ο συν.3 προσθέτει ότι υπάρχει ανταπόκριση του κοινού σε αυτή την προσπάθεια.

Επιπλέον ο συν.3 παραθέτει ένα παράδειγμα από την Ουγγαρία, όπου πολλοί κοινωνικοί λειτουργοί αντιτάχθηκαν στο νέο τότε νόμο που ποινικοποιούσε την έλλειψη στέγης. Μάλιστα σε αυτούς συγκαταλέγονταν και μια ομάδα ριζοσπαστών κοινωνικών λειτουργών, οι οποίοι συνηγόρησαν και ανέδειξαν την ταξικότητα αυτής της ποινικοποίησης. Μία πτυχή της προσπάθειας αυτής ήταν να φτιάξουν ένα video, στο οποίο απεικονίζεται ένας κοινωνικός λειτουργός, ο οποίος ρακένδυτος, κρατώντας ένα καρτσάκι με τα πράγματα του, ξαπλώνει σε ένα παγκάκι και καλύπτει το πρόσωπό του μία εφημερίδα. Τέσσερα λεπτά αργότερα έρχεται η αστυνομία και τον συλλαμβάνει. Στη συνέχεια, αφού τους εξηγεί ότι έγινε λάθος και ότι είναι κοινωνικός λειτουργός, τον αφήνουν ελεύθερο. Σε επόμενο στάδιο, κάνει το ίδιο ακριβώς πράγμα, αλλά φορώντας σακάκι και γραβάτα, ενώ καλύπτει το πρόσωπο του με τους financial times. Το αποτέλεσμα ήταν να μην τον ενοχλήσει κανείς. Ύστερα από την προβολή του video, τον συνέλαβαν, έγινε δικαστήριο και προσπάθησαν να τον κλείσουν φυλακή. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό το συλλογικό στοιχείο, καθώς αφέθηκε ελεύθερος μετά από μία τεράστια κινητοποίηση από κοινωνικούς λειτουργούς σε όλη την Ευρώπη και από την παγκόσμια ομοσπονδία.

Σχολιασμός: Αυτό που καθορίζει και διαφοροποιεί το περιεχόμενο των πρακτικών που λαμβάνουν χώρα στην Ευρώπη, εκτός από τις αντικειμενικές, πολιτικές συνθήκες και το ιστορικό πλαίσιο της εκάστοτε χώρας, είναι και η εκπαίδευση όσο και η εμπειρία των κοινωνικών λειτουργών. Ωστόσο αξίζει να σημειωθεί πως τα παραδείγματα που έχουν αναφερθεί από τους συνεντευξιαζόμενους ως επί το πλείστον δεν αποτελούν εφαρμογές αμιγούς ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας, αλλά κριτικής κοινωνικής εργασίας.

5.4.3 Στον υπόλοιπο κόσμο

Ο συν.3 ήταν ο μόνος που αναφέρθηκε στην Λατινική Αμερική, όπου υπάρχει έντονη παράδοση της ψυχοθεραπείας και της θεολογίας της απελευθέρωσης. Αυτά τα μοντέλα συνδέονταν με συμμαχίες και κοινές προσπάθειες.

Σχολιασμός: Όπως και στην Ευρώπη έτσι και στο υπόλοιπο κόσμο- χώρες ισχύουν τα ίδια σημεία που έχουν επισημανθεί παραπάνω.

5.5 Αιτίες σπάνιας εφαρμογής του μοντέλου

Οι συν.1, συν.2 και συν.4 αποδίδουν το γεγονός ότι το ριζοσπαστικό μοντέλο έχει τη λιγότερο συχνή εφαρμογή, στην εκπαίδευση που παρέχεται από τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Επιπρόσθετα η συν.1 πιστεύει ότι πολλοί κοινωνικοί λειτουργοί συμπεριλαμβάνουν ριζοσπαστικά στοιχεία στις παρεμβάσεις, χωρίς ωστόσο να το γνωρίζουν, εξαιτίας της εκπαίδευσης που έχουν λάβει. Παράλληλα, στο γεγονός αυτό (τη λιγότερο συχνή εφαρμογή) σύμφωνα με τις συν.1 και συν.2 συνηγορεί η αδυναμία του εκάστοτε κοινωνικού λειτουργού να “διαφημίσει” τη δουλειά του αυτή, λόγω μιας επικείμενης απόλυσης.

Ο συν.3 από την άλλη αναδεικνύει ως αίτια του εν λόγω ζητήματος στην ιστορία του επαγγέλματος στην Ελλάδα (πράγμα στο οποίο συμφωνεί και η συν.4), όπως και σε ιδεολογικούς λόγους, καθώς οι πρώτοι καθηγητές της κοινωνικής εργασίας επηρέασαν πολύ το περιεχόμενο και τις πρακτικές της. Επιπλέον ο επαγγελματικός πατριωτισμός, που στόχο έχει την αυτοπροβολή του επαγγέλματος. Ωστόσο, σημαντικό ρόλο παίζει η έλλειψη προοπτικής επαγγελματικής αποκατάστασης, όπου ωθεί τους επαγγελματίες “να γίνουν ψυχοθεραπευτές”, με αποτέλεσμα να απομακρύνονται από τις συλλογικές βάσεις του επαγγέλματος.

Ο συν.5 από την άλλη τονίζει ότι αυτό συμβαίνει “για τον πολύ απλό λόγο ότι αμφισβητεί την κυρίαρχη ιδεολογία ότι οι φτωχοί άνθρωποι είναι υπεύθυνοι για τα δικά τους προβλήματα. Υπάρχουν σημαντικά στοιχεία που δείχνουν ότι οι προσεγγίσεις που βασίζονται στις σχέσεις και οι συλλογικές προσεγγίσεις είναι πιο αποτελεσματικές, αλλά αυτό δεν είναι πολιτικά αποδεκτό”.

Τέλος, η συν.6 θεωρεί ότι η αμιγώς ριζοσπαστική κοινωνική εργασία σίγουρα έχει σπάνια εφαρμογή, ωστόσο βρίσκουμε στοιχεία της σε πολλές παρεμβάσεις. Ειδικότερα, εξηγεί πως με την εμφάνιση των νέων συνθηκών όπως φτώχεια, οικονομική και κοινωνική κρίση, αμέσως η κατεύθυνση της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας συμπεριλαμβάνεται στις συντονισμένες προσπάθειες, που έχουν δημιουργηθεί, όπως κοινωνικά παντοπωλεία, κοινωνικά ιατρεία κλπ. “Δηλαδή όλα αυτά έχουνε μία κατεύθυνση ριζοσπαστική, δεν είναι αμιγώς, αλλά νομίζω ότι αυτό που το ορίζει είναι οι συνθήκες τις οποίες βιώνουμε, το πολιτικό σύστημα, το κοινωνικό και το οικονομικό και η ανάπτυξη των δομών”.

Σχολιασμός: Η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία έχει την λιγότερο συχνή εφαρμογή, καθώς αναγνωρίζει κατά κύριο λόγο τα δομικά αίτια των κοινωνικών

προβλημάτων και τονίζει την ανάγκη για την ανατροπή του καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος, το οποίο επικρατεί σε παγκόσμιο επίπεδο. Γι' αυτό το λόγο δεν υπάρχει εκτεταμένη εκπαίδευση στην ριζοσπαστική προσέγγιση, ενώ ούτε η κριτική συνειδητοποίηση των επαγγελματιών επιτυγχάνεται στο βαθμό που απαιτείται για τη υιοθέτηση ριζοσπαστικών πρακτικών. Παράλληλα, τίθενται εμπόδια και στην επαγγελματική δραστηριότητα των κοινωνικών λειτουργών, καθώς υπάρχει δυσκολία εφαρμογής τέτοιων πρακτικών από επαγγελματίες που εργάζονται σε δημόσιες υπηρεσίες αφού έρχονται σε άμεση ρήξη με το κράτος.

Σε αυτό το σημείο, για την αποφυγή επανάληψης των λεγόμενων των συνεντευκτών, πρέπει να ειπωθεί ότι όλα τα ζητήματα που θέτουν παραπάνω (ιστορικοί, ιδεολογικοί λόγοι, ανεργία, επαγγελματικός πατριωτισμός, αποφυγή δημοσιοποίησης πρακτικών, εκπαίδευση) θεωρούμε ότι επηρεάζουν την εφαρμογή ριζοσπαστικών προσεγγίσεων.

5.6 Προοπτική/ μέλλον Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας

5.6.1 Ελλάδα

Σύμφωνα με τις συν.1 και συν.2 η προοπτική της Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας είναι αλληλένδετη με την παρουσία κινημάτων. Πιο συγκεκριμένα η συν.1 θεωρεί απαραίτητη προϋπόθεση την κινηματική διεργασία και όχι την ελευθερία των υπηρεσιών, ενώ η συν.2 αναφέρει πως όσο ο κόσμος και οι συνάδελφοι βλέπουν τα δομικά αίτια και κινητοποιούνται από κοινού.

Ο συν.3 αναφερόμενος στη σύγχρονη κοινωνικο- οικονομική πραγματικότητα τονίζει ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί, οι οποίοι το προηγούμενο διάστημα είχαν εμπλακεί στη Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία, τώρα τους διακατέχει μία στάση αναμονής, η οποία δεν θα έπρεπε να υπάρχει, αφού δεν έχει καλυφθεί πλήρως καμία ανάγκη. Ωστόσο, τα προηγούμενα χρόνια ιδρύθηκε το Δίκτυο Δράσης Κοινωνικών Λειτουργών, αλλά και ο Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδας άλλαξε το πρόγραμμά του, έστω και φρασεολογικό επίπεδο. Παρόλα αυτά τόσο η συν.1 όσο και ο συν.3 συμφωνούν πως αυτό ήταν αποτέλεσμα κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών.

Επιπλέον το ενδιαφέρον που εκδηλώνουν οι νέες γενιές για την Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία είναι για τον συν.3 ένα θετικό δείγμα του ότι υπάρχει μέλλον για

αυτή την προσέγγιση. Η συν.4 θεωρεί πως η Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία θα αναπτυχθεί περισσότερο, αφού ήδη υπάρχει ένα έντονο ενδιαφέρον λόγω οικονομικής κρίσης.

Σχολιασμός: Τα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα ήταν έντονα τόσο σε βιοτικό (πολλής κόσμος υποσιτίζεται, έχει αποκλειστεί από το σύστημα Υγείας κ.α.), όσο και σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο (δομές και υπηρεσίες υπολειτουργούν, έχουν συγχωνευτεί ή κλείσει κ.α.). Μπροστά σε αυτές τις συνθήκες πλήθος επαγγελματιών αλλά και πολιτών κινητοποιήθηκαν προσπαθώντας να αντιταχθούν στις πολιτικές όπου εξαθλιώναν το βιοτικό τους επίπεδο. Ακόμη, η κοινωνική πραγματικότητα έχει οδηγήσει περισσότερους νέους επαγγελματίες να προβληματίζονται με τον ρόλο του κοινωνικού λειτουργού και της κοινωνικής εργασίας στην κοινωνία. Η δραστηριότητα επαγγελματιών τα τελευταία χρόνια αποτελεί έμπνευση για το μέλλον της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας.

Ωστόσο, η πιο πρόσφατη μετεκλογική χρονική περίοδος (Ιανουάριος 2015) χαρακτηρίζεται από στάση αναμονής και αδράνειας όσον αφορά στους πρωτοπόρους-ριζοσπάστες κοινωνικούς λειτουργούς, όπως σε όλη την υπόλοιπη κοινωνία. Συγκεκριμένα, είναι λογικό το συνολικό κλίμα που επικρατεί να ασκεί τέτοια επίδραση, αφού η σχέση ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας με τα ευρύτερα κοινωνικά κινήματα είναι αλληλένδετη και καθορίζει το μέλλον της. Επομένως, θεωρούμε ότι όταν το κίνημα “αναζωπυρωθεί” , πράγμα που αναμένεται να συμβεί καθώς η κάλυψη των λαϊκών αναγκών δεν αλλάζει μέσω κοινοβουλευτικών αποφάσεων και διαβουλεύσεων, τότε θα υπάρξουν οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή της ριζοσπαστικής προσέγγισης στην Ελλάδα.

5.6.2 Ευρώπη

Ο συν.3 υποστηρίζει πως η ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία θα εξακολουθήσει να αναπτύσσεται λόγω των πολιτικών λιτότητας. Ο αριθμός των κοινωνικών λειτουργών και κυρίως των νέων που προβληματίζονται σχετικά με την κατάσταση που βιώνουμε, πράγμα το οποίο οδηγεί στην κριτική συνειδητοποίηση, συνεχώς αυξάνεται. Αυτό, μαζί με τη μαζική συμμετοχή του κόσμου στα συνέδρια του SWAN φανερώνουν το έντονο ενδιαφέρον του κόσμου.

Η συν.4 θεωρεί πως στην Ευρώπη είναι πιο εύκολο να συναντήσει κανείς συλλογικά όργανα και εκπαιδευτικές διαδικασίες που διέπονται από αξίες της ριζοσπαστικής προσέγγισης.

Τέλος, ο συν.5 θεωρεί πως το μέλλον θα εξαρτηθεί από τη σύνδεση του ριζοσπαστικού κινήματος με τα ευρύτερα κοινωνικά και πολιτικά κινήματα κατά της λιτότητας και του ρατσισμού.

Σχολιασμός: Ο λόγος για τον οποίο οι συνεντευξιαζόμενοι θεωρούν πως η προοπτική της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας εμφανίζεται να είναι θετική, φαίνεται να είναι το γεγονός πως η εν λόγω προσέγγιση, όπως φαίνεται και από την ιστορική ανασκόπηση, έχει τις ρίζες της στην Ευρώπη και συγκεκριμένα στην Αγγλία. Παράλληλα, η αλληλοτροφοδότηση των κινήματων που αναφέρει ο συν.5 έχει υπάρξει σημαντική στην ανάπτυξη και διεύρυνση της ριζοσπαστικής προσέγγισης, αφού η σύνδεση των αιτημάτων διαφορών κινήματων έχει οδηγήσει στην φεμινιστική κοινωνική εργασία και την προσέγγιση ενάντια στην καταπίεση και τις διακρίσεις. Επιπλέον, κρίνουμε πως οι οικονομικο- πολιτικές συνθήκες σε παγκόσμιο επίπεδο είναι τέτοιες, που όπως έχει προαναφερθεί, θέτουν την αναγκαιότητα για εφαρμογή του ριζοσπαστικού μοντέλου.

5.7 Σημασία κινήματων

Η συν.1 υποστηρίζει πως σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες φαίνεται να υπάρχει πολιτική αφύπνιση του κόσμου, ειδικά στους νέους. Συγκεκριμένα, αναφέρεται στους αγανακτισμένους στο Σύνταγμα το καλοκαίρι του 2011, όπου θεωρεί ότι αντανakλούσαν το επίπεδο της κοινωνίας και υπήρξε βήμα για την έκφραση πολιτικού λόγου ανάμεσα στους ανθρώπους. Παράλληλα η μαζικότητα του εν λόγω κινήματος οδήγησε και τον ΣΚΛΕ να συμμετάσχει για πρώτη φορά με δικό του πανό, σε κινητοποίηση.

Ο συν.3 αναφέρεται γενικά σε κινήματα, όπως το Orange Tide (Πορτοκαλί Παλίρροια) στην Ισπανία, όπου οι κοινωνικοί λειτουργοί υπό τον κίνδυνο απόλυσης συμμετέχουν σε κινητοποιήσεις φορώντας πορτοκαλί μπλούζες και προσπαθούν να υπερασπιστούν τις κοινωνικές υπηρεσίες στις οποίες εργάζονται, ενώ παράλληλα παρέχουν τις υπηρεσίες τους στο δρόμο. Άλλο παράδειγμα αποτελεί το DEEPAK στην Αγγλία, όπου αφορά στον τομέα των ανθρώπων με αναπηρία. Στην Ελλάδα

αναφέρεται και αυτός στο κίνημα των αγανακτισμένων και τη δράση των κοινωνικών λειτουργών με art therapy στα παιδιά στην πλατεία Συντάγματος. Άλλο παράδειγμα είναι οι κινητοποιήσεις των κοινωνικών λειτουργών για το πρόγραμμα Ψυχαγωγός.

Ο συν.5 υποστηρίζει ότι οι πολιτικές λιτότητας έχουν προκαλέσει ή αφυπνίσει ριζοσπαστικά κινήματα κοινωνικής εργασίας σε διάφορες χώρες, στις οποίες συγκαταλέγεται και η Ελλάδα, τα οποία έχουν ως κύριο στόχο τη σύνδεση και με άλλα κινήματα, κατά της λιτότητας και των χρηστών των υπηρεσιών. Με αυτό τον τρόπο θα είναι δυνατή η αντίσταση στις περικοπές, αλλά και η ανάπτυξη νέων μορφών πρακτικής.

Σχολιασμός: Όπως και να έχει η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία είναι συνυφασμένη με την δραστηριότητα κινηματικών διαδικασιών. Μην ξεχνάμε ότι ο όρος “ριζοσπαστικός” εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1970 στη Βρετανία (Rein, 1970), μία περίοδο έντονων κινηματικών διεργασιών, από κοινωνικούς λειτουργούς οι οποίοι αντιτάσσονταν στην προβληματοποίηση του ατόμου που διατηρούσε η παραδοσιακή κοινωνική εργασία. Με τη μορφή κινήματων εμφανίστηκε και σε άλλες χώρες, όπως την Αυστραλία, τις ΗΠΑ και τον Καναδά, ενώ παράλληλα εμφανίστηκαν (τις δεκαετίες '60-'70) αλληλοτροφοδοτούμενα κινήματα για τα δικαιώματα των μαύρων, την απελευθέρωση των γυναικών κα. Έτσι, οι συνεντευξιαζόμενοι αναγνωρίζουν την επίδραση που έχει λάβει κατά καιρούς η κοινωνική εργασία σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο από όλα αυτά τα κινήματα.

Παράλληλα, η αποδοχή και ο συμβιβασμός της υφιστάμενης αδικίας ως παγιωμένη και μη αναστρέψιμη κατάσταση δεν συμπίπτει με την ριζοσπαστική προσέγγιση. Αντιθέτως, θέτει ως κύριο στόχο την ανατροπή των ταξικών ανισοτήτων και την γενική κοινωνική αλλαγή, η οποία θα έρθει μόνο μέσα από την πολιτική δράση. Η κοινωνική αλλαγή κρίνεται απαραίτητη και προϋποθέτει επαναστατική πολιτική και κοινωνική σκέψη, πράγματα τα οποία βρίσκουν τη βέλτιστη έκφρασή τους μέσα από τα κινήματα, αφού οι όποιες πρακτικές εντός του συστήματος δεν θα εξαλείψουν τα προβλήματα που δημιουργεί το ίδιο αυτό σύστημα. (Payne 2000).

Όσον αφορά στα κινήματα σε εθνικό επίπεδο το πιο πρόσφατο μαζικό παράδειγμα, όπως αναφέρεται από κάποιους συνεντευξιαζόμενους, είναι αυτό των “αγανακτισμένων” στο Σύνταγμα. Παρά τη πρωτοφανή μαζικότητα και

συμμετοχή του κόσμου, πιστεύουμε πως τα αιτήματα που εκφράστηκαν δεν ήταν στοχευμένα και ταξικά προσανατολισμένα. Παράλληλα, ενώ αυτοαποκαλούνταν ακομμάτιστο, η συμμετοχή πολιτικών κομμάτων (κοινοβουλευτικών και μη) έκανε αισθητή την παρουσία της στο “κίνημα”, επιτρέποντας τη σύγχυση πολιτικών και ιδεολογιών και τον αποπροσανατολισμό, κατά τη γνώμη μας, με αποτέλεσμα την εκτόνωση της οργής χωρίς ουσιαστική δράση για διεκδικήσεις.

5.7.1 Πολιτική τοποθέτηση επαγγελματία κοινωνικού λειτουργού (πολιτική ουδετερότητα)

Η συν.2 τονίζει την ανάγκη συμμετοχής των κοινωνικών λειτουργών σε κινήματα και αναφέρει ότι το Δίκτυο Δράσης Κοινωνικών Λειτουργών συνδέθηκε με το κίνημα των Σύριων στην Αθήνα, με τους απολυμένους της ΕΡΤ και τους απεργούς πείνας. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η προαναφερθείσα συμμετοχή των κοινωνικών λειτουργών σε πορείες και κινητοποιήσεις κατά του πολέμου στο Ιράκ το 2004, την οποία ανέφερε ο συν.3.

Σύμφωνα με τη συν.6 “ο κοινωνικός λειτουργός είναι σημαντικό να προωθεί τα θέματα της συμμετοχής του ίδιου σε πρωτοβουλίες που έχουν να κάνουν με διεκδίκηση δικαιωμάτων και την προάσπιση της ποιότητας ζωής. Μπορώ να φέρω στο μυαλό μου το κίνημα που είχε δημιουργηθεί με τους εργαζόμενους που είναι στις ψυχικές εταιρίες που ασχολούνται με ψυχικά ασθενείς, τα κινήματα με το Ψυχαργός ή η ομοσπονδία των κοινωνικών λειτουργών που δουλεύει στο πρόγραμμα Βοήθεια στο Σπίτι. Έχουν δημιουργήσει διάφορα κινήματα κατά διαστήματα. (...) Έχουν διεκδικήσει δικαιώματα για την δουλειά τους ή την προάσπιση των ψυχικά ασθενών, τον εξοπλισμό κλπ προκειμένου να συνεχιστεί η υπηρεσία που είναι απαραίτητη για την κοινότητα.”

Σχολιασμός: Η άποψη ότι δεν νοείται πολιτική ουδετερότητα στο επάγγελμα του κοινωνικού λειτουργού είναι κάτι το οποίο έρχεται σε πλήρη εναρμόνιση με την προοδευτική άποψη για την κοινωνική εργασία του Rojek (1986), σύμφωνα με την οποία οι κοινωνικοί λειτουργοί οφείλουν να στοχεύουν στην αφύπνιση της εργατικής τάξης, παρακινώντας για συλλογική δράση. Με αυτό τον τρόπο συμβάλλουν στην κοινωνική αλλαγή. Άλλωστε, ουδετερότητα σημαίνει αποδοχή του συστήματος, ενώ οι ίδιοι οι κοινωνικοί λειτουργοί δεν πρέπει να ενσωματώνονται στο κράτος πρόνοιας δημιουργώντας μία διαφορετική τάξη για

το επάγγελμά τους. Ανήκουν στην εργατική τάξη και δεν θα πρέπει να εθελotuφλούν απέναντι σε ταξικά ζητήματα που τους αφορούν εξίσου. (Galper,1975; Withorn,1984). Όπως είπε και ο Freire () “Νίπτοντας τας χείρας μπροστά στη διαπάλη μεταξύ του ισχυρού και του ανίσχυρου, δεν σημαίνει πως είμαστε ουδέτεροι. Σημαίνει πως συντασσόμαστε με τον ισχυρό.”

Τέλος, ο κοινωνικός λειτουργός όντας εμπλεκόμενος τόσο στην οργάνωση όσο και στην λειτουργία της εκάστοτε υπηρεσίας αντιλαμβάνεται τις ελλείψεις και τα προβλήματα που υπάρχουν. Έτσι οδηγείται στην εντός πολιτικού πλαισίου ερμηνεία και την κατανόηση των αιτιών που προκαλούν αυτά και στην αναζήτηση λύσεων για την αντιμετώπιση τους.

5.8 Σχολιασμός νέου ορισμού επαγγέλματος

Αρχικά, όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι αναφέρονται σε κάποιες από τις αξίες της Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας που εμπεριέχονται στο νέο ορισμό. Πιο συγκεκριμένα, η συν.1 αναφέρεται στην κοινωνική δικαιοσύνη και το ότι ως όρος έχει ξεκάθαρο νόημα, παρά την ασάφεια ορισμού στο σύνολό του, ενώ σε συνδυασμό με την ανάπτυξη και την κοινωνική αλλαγή μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τους ριζοσπάστες κοινωνικούς λειτουργούς με δημιουργικό τρόπο.

Η συν.2 στη συνέχεια επισημαίνει ότι “η ενδυνάμωση, η απελευθέρωση, η κοινωνική συνοχή, όλα αυτά σαν φορείς αλλαγής πρέπει να τα δούμε εμείς οι κοινωνικοί λειτουργοί κι όχι εμείς για τον άνθρωπο αλλά όλοι μαζί, για αυτό μιλάμε για κοινωνική συνοχή”, ενώ συνεχίζει τονίζοντας τη θετική πλευρά της ξεχωριστής αναφοράς της έννοιας της διαφορετικότητας. Πράγμα με το οποίο συμφωνεί και η συν.6, καθότι θεωρεί ότι τεκμηριώνει την παρέμβαση του κοινωνικού λειτουργού και σε θεωρητικό επίπεδο. Ωστόσο τόσο η συν.1 και η συν.6 συμφωνούν στο ότι δεν αναμένουν μόνο από τον ορισμό να τους υποδείξει το πεδίο δράσης και τις αξίες τους, όποια προσέγγιση κι αν αυτοί ενστερνίζονται. Χαρακτηριστικά όπως λέει και η συν.1 “η ριζοσπαστικοποίηση του επαγγέλματος δεν θα έρθει μέσα από έναν ορισμό”.

Παράλληλα, οι συν.4 και συν.6 μιλούν για την κριτική σκέψη και την κριτική συνειδητοποίηση του επαγγελματία, ως απαραίτητα εργαλεία για την αποφυγή εκμετάλλευσης του ορισμού από νεο-φιλελεύθερες πολιτικές, οι οποίες πιθανά να επιχειρήσουν να χρησιμοποιήσουν τις αξίες που αναφέρονται, καταπιεστικά.

Η ασάφεια η οποία προαναφέρθηκε εντοπίζεται στο γεγονός του συσχετισμού των πολιτικών δυνάμεων στην εκτελεστική επιτροπή της IFSW και του IASSW, όπως αναφέρεται από τους συν.1, συν.3 και συν.5.

Ο συν.5 επισημαίνει ότι “φαίνεται ότι είναι ένας πολιτικός συμβιβασμός μεταξύ εκείνων που επιθυμούν την κοινωνική εργασία να είναι πρωτίστως ένα εργαλείο του κοινωνικού ελέγχου και εκείνων που θέλουν να βασίζεται στην κοινωνική δικαιοσύνη”.

Ο συν.3, ο οποίος συμμετείχε στη διαδικασία διαβούλευσης, δήλωσε ότι ο προηγούμενος ορισμός άφηνε μεγαλύτερα περιθώρια ριζοσπαστικοποίησης του επαγγέλματος. Πέρα από την άποψή του αυτή, μετέφερε και μία σφαιρική εικόνα σχετικά με αυτούς τους συσχετισμούς. “Η δουλειά που έγινε για τον ορισμό (...) ήταν πιο πολύ διαπραγμάτευση. (...) Υπήρχε μια διαδικασία διαβούλευσης αλλά στην τελική ανάλυση τι μπήκε στον ορισμό έχει να κάνει με τις πολιτικές αντιπαραθέσεις”.

Συνεχίζει αναφέροντας ότι “η Λατινική Αμερική, έχοντας μία λαμπρή παράδοση ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας, απαιτούσε ο ορισμός να μιλάει για κοινωνική δικαιοσύνη και κοινωνική απελευθέρωση. Η Ευρώπη αποτελεί μια μοιρασμένη περιφέρεια, αλλά τα τελευταία χρόνια και κυρίως στην Ελλάδα στην Ισπανία κλπ υπήρξε μια απαίτηση να είναι πολιτικός ο ορισμός. Οι Ηνωμένες Πολιτείες όχι τόσο πολύ. Η περιφέρεια με τα περισσότερα μέλη είναι η Ασία με την Αυστραλία.

Η Κίνα και η Ιαπωνία ,λοιπόν, που έχουν και τα περισσότερα μέλη απαίτησαν (και αυτή ήταν η αιτία για την έναρξη της αναδιατύπωσης του ορισμού) να μην χρησιμοποιηθεί ο παλιός ορισμός γιατί ακριβώς μιλούσε για ανθρώπινα δικαιώματα και κοινωνική δικαιοσύνη και να φτιάξουμε έναν άλλον που να μιλάει για συνοχή και αρμονία. Οι κοινωνικοί λειτουργοί εκεί ελέγχονται πειστικά από το κράτος, είναι βαθιά συντηρητική κοινωνική εργασία. Επομένως, υπήρξε αυτή η διαπραγμάτευση και εγώ δεν συμφωνώ. Μάλιστα εγώ, αλλά και άλλοι συνάδελφοι (...) δεν συμφωνώ καθόλου με την χρήση του όρου κοινωνική συνοχή.”

Το αποτέλεσμα, λοιπόν, σύμφωνα με τα λεγόμενά του, ήταν ένας ορισμός ο οποίος αν διαβαστεί ολόκληρος αυτοκαταργείται, σε μια προσπάθεια να εκπροσωπεί τις παγκόσμιες πολιτικές θέσεις.

Σχολιασμό: Σύμφωνα με τον επίσημο σχολιασμό του ορισμού οι προσπάθειες για κοινωνική αλλαγή πρέπει να λάβουν χώρα όταν κρίνεται ότι η τρέχουσα

κατάσταση χρήζει αλλαγής, χωρίς όμως να παραγνωρίζεται ο ατομικός αυτοπροσδιορισμός, ενώ πρέπει να λαμβάνει υπόψη και τη διατήρηση της κοινωνικής σταθερότητας (IFSW, 2014). Αυτό από μόνο του είναι μια αντίφαση, καθώς η κοινωνική αλλαγή δεν μπορεί να εμπεριέχει το στοιχείο της κοινωνικής σταθερότητας.

Σχετικά με το ζήτημα του σχολιασμού του νέου ορισμού του επαγγέλματος έχει γίνει διεξοδική ανάλυση στο αντίστοιχο υποκεφάλαιο του πρώτου μέρους της παρούσας εργασίας.

6 Συμπεράσματα- Συζήτηση

Η παρούσα πτυχιακή εργασία αποσκοπεί τόσο στη διερεύνηση Ευρωπαϊκών και εθνικών πρακτικών που εμπνέονται από το συγκεκριμένο μοντέλο κοινωνικής εργασίας, όσο και στη συγκέντρωση του ήδη υπάρχοντος θεωρητικού υποβάθρου στο οποίο βασίζονται, αλλά και στην μελέτη της εξέλιξης του μέσα στο χρόνο ανατροφοδοτούμενο από την πρακτική. Κατά τη διαδικασία της αναζήτησης συναφών πτυχιακών εργασιών διαπιστώθηκε πως δεν έχουν εκπονηθεί αντίστοιχες στον Ελλαδικό χώρο και πώς η βιβλιογραφία είναι κυρίως ξενόγλωσση.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που επιχειρήθηκε να απαντηθούν είναι τέσσερα, αρχικά είναι το κατά πόσο ο νέος ορισμός του επαγγέλματος της Κοινωνικής Εργασίας (IFSW, 2014) ενθαρρύνει την άσκηση του ριζοσπαστικού μοντέλου. Επίσης, διερωτηθήκαμε αν υπάρχουν αξιοσημείωτες πρακτικές Ριζοσπαστικής Κοινωνικής Εργασίας στην Ελλάδα ή σε Ευρωπαϊκό επίπεδο από το 2000 ως σήμερα και ποιο το περιεχόμενό τους. Ακόμη διερευνούμε ποια ήταν η μεθοδολογία στις συγκεκριμένες πρακτικές, αλλά και ποια η αποτελεσματικότητα των πρακτικών αυτών.

Ο νέος ορισμός αποτελεί την 9^η θεματική κατηγορία, για την οποία εξέφρασαν την γνώμη τους οι συνεντευξιαζόμενοι. Βάσει της βιβλιογραφικής ανασκόπησης και μετά την ανάλυση των δεδομένων των συνεντεύξεων καταλήξαμε στο ότι ο νέος ορισμός της κοινωνικής εργασίας είναι αντιφατικός σε πολλά κύρια σημεία, παράδειγμα αποτελεί η συνύπαρξη των όρων «κοινωνική αλλαγή» και «κοινωνική συνοχή». Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι αποτελεί προϊόν αντικρουόμενων απόψεων με βάση τους πολιτικούς συσχετισμούς στην επιτροπή. Παρόλο που εμπεριέχει έννοιες σχετιζόμενες με τη ριζοσπαστική δεν ενθαρρύνει την εφαρμογή του ριζοσπαστικού μοντέλου. Επιπλέον, οι όροι είναι ασαφείς σε βαθμό που είναι εφικτό να αξιοποιηθούν ανάλογα με το υπόβαθρο του εκάστοτε επαγγελματία. Αξίζει, να αναφερθεί σε αυτό το σημείο ότι ένας επαγγελματίας δεν προσμένει την ακριβή υπόδειξη των πρακτικών/ παρεμβάσεων του από τον Παγκόσμιο ορισμό της κοινωνικής εργασίας. Μπορεί να αποτελέσει θεωρητικό εργαλείο, το οποίο όμως ούτε τηρείται κάθε φορά «κατά γράμμα», ούτε λαμβάνεται πάντοτε υπόψη. Επιπρόσθετα, συμπεραίνουμε ότι κάθε φορά ο ορισμός είναι

αναγκαίο να προσαρμόζεται στις πολιτισμικές, οικονομικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες της κάθε χώρας.

Ακόμη, εξήχθη το συμπέρασμα για το δεύτερο ερευνητικό μας ερώτημα, σχετικά με τις αξιοσημείωτες πρακτικές σε Ελλάδα και Ευρώπη. Αυτό που παρατηρήθηκε είναι το ότι υιοθετήθηκαν από τους επαγγελματίες στοιχεία του ριζοσπαστικού μοντέλου, ειδικά όσο η οικονομική κρίση εντεινόταν, ωστόσο δεν ήταν στην πλειοψηφία τους αμιγώς ριζοσπαστικές. Ειδικότερα, με πολιτικούς όρους, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν «ρεφορμιστικές». Ωστόσο, στα παραδείγματα που παρατέθηκαν στην παρούσα πτυχιακή (βλ. αντίστοιχο κεφάλαιο θεωρητικού μέρους και τις πρακτικές στο β' μέρος από τους συνεντευξιαζόμενους) θεωρήσαμε πώς υπήρχαν έντονα ριζοσπαστικοποιημένες και ενδυναμωτικές πρακτικές. Ωστόσο, στην Ευρώπη δεν κατορθώσαμε να εντοπίσουμε παραδείγματα τέτοιων πρακτικών (εκτός από τις προσπάθειες του SWAN και ορισμένα παραδείγματα μικρο- αντίστασης).

Η μεθοδολογία των πρακτικών (τρίτο ερευνητικό ερώτημα) αυτών έχει ως κύριο χαρακτηριστικό την «από τα κάτω» (bottom up) κοινωνική εργασία και την προσπάθεια κοινωνικών και πολιτικών συμμαχιών που έχουν στόχο την κοινωνική δικαιοσύνη. Ακόμη, δύο πολύ σημαντικά χαρακτηριστικά της μεθοδολογίας είναι η ενδυνάμωση και η υπεράσπιση άνευ όρων των δικαιωμάτων των εξυπηρετούμενων. Στην μεθοδολογία εντάσσεται και η ενημέρωση των εξυπηρετούμενων και των επαγγελματιών, σχετικά για παράδειγμα με τη νομοθεσία και τα ήδη κατοχυρωμένα δικαιώματα βάσει νόμων. Ακόμη, σημαντική είναι η ενημέρωση των πολιτών σχετικά με τις δράσεις που λαμβάνουν χώρα στην τοπική κοινωνία, καθώς εξίσου σημαντική είναι και η πληροφόρηση για τις δομές που υπάρχουν, ώστε να υποστηρίζονται οι πολίτες.

Αναμφισβήτητα, αυτές οι πρακτικές επιφέρουν ξεχωριστά αποτελέσματα ανάλογα με τις εκάστοτε συγκυρίες, όμως στο σύνολο τους έχουν κοινά στοιχεία και ενιαίους στόχους. Τα αποτελέσματα αυτών των ριζοσπαστικών πρακτικών, πέρα από τη διεύρυνση του γνωστικού πεδίου της κοινωνικής εργασίας βάσει ζυμώσεων και κοινωνικών αναγκών, είναι η συνειδητοποίηση των δομικών ανισοτήτων και η οικοδόμηση σχέσεων εμπιστοσύνης με τους εξυπηρετούμενους, χωρίς ιεραρχίες αλλά και η από κοινού διεκδίκηση δικαιωμάτων. Παρόλο που κάποιες φορές δεν

είναι αμιγώς ριζοσπαστικές οι πρακτικές, δηλαδή με ξεκάθαρο αντικαπιταλιστικό χαρακτήρα, υιοθετούνται αποσπασματικά στοιχεία της προσέγγισης. Ακόμη και με αυτό τον τρόπο είναι εφικτό να προωθούνται μοντέλα και πρακτικές της κοινωνικής εργασίας που δε διαμορφώνονται από τη γραφειοκρατία και τις πελατειακές σχέσεις, αλλά αξιοποιούν τη φαντασία, τη δημιουργικότητα και καινοτομία, τόσο των κοινωνικών λειτουργών όσο και εξυπηρετούμενων.

Οι θεματικές που προέκυψαν (από τις συνεντεύξεις των προσώπων κλειδιών) στην παρούσα ποιοτική έρευνα, ήταν:

1. Η σχέση των συνεντευξιζόμενων με την Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία
2. Η εκπαίδευση στην Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία
3. Η δυνατότητα άσκησης της ανάλογα με τον φορέα (δημόσιο ή μη)
4. Πρακτικές εφαρμογές σε Ελλάδα και Ευρώπη
5. Αιτίες σπάνιας εφαρμογής του μοντέλου
6. Προοπτική του μοντέλου σε Ελλάδα και Ευρώπη
7. Σημασία κινημάτων
8. Πολιτική τοποθέτηση επαγγελματιών
9. Σχολιασμός νέου ορισμού

Για κάθε μια από τις θεματικές, διαπιστώθηκαν από εμάς νέα πράγματα για την Ριζοσπαστική Κοινωνική Εργασία, ακόμη κάποιες από τις αντιλήψεις μας αναθεωρήθηκαν και άλλες επιβεβαιώθηκαν.

Αναλυτικότερα, στην πρώτη, η οποία σχετίζεται με την σχέση του υποκειμένου με την Ριζοσπαστική κοινωνική εργασία, υπήρχαν κάποια σημεία συμφωνίας. Στα σημεία αυτά εντάσσεται ο αντικαπιταλιστικός χαρακτήρας του μοντέλου, η ταξική συνειδητοποίηση στην όποια εδράζεται και η έμφαση στις συμμαχίες του επαγγελματία (με άλλους συναδέλφους, με άλλους εργαζόμενους, με σωματεία, με ακαδημαϊκούς, με σπουδαστές κ.α.). Σε αρχικό στάδιο της εκπόνησης

της πτυχιακής, διατηρούσαμε επιφυλάξεις σχετικά με τις άλλες πρακτικές που δεν έχουν ξεκάθαρο αντικαπιταλιστικό χαρακτήρα, όπως είναι η κριτική, η φεμινιστική και η κοινωνική εργασία ενάντια στην καταπίεση και τις διακρίσεις. Όμως εντοπίσαμε πολλά ριζοσπαστικά στοιχεία, ενάντια στην καταπίεση που υφίστανται διάφορες ευάλωτες ομάδες (γυναίκες, παιδιά, ομοφυλόφιλοι, μετανάστες και άλλοι). Καταλήξαμε όμως, στο ότι όλες οι ευάλωτες ομάδες στην πλειοψηφία τους έχουν ένα κοινό, ανήκουν στα λαϊκά-εργατικά στρώματα και στο ότι όταν αυτές οι ομάδες (για παράδειγμα γυναικών, μεταναστών και ομοφυλοφίλων) ανήκουν σε ανώτερα στρώματα δεν υφίστανται την ίδια καταπίεση. Όποτε, η κοινωνική τάξη καθ' ημάς είναι η βασικότερη-ζωτικότερη αιτία καταπίεσης ενός ατόμου. Ωστόσο, τα μοντέλα αυτά αξίζει να συνδυάζονται με το ριζοσπαστικό, επειδή πολλές φορές αλληλοσυμπληρώνονται.

Στη συνέχεια, όσον αφορά στην εκπαίδευση της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας, εντοπίσαμε ότι υπάρχουν ελάχιστες εξαιρέσεις οι οποίες συνετέλεσαν στη γνωστοποίηση του μοντέλου και των στόχων του. Ακόμη, ανεξάρτητα από το μοντέλο πληροφορηθήκαμε ότι στη Βρετανία, από την οποία η Ελλάδα παραδειγματίζεται όσον αφορά στην κοινωνική εργασία, η κοινοτική εργασία καταργείται από τα προγράμματα σπουδών. Θεωρούμε ότι είναι αναμενόμενο, καθότι το σύστημα χρησιμοποιεί την εκπαίδευση σαν όπλο για την επικράτηση του. Μας αποδεικνύεται λοιπόν, ότι υπάρχει αποστροφή στα συλλογικά-κοινοτικά μοντέλα από τα οποία κινδυνεύει η κυρίαρχη ιδεολογία, πόσο μάλλον σε ένα μοντέλο αντικαπιταλιστικού χαρακτήρα, όπως είναι το ριζοσπαστικό. Αντίθετα, δίνεται έμφαση στην ατομική λύση, αποκομμένη πολλές φορές από την συνολική κατάσταση που επικρατεί στην κοινωνία, στην οποία ανήκει το άτομο.

Έπειτα, σχετικά με την τρίτη θεματική, που αναφέρεται στην δυνατότητα άσκησης του μοντέλου, εντοπίσαμε από τα λεγόμενα των συνεντευξιαζόμενων πόσο δύσκολο είναι ένας επαγγελματίας, να συνειδητοποιεί ότι το κράτος (όταν ο φορέας είναι δημόσιος) τον θέτει πολλές φορές απέναντι από τον εξυπηρετούμενο και όχι πλάι του, πράγμα το οποίο δεν προσδοκά, ούτε επιθυμεί όταν ξεκινά να εργάζεται ως κοινωνικός λειτουργός. Καταλάβαμε ότι στην πλειοψηφία τους οι επαγγελματίες είναι επικεντρωμένοι στο να ασκούν κοινωνικό έλεγχο, όπως τους προορίζει το κράτος, κάποιιο είναι πιο «διαλλακτικοί» με τους χρήστες των υπηρεσιών και μια μειοψηφία

(όπως τους συνεντευξιαζόμενους μας) εντάσσουν στις πρακτικές τους ριζοσπαστικά στοιχεία. Ωστόσο, διαπιστώσαμε ότι σε κάποια μη κρατική οργάνωση τα πράγματα είναι πιο ευέλικτα, διότι δεν είναι τόσο ευάλωτη σε πολιτικές πιέσεις και είναι πιο εφικτή η άσκηση ριζοσπαστικής εργασίας.

Μετάπειτα, οι συνεντευξιαζόμενοι αναφέρονται σε ριζοσπαστικές πρακτικές στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Στην Ελλάδα, δόθηκε έμφαση από τα υποκείμενα στις δράσεις του Δικτύου. Σε αυτές διαπιστώσαμε πολλούς κοινούς στόχους, όπως είναι η κινητοποίηση του πληθυσμού για την αντιμετώπιση προβλημάτων και η διεκδίκηση αγαθών, η δημιουργία συμμαχίας με πληθυσμό και φορείς, η σχέση εμπιστοσύνης με τον πληθυσμό, η ανάπτυξη κοινωνικού κλίματος, η γνωστοποίηση του εκάστοτε ζητήματος στην ευρύτερη κοινωνία, αλλά και κάποιες τεχνικές μικρο-αντίστασης. Παρ' όλα αυτά οι περισσότερες πρακτικές (όπως αναλύεται στο σχολιασμό) δεν χαρακτηρίζονται αμιγώς ριζοσπαστικές. Στην Ευρώπη οι δράσεις προέρχονται κυρίως από το SWAN, όμως λόγω ιστορικών, ιδεολογικών, οικονομικών και πολιτικών λόγων διαφέρουν συγκριτικά με την Ελλάδα, της οποίας η κινηματική ιστορία είναι πλούσια.

Ακολούθως, αναλύθηκαν τα αίτια της σπάνιας εφαρμογής του μοντέλου, βασικότερα από τα οποία είναι η εκπαίδευση, η αδυναμία γνωστοποίησης δράσεων με φόβο την απόλυση, η ιστορία του επαγγέλματος, η σύνδεση με ιδεολογικούς λόγους, η έλλειψη προοπτικής επαγγελματικής αποκατάστασης και η αμφισβήτηση της κυρίαρχης ιδεολογίας που προβληματοποιεί το άτομο. Ακόμη, αιτία αποτελεί το ότι πολλά παραδείγματα είναι άγνωστα (επομένως υπάρχει άγνοια της ύπαρξής τους) και άλλα παραδείγματα είναι μη-αμιγώς ριζοσπαστικά, αλλά εμπνεόμενα από πρακτικές του μοντέλου.

Μέσα από την έρευνα μας ακόμη, διερευνήθηκε η ύπαρξη προοπτικών της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας σε Ελλάδα και Ευρώπη. Το συμπέρασμα για τη συγκεκριμένη θεματική είναι το ότι σήμερα, λόγω των πολιτικών λιτότητας, το μοντέλο αυτό είναι πιο επίκαιρο και αναγκαίο από ποτέ. Βέβαια, προϋπόθεση για το μέλλον του μοντέλου είναι η σύνδεση του με τα κινήματα (7^η θεματική) τα οποία είναι ύψιστης σημασίας και σηματοδοτούν κοινωνική- πολιτική αφύπνιση και διάθεση για αλλαγή. Προϋπόθεση όμως για την αλλαγή, είναι ένα ταξικά

συνειδητοποιημένο κίνημα και προσανατολισμένο προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση, αντικαπιταλιστική. Διαφορετικά κατά τη γνώμη μας, δεν εντοπίζει τη ρίζα του προβλήματος και αναζητά πρόσκαιρες, επιφανειακές λύσεις εντός του συστήματος.

Τέλος , το συμπέρασμα στο οποίο καταλήξαμε σχετικά με την πολιτική τοποθέτηση του επαγγελματία ενέχεται στη φράση του Freire :“Νίπτοντας τας χείρας μπροστά στη διαπάλη μεταξύ του ισχυρού και του ανίσχυρου, δεν σημαίνει πως είμαστε ουδέτεροι. Σημαίνει πως συντασσόμαστε με τον ισχυρό.” Η άποψη ότι δεν νοείται πολιτική ουδετερότητα στο επάγγελμα του κοινωνικού λειτουργού είναι κάτι το οποίο έρχεται σε πλήρη εναρμόνιση με την προοδευτική άποψη για την κοινωνική εργασία του Rojek (1986), σύμφωνα με την οποία οι κοινωνικοί λειτουργοί οφείλουν να στοχεύουν στην αφύπνιση της εργατικής τάξης, παρακινώντας για συλλογική δράση. Με αυτό τον τρόπο συμβάλλουν στην κοινωνική αλλαγή. Συμπερασματικά, πολιτική ουδετερότητα στην κοινωνική εργασία, δεν υφίσταται.

7 Βιβλιογραφία

Ελληνική βιβλιογραφία

- Γιάννου, Δ. (2012) *Μια εισαγωγή στην Κριτική Κοινωνική Εργασία*, (<http://socialworkaction.wordpress.com/2012/09/18/μια-εισαγωγή-στην-κριτική-κοινωνική-ε/>) [πρόσβαση 29 Νοεμβρίου 2014]
- Δημοπούλου- Λαγωνίκα, Μ. (2009) *Μεθοδολογία Κοινωνικής Εργασίας- Μοντέλα Παρέμβασης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ζαϊμάκης, Γ.(2009) *Κοινοτική Εργασία και Τοπικές Κοινωνίες*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ιωακειμίδης Β. (2012) *Κοινωνική Εργασία για την κοινωνική Δικαιοσύνη*, Αθήνα: Ίων
- Ιωσηφίδης, Θ. (2003) *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*, Αθήνα: Κριτική
- Καλλινικάκη, Θ. (2008) *Κοινωνική Εργασία: Εισαγωγή στη Θεωρία και στην Πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κανδυλάκη Α. (2008) *Συμβουλευτική στην Κοινωνική Εργασία: Δεξιότητες και τεχνικές*, Αθήνα: Τόπος
- Κασσέρη Ζ. (2011) *Η θεραπεία απεξάρτησης γυναικών υπό το πρίσμα της ενδυνάμωσης- φεμινιστικής κοινωνικής εργασίας*, Διδακτορική διατριβή, ΔΠΘ
- Κοκκινάκης Ι., Φρατζεσκάκη Α. (2014) *Κοινωνική εργασία και δουλειά στο δρόμο: Ο ρόλος των επαγγελματιών στην υποστήριξη των ατόμων σε κίνδυνο*, Πτυχιακή Εργασία, ΑΤΕΙ Κρήτης
- Κομμουνιστική Επιθεώρηση (2015) τεύχος 2^ο, Θεωρητικό και πολιτικό όργανο της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Αθήνα: Τυποεκδοτική

- Ράτσικα Ν. (2012) *Θεωρητικές προσεγγίσεις στην κοινωνική εργασία*, ΑΤΕΙ Κρήτης, ΣΕΥΠ, Κοινωνική Εργασία
- Ράτσικα Ν. (2012) *Ποιοτική κοινωνική εργασία*, ΑΤΕΙ Κρήτης, ΣΕΥΠ, Κοινωνική Εργασία
- Ταλιαδόρου, Δ. (2008) *Ενεργή Εμπλοκή και Ενδυνάμωση των Ευαίσθητων Κοινωνικά Ομάδων- Καλές Πρακτικές*. http://.equal-greece.gr/e_details_2.asp?ethd=3&aa=30 (πρόσβαση 12/1/2014)
- Τελώνη, Δ. (2014) *Μια άλλη Κοινωνική Εργασία είναι εφικτή, «Ριζοσπαστική και Κριτική Κοινωνική Εργασία στην Ελλάδα της Κρίσης, Κοινωνικοί Λειτουργοί και Εξυπηρετούμενοι, Κινήματα: Κοινή Δράση για την Κοινωνική Δικαιοσύνη»*, [η ημερίδα πραγματοποιήθηκε στις 5 Απριλίου 2014 και δεν υπάρχουν πρακτικά].
- Τσακίρης, Θ. (2013) *«John Rawls (1921-2002) Θεωρία της Δικαιοσύνης». Πορτραίτα Πολιτικής Επιστήμης και Κοινωνιολογίας*. 10 Δεκεμβρίου, <http://politicalperson.wordpress.com/2013/12/10/> [πρόσβαση στις 6 Απριλίου 2014].

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Abromovitz, M. (2012) *'The feminization of austerity'*, New Labor Forum, vol. 21, no. 1, pp. 32– 41.
- Abromovitz, M. (1992) *'Poor women in a bind: social reproduction without social supports'*, Affilia, vol. 7, no. 2, pp. 23– 43.
- Addams, J. (1917) *'Peace and Bread in time of war'*, *Women's International League for Peace and Freedom*, The Hague, Netherlands.
- Allan J., Pease B., Briskman L. (2003) *Critical social work an introduction to theories and practices*, Allen & Unwin

- Allan J., Pease B., Briskman L. (2009) *Critical Social Work: Theories and practices for a socially just world*, Allen & Unwin
- AlMaseb, H. & Julia, M. (2007) 'Muslim women achieving control over their lives: factors supporting empowerment', *Social Development Issues*, International consortium for social development. vol. 29, no. 1, pp. 81–99.
- Alway J. (1995) *Critical Theory and Political Possibilities: Conceptions of Emancipatory Politics in the works of Horkheimer, Adorno, Marcuse and Habermas*, USA: Greenwood Press
- Aderson, S.C .Wilson, M.K. Legwe- Katembula M.& Kwaku O.-H. (1994). *Empowerment and social work education and practice in Africa*, *Journal of Social Development in Africa*, 9 (2).
- Baikie, G. & Cambell, C. (2012), *Beginning at the Beginning: An exploration of Critical Social Work.*, *Critical Social Work*, Volume 13. Number 1. <http://www1.uwindsor.ca/criticalsocialwork/archive-volumes> [πρόσβαση στις 6 Δεκεμβρίου 2014].
- Bhasin, K. & Khan (1986) *Feminism and its relevance in South Asia*, Kali Press, New Delhi.
- Brake M, Bailey R. (1975), *Radical Social Work*, London: Edward Arnold
- Brake M, Bailey R. (1980), *Radical Social Work and Practice*, London: Edward Arnold
- Brown, L. M. (1998) *Raising their voices: The politics of girls' anger*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Campbell C. & Baikie G. (2012) *Beginning at the beginning: An exploration of Critical Social Work*, *Critical Social Work* 13:1, 67-81

- Carr, E. S. (2003) ‘*Rethinking empowerment theory using a feminist lens: the importance of process*’, *Affilia*, vol. 18, no. 8, pp. 8– 20.
- Case Con Radical Social Work Collective (<http://www.socialworkfuture.org/articles-and-analysis/articles/149-case-con>) [Πρόσβαση 30 Νοεμβρίου 2014]
- CCETSW (1991) *One Small Step Towards Radical Justice : the Teaching of Antiracism in Diploma in Social Work Programmes*
- Creswell J.W. (1998) *Qualitative Inquiry and Research design: Choosing among five traditions*, London: SAGE
- Darlymple, Jane and Beverley Burke (1995), *Anti-oppressive Practice: Social Care and the Law*, Bucking, Open University Press
- DeBeauvoir, S. (1957) *The second sex*, Alfred A. Knopf, New York.
- De Maria W. (1993) *Critical Pedagogy and the Forgotten Social Work Student: The Return of Radical Practice*, *Australian Social Work*, 46:1, 9-21
- Denney, D. (1983) *Some dominant perspectives in the literature relating to multi-radical social work*, *British Journal of Social Work* 13(2):149-74
- Denney, D. (1991) *Antiracism, probation training and the criminal justice system*, in *CCETSW, One Small Step Towards Radical Justice: the Teaching of Antiracism in Diploma in Social Work Programmes* (London, CCETSW).
- Denscombe, M. (2010) *The Good Research Guide: for small-scale social research*, 4th edition, Maidenhead: Open University Press.
- Dominelli L. (1988), *Anti-racist social work*, London: Palgrave
- Dominelli L. & McLeod (1989), *Feminist Social Work*, London: Mcmillan

- Dominelli L. (2002) *Anti-oppressive social work: Theory and Practice*, London: Palgrave Macmillan
- Dominelli ,L. (1993) *Social Work: Mirror of Society or its Conscience*, Sheffield: Department of Sociological Studies
- Ely P. & Denney D. (1987) *Social Work in a Multi-Radical Society*, Aldershot, Hants, Gower
- Ferguson, I. (2009) 'Another Social Work is Possible!' in Leskošek, V. (ed.) *Theories and Methods of Social Work: Exploring Different Perspectives*, Ljubljana: University of Ljubljana
- Firestone, S. (1970) *The dialectic of sex: the case for feminist revolution*, Macmillan, New York, NY
- Fook J. (1993) *Radical Casework: a Theory of Practice*, St Leonards, NSW, Allen & Unwin
- Fook J. (2002) *Social Work: Critical Theory and Practice*, London: Sage, pp. 179
- Fook J. (2012) *Social Work: A critical approach to practice*, London: SAGE
- Galper, Jeffrey (1975) *The Politics of Social Service*, Englewood Cliffs , NJ, Prentice-Hall
- Genero, N. P., Miller, J. B., Surrey, J. & Baldwin, L. M. (1992) *Measuring perceived mutuality in close relationships: validation of the mutual psychological development questionnaire*, Journal of Family Psychology, vol. 6, pp. 36–48.
- Gilligan, C. (1982) *In a different voice: psychological theory and women's development*, Harvard University Press, Cambridge, MA.

- Gould, N. (1994) *Anti-racist social work: a framework for teaching and action*, Issues in Social Work Education 21(1):38-47.
- Grosz, E. (2010) *The practice of feminist theory*, Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies, vol. 21, no. 1, pp. 95– 107.
- Gray M., Webb S. (2008) *Social Work theories and methods*, Britain: SAGE
- Gray M., Midgley J., Webb S. (2012) *The SAGE Handbook of Social Work*, Britain: SAGE
- Gutiérrez L. (2001) *Multicultural Organizational Development*. In. L. Dominelli, W. Lorenz, H. Soydan (Eds). *Beyond Racial Divides Ethnicities in Social Work Practice*, Aldershot: Ashgate Press.
- Handy, F. & Kassam, M. (2006) *Practice what you preach: the role of rural NGOs in women's empowerment*, Journal of Community Practice, vol. 14, no. 3, pp. 69– 91.
- Hayes, N. (1997) *Doing qualitative analysis in psychology*, Psychology Press
- Healy K. (2001) *Reinventing Critical Social Work : Challenges from Practice, Context and Postmodernism*, University of Windsor: Critical Social Work 2:1 (<http://www1.uwindsor.ca/criticalsocialwork/reinventing-critical-social-work-challenges-from-practice-context-and-postmodernism>) [Πρόσβαση 30 Νοεμβρίου 2014]
- Hugman R., Smith D. (1995), *Ethical issues in Social Work*, Britain: T.J, Press
- Ioakimidis V. (2013) *Beyond the dichotomies of cultural and political relativism: arguing the case for a social justice based 'global social work' definition*, Policy Press

- Jenkins ,Shirey (1988) *Ethnicity : theory base and practice link*, in Carolyn Jacobs and Dorcas D. Bowles (eds) *Ethnicity and Race: Critical Concepts in Social Work*, Silver Spring, MD, National Association of Social Workers
- Jordan, J. (2010) *Relational cultural therapy*, American Psychological Association, Washington, D.C.
- Jordan, J., Kaplan, A., Miller, J. B., Stiver, I. & Surrey, J. (1991) *Women's growth in connection: writings from the Stone Center*, Guilford Press, New York.
- Jordan, J., Genero, N., Miller, J. B., Surrey, J. & Baldwin (1992) *Mutual psychological development questionnaire*, Journal of Family Psychology, vol. 6, pp. 36– 48
- Kabeer, N. (2009) *World survey on the role of women in development*, Report of the UN Division for the Advancement of Women UN-DESA, New York.
- Kemp, S. P. & Brandwein, R. (2010) *Feminisms and social work in the United States: An intertwined history*, Affilia, vol. 25, no. 4, pp. 341– 364.
- Kirst-Ashman K.K. (2013) *Introduction to Social Work & Social Welfare: Critical Thinking Perspectives*, 4th Edition, Belmont CA: Brooks/ Cole
- Kleinman A. (1988) *Re- thinking Psychiatry*, NY: Free Press
- Lavalette M. & Ioakimidis V. (2011) *Social Work in Extremis, Lessons for Social Work Internationally*, Bristol: Policy Press
- Leonard P. (1984) *Personality and Ideology*, London: Macmillan
- Leonard, P. (1989) *Foreword to Dominelli, L. and Madrod. E. Feminist Social Work*, London: Macmillan.
- Lorde, A. (1984) *Sister outsider*, Crossing Press, Freedom, CA.

- Marshall, C. & Rossman, G (1995) *Designing Qualitative Research*, London: SAGE Publication, 2ed edition
- Martin- Baro I., (1994) *Writings for liberation psychology*, Cambridge, MA: Harvard University Press
- May, T (1993) "*Social research*" . Open University Press: Buckingham
- McIntyre, Deborah (1982) *On the possibility of "radical" case- work: a "radical" dissent*, Contemporary Social Work Education 5(3):191-208.
- Miley, K. K. & Dubois, B. (2007) *Ethical preferences for the clinical practice of empowerment social work*, Social Work in Health Care, vol. 44, no. 1/2, pp. 29– 44.
- Miller, J. B. (1976) *Towards a new psychology of women*, Beacon Press, Boston, MA.
- Mullaly R.P. PhD & Eric F. Keating MSW (1991) *Similarities, Differences and Dialectics of Radical Social Work*, Journal of Progressive Human Services, 2:2, 49-78, DOI: 10.1300/ J059v02n02_04
- Mullaly R. PhD (2007) *The New Structural Social Work*, Oxford University Press
- Nadesen, P. (2002) *Expanding the boundaries of the women's movement: black feminism and the struggle for welfare rights*, Feminist Studies, vol. 28, no. 2, pp. 270– 301.
- Poorman, P. B. (2003) *Micro-skills and theoretical foundations for professional helpers*, Allyn and Bacon, Boston.
- Reichert, S. (2006) *Understanding human rights*, Sage, Oak Park, CA.

- Reisch M. & Andrews J.L. (2001) *The road not taken: A history of Radical Social Work in the United States*, Philadelphia, PA: Brunner & Routledge
- Ristock, J. L. and Pennell, J. (1996). *Community Research as Empowerment: Feminist Links, Postmodern Interruptions*. Toronto: Oxford University Press.
- Rogowski S. (2014), *Radical/ Critical Social Work with young offenders: Challenges and Possibilities*, Journal of Social Work Practice: Psychotherapeutic Approaches in Health, Welfare and the Community, 28:1, 7-21
- Rojek, C. (1986) *The “Subject” in social work*, British Journal of Social Work 16 : 65-77.
- Rojek, C., Peacock G. and Collins S. (1989) *Social Work and Received Ideas*, London, Routledge
- Rose, I. M. & Hanssen, D. V. (2010) *The feminist perspective and social work education*, The Journal of Baccalaureate Social Work, vol. 15, no. 1, pp. 1– 13.
- Ronnby A. (1992), *Praxiology in social Work*, International Social Work, 35 (3):317-26
- Ryant , Joseph C. (1969) *The revolutionary potential of social work*, Social Worker 37(3): 151-6.
- Sands, R. G. & Nuccio, K. (1992) *Postmodern feminist theory and social work*, Social Work, vol. 37, no. 6, pp. 489– 494.
- Seelig J.M. JD, MSW, MA (1991) *Social Work and the Critical Thinking Movement*, Journal of Teaching in Social Work, 5:1, 21-34
- Seidman S. (1994) *The postmodern turn: New perspectives on social Theory*, Cambridge University Press

- Solomon Barbara (1976) *Black Empowerment: Social Work in Oppressed Communities*, New York, Columbia University Press
- Strier, R. (2007) *Anti-oppressive social work research: A preliminary definition*. *British Journal of Social Work*, 37, 857 - 871.
- Walker, A. (1980) *Coming apart*, Ms Magazine, New York.
- Walker, A. (2003) *In search of our mother's gardens*, Mariner Book, New York.
- Watkins M. (1992) *From Individualism to the interdependent self: Changing paradigms in psychotherapy*, *Psychological Perspectives*, 27,52-69.
- Webb, D. (1981) *Themes and continuities in radical and traditional social work*, *British Journal of Social Work* 11(2):143-58.
- Wood, G. Goldberg & Middleman R. (1989) *The Structural Approach to Direct Social Work Practice in Social Work*, New York: Columbia University Press

Μεταφρασμένη βιβλιογραφία

- Liddell H.G., Scott R. (2007) *Επιτομή του μεγάλου λεξικού της ελληνικής γλώσσας*, μτφρ Μόσχος Ξ.Π., Αθήνα: Πελεκάνος
- Payne, M. (2000), *Σύγχρονη θεωρία της Κοινωνικής Εργασίας*, Καλλιδικάκη, Θ. (επίμ.), Σαμάνθα Στρατιδάκη (μετάφρ.), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Χρήσιμες ιστοσελίδες

- <http://socialworkaction.wordpress.com>
- <http://www.socialjusticesolutions.org>
- <http://www.socialworkfuture.org>
- <http://www1.uwindsor.ca/criticalsocialwork/archive-volumes>
- <http://ifsw.org>
- <http://www.iassw-aiets.org>
- <http://historyofsocialwork.org/eng/index.php>
- <http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE> (προσπέλαση 18/12/2014)
- <http://postin.gr/timeliness/κοινωνια/item/11590-leuka.html> (προσπέλαση 26/3/2015)
- <http://postin.gr/component/k2/item/11548-μουσική-και-όχι-μόνο-παντού-σήμερα-στην-πάτρα.html> (προσπέλαση 26/3/2015)
- <https://socialworkaction.wordpress.com/2013/11/09/κοινωνικό-ιατρείο-και-δίκτυο-δράσης-κ/> (προσπέλαση 26/3/2015)
- https://respondingtogether.wikispiral.org/tiki-read_article.php?articleId=423 (προσπέλαση 26/3/2015)
- <http://www.mfa.gr/>
- <http://www.rizospastis.gr/story.do?id=6936968>